

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท

โดย
ชัยวัชน์ หน่อรัตน์

กุมภาพันธ์ 2546

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท

ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

สนับสนุนโดยสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย

คำແຄລງຂອງຊຸດໂຄຮກາຣ ເສຣ່ຈີກີຈໍມ່ນໜໍ້ມູ່ບ້ານໄທຍ

ชุดโครงการวิจัย “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ประกอบด้วยนักวิชาการและนักศึกษา 27 คน* ใช้วิธีวิจัยแบบเศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ ใช้สถิติของรัฐบาลและสถิติที่ชุดโครงการฯ สำรวจเอง โดยใช้แบบสอบถามจาก 1,574 ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 1,600 ครัวเรือนในภาคใต้จำนวน 887 ครัวเรือนในภาคเหนือซึ่งสำรวจเองแบบมานุษยวิทยา ใช้ข้อมูลจากที่นักวิจัยสำรวจໄได้เดิมก่อนชุดโครงการฯ 1,935 ครัวเรือนในเขตอีสานได้แล้วในเขตตะวันตกของภาคกลาง และให้นักวิจัยผู้ช่วยฝังตัวและเก็บข้อมูลแบบมานุษยวิทยาในหมู่บ้านในภาคเหนือ สัมภาษณ์แบบวิธีการของประวัติศาสตร์บอกเล่าในทุกภาค และใช้ข้อมูลทุกดิจิทัลทั้งของรัฐบาล นักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน สัมพันธ์ใกล้ชิดใช้ประโยชน์จากแนวคิดและข้อมูลของโครงการวิจัย “พลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำ” ซึ่งมีคุณพรพิไล เลิศวิชาเป็นหัวหน้า โครงการ ศึกษาทฤษฎีและประวัติศาสตร์ชนบทของต่างประเทศ เชิญนักวิชาการชาวต่างประเทศจากญี่ปุ่น จีน และฝรั่งเศสมาบรรยายและเยี่ยมงานสนับสนุนในชนบทประเทศไทย รวมทั้งหัวหน้าชุดโครงการวิจัยนี้เดินทางไปพบกับนักวิชาการอินเดียที่เมืองกัลกัตตาและเซนไนและพบนักวิชาการ拉丁อเมริกาที่เมืองมาหาก้า นิカラาก้า และเมืองชานโโซเซ่ คอสตาริก้า ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ นักวิจัยในโครงการฯ เดินทางไปค้นคว้าที่มหาวิทยาลัยเบิคเล่ มหาวิทยาลัยฟอร์เนย สหรัฐอเมริกา

* ภาคร่วม : ดร. คริส เบเคอร์ นักวิชาการอิสระ ภาคเหนือ : ศ. ดร.ยศ สันตสมบัติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 รศ. ดร.จิราภรณ์ สถาปนิเวศน์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ผศ. ดร.รัตนนาพร เศรษฐกุล มหาวิทยาลัยพายัพ
 คุณชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ นักศึกษาปริญญาเอก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณลำแพน จอมเมือง นักวิชาการอิสระ
 คุณสุทธิพงษ์ วสุโสภาพล สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดน่าน คุณวนิชย์ บุญลือ นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : รศ. สุวิทย์ ชีรศากดิ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น รศ. ดร.สมคิด พรมจุ้ย มหาวิทยาลัยสุโขทัย-
 ธรรมราช รศ. ดร.สมบัติ พันธุ์รัชิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช อาจารย์ ดร.มนัสัย ทองอยู่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 อาจารย์วีลาศ โพธิสาร โรงเรียนเดลตาวิทยา อ.ศึกธรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ผศ. สุทธานน กองทรัพย์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์
 อาจารย์ ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อาจารย์ธันวา ใจเที่ยง สถาบันราชภัฏสกลนคร
 ภาคกลาง : รศ. ดร.พอพันธ์ อุยيانันท์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช อาจารย์ ดร.กิริพัลล ลีจันทร์ มหาวิทยาลัย-
 เกษตรศาสตร์ อาจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต ดร. อรสุดา เจริญรัตน์ สำนักงานเขตการ
 ดร. ภารวัตน์ สุธรรม กรรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ภาคใต้ : รศ. สงป ส่งเมือง มหาวิทยาลัยทักษิณ
 คุณชลิตา บัณฑุวงศ์ บุณนิชิเกษตรกรรมยังยืน (ประเทศไทย) คุณอนุสรณ์ อุณโนน นักวิชาการอิสระ
 เศรษฐกิจชุมชนกับเศรษฐกิจแห่งชาติ : รศ. เสรี ลีลาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง รศ. ดร.สังคิต พิริยะรังสรรค์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 หัวหน้าดโครงการ : ศ. ดร.นัตติพย์ นาถสกาน นักวิชาการอิสระ

ชุดโครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ใช้ระยะเวลาวิจัย 3 ปี (1 มีนาคม 2543 – 28 กุมภาพันธ์ 2546) ใช้ทุนวิจัยทั้งหมดประมาณ 13 ล้านบาท มีผลงานวิจัยเป็นหนังสือรวม 21 เล่ม

การวิจัยได้ข้อค้นพบสำคัญ 3 ข้อ คือ

1. เศรษฐกิจไทยประกอบด้วยเศรษฐกิจสองระบบ คือระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุน การดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจทุนเราทราบกันอยู่แล้ว งานวิจัยชุดนี้ให้ความรู้เพิ่มว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ เป็นชีวิตการทำมาหากินของชาวไทยจำนวนมากที่สุด คิดในแง่ของ จำนวนชีวิตผู้คนชาวไทย ใหญ่กว่าระบบทุน ดำรงอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะในชนบท

ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายของการผลิตคือการดำรงอยู่การรักษาตัวให้รอดอยู่ของครอบครัวและชุมชน ให้สามารถเลี้ยงด้วยเงินได้และผลิตชำระบอบครัวและชุมชนได้ การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายก็ได้ แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้และเลี้ยงดูบุตรได้ มากกว่า ที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ครัวเรือนมีลักษณะเป็นผู้ผลิตเล็กอิสระ ขายสินค้าไม่ใช่ขายแรงงาน วิธีการผลิตหลักคือผู้ผลิตเล็กอิสระใช้แรงงานของสมาชิกของครอบครัว เพราะเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะใช้แรงงานครอบครัวนี้บันทึกเพื่อให้เกิดเป็นผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเลี้ยงครอบครัวให้รอด เดิมปลูกข้าว แต่ต่อมาเมื่อจำนวนคนต่อเนื้อที่เพิ่มขึ้น ก็พนันใช้แรงงานของครอบครัวปลูกพืชที่ใช้ที่ดินน้อยแต่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่นผักและผลไม้ หรือเลี้ยงสัตว์ เช่นวัวและแพะเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือทำกิจกรรมการค้าย่อยและบริการ เช่นซ่อมเครื่องจักรต่างๆ หรือหากรส่งสมาชิกบางคนออกไปขายแรงงาน ก็ส่งไปในฐานะเป็นวิชิหารายได้ อย่างหนึ่งของครอบครัวซึ่งอยู่ในชนบท ไม่ใช่ให้เปลี่ยนอาชีพอย่างถาวรสิริงๆ ต้องส่งเงินกลับให้ครอบครัว เพื่อจุนเจือครอบครัวซึ่งก็ทำการเกษตรอยู่ด้วยในชนบทได้ การผลิตของผู้ผลิตเล็กอิสระนี้ต่างจากการผลิตแบบทุนนิยม การผลิตในระบบทุนเป็นการผลิตขนาดใหญ่ ใช้ทุนสูงเป็นหลักไม่ใช้แรงงาน ใช้ที่ดินมากเป็นแบบไร่ขนาดใหญ่ ใช้แรงงานรับจ้าง

ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนหรือผู้ผลิตเล็กอิสระนี้ดำรงอยู่อย่างมีเสถียรภาพมากที่สุดในภาคใต้ ที่ซึ่งภาคการเกษตรในท้องถิ่นนี้ๆ มีความหลากหลาย อันเป็นลักษณะของภูมิประเทศแบบ tropical rain forest ฝนตกชุกและแผ่นดินมีความอุดมสมบูรณ์ รายได้ของครัวเรือนชนบท 2 ใน 3 มาจากภาคเกษตรในท้องถิ่นเองและสูงพอที่จะอยู่ได้ และ 3 ใน 4 ของครัวเรือนทั้งหมดใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเท่านั้นทำการเกษตร ส่วนในภาคเหนือและภาคกลาง ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนก็ยังคงดำรงอยู่ ที่ใกล้เมืองเชียงใหม่แม้ว่าแต่ละครัวเรือนจะมีที่ดินน้อยมาก ครัวเรือนประ蛮คนรึ่งหนึ่งในชนบทยังคงทำการกรรมเป็นหลัก ครัวเรือนในภาคเหนือส่วนใหญ่

พยายามอยู่ให้ได้ด้วยการทำอาชีพในภาคเกษตรและนอกรากเกษตรหลายๆ อย่าง รวมทั้งรับจ้างพร้อมๆ กันในคนๆ เดียว กัน ในเวลาเดียวกันหรือใกล้ๆ กัน เนื่องจากภาคเหนือมีน้ำบริบูรณ์ ดินดี จึงทำการเพาะปลูกแบบเข้มข้นได้ ช่วยผ่อนคลายปัญหาที่ดินเมื่อกัดลงไปได้บ้าง และในภาคกลางประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ที่ทำงานในชนบททำงานของครัวเรือน ซึ่งในระยะหลังเป็นงานนอกรากเกษตร เป็นงานประมงค้าขายและบริการอยู่มาก ซึ่งเป็นงานที่ต้องการความรู้และฝีมือ และให้ค่าตอบแทนพอสมควร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนดำรงอยู่ รายได้ของครัวเรือนชนบทมากกว่าครึ่งหนึ่งมาจาก การผลิตเกษตรกรรม และครัวเรือนชนบทที่ใช้แรงงานจ้างเพียงร้อยละ 17 ของการใช้แรงงานทั้งหมด แต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้เป็นภาคที่นำเป็นห่วงมากที่สุด เพราะระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนดำรงอยู่ได้ ณ ระดับรายได้ที่ต่ำ มีการกระจายการผลิตทางการเกษตรน้อย ใช้วิธีทำลายป่าเพื่อปลูกพืชพานิชย์ซึ่งมักจะไม่ยั่งยืน ใช้วิธีส่งแรงงานออกไปขายเมืองไกล แทนที่แรงงานเหล่านั้นจะได้พัฒนาท้องถิ่นและภูมิภาค

ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบที่ฝังตัวอยู่ในพื้นที่สายภูติมิตร สังคมวัฒนธรรมและปรัชญาสัสดร์ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความอาทรอต่อกันและกัน แลกเปลี่ยนเพื่อความพอเพียงยิ่งขึ้น ไม่ใช่การแข่งขันและเอาด้วยกัน เขตพื้นที่อาจครอบคลุมตั้งแต่หมู่บ้านเดียวและขยายกว้างถึงเป็นเขตภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติ ในภาคใต้มีหมู่บ้านอนาธิปัตย์ สวนสมรرم ตลาดนัดซึ่งเป็นตลาด “น้ำใจ” ระบบเกลอ แซร์แรงงาน ในภาคเหนือมีศาลผี เก้าผี สภาผู้เฒ่า ของหน้าหมู่ หรือฝ่าย ระบบหมวด ระบบครุบา ในภาคอีสานมีผีปู่ตาและระบบเสี่ยาเป็นต้น และในทุกภาคมีระบบญาติมิตรและมีระบบวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติดำรงอยู่ในชุมชนชนบท งานวิจัยของคุณพรพิไล เลิศวิชานิหนังสือ “วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย (2536) และใน โครงการวิจัย “พลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำ” (2545) และงานวิจัยของศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ “พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศไทยที่สาม” ในชุดโครงการนี้ ให้ภาพเหล่านี้ชัดเจนมาก

2. การแปรรูป (transformation) ของเศรษฐกิจไทย จากระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจทุน เป็นกระบวนการที่มีความหนีดตัวสูงมาก คือเป็นไปทีละเล็กละน้อย ใช้เวลานานมาก และยังเกิดขึ้นจำกัด

เดิมนั้นงานคลาสสิกของนักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกัน James C. Ingram, “Economic Change in Thailand Since 1850” (1955) ที่พิมพ์ออกมา 10 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ให้ภาพว่าเศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วหลังจากสนธิสัญญาเบริ่ง เศรษฐกิจแบบทำมาหากิน หมดไป กลายเป็นเศรษฐกิจค้าขายส่งออก (export economy) ต่อมาในทศวรรษ 2520 การศึกษาเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้แก่ไขภาพนี้ ภาพที่ถูกต้องคือ แม้ในภาคกลางการผลิตข้าวเพื่อขายเมื่อเริ่มต้นเป็นกิจกรรมที่เสริมเติมจากการผลิตข้าวเพื่อบริโภคเอง

การผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง ปลูกข้าวเพื่อใช้กินเอง การทอผ้าพื้นเมือง การตัดข้าว การไม่มีและไม่ใช้ แรงงานรับจ้าง คงสืบทอดมาจนถึงสมัยโลกครั้งที่สองค.ศ. 1945 สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองปฏิเสธงานของนักวิชาการชาวต่างประเทศที่ให้ภาพว่าชาวบ้านเต็มใจที่จะเข้าร่วมในระบบทุนงานของสำนักฯ ในช่วงทศวรรษ 2520 ได้ให้ภาพใหม่ว่า ถังไปศึกษา ณ ระดับหมู่บ้านจริงๆ จะได้ข้อเท็จจริงว่าชาวบ้านรู้สึกและมีความสำนึกร่วมกัน รู้และทุนเป็นสิ่งแฝงกลมล้อม ชาวบ้านถูกทางเข้าสัมพันธ์กับระบบทุน พากษาต่อสู้และรักษาสถาบันชุมชนหมู่บ้านของเข้า งานวิจัยว่าด้วยเศรษฐกิจหมู่บ้านของสำนักฯ ให้ภาพว่าสถาบันชุมชนหมู่บ้านแบบเลี้ยงตัวเองกำรงอยู่อย่างน้อยจนถึงสมัยโลกครั้งที่สอง การเปลี่ยนแปลงสู่ระบบทุนในช่วง 100 ปี จากสนธิสัญญาเบาเริงจนถึงสมัยโลกครั้งที่สอง เป็นไปอย่างล้าช้า

งานวิจัยชุดใหม่นี้ “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่อมาจากสิ้นสุดสมัยโลกครั้งที่สอง (1945) จนถึงปัจจุบัน คือ ระยะเวลาอีกประมาณ 50 ปี ได้ให้ข้อค้นพบที่สำคัญมากว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบทุนที่ว่าล่าช้าในช่วงจากสนธิสัญญาเบาเริงจนถึงสมัยโลกครั้งที่สองนั้น แม้ในช่วงร่วมสมัยจากสมัยโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน ก็ยังคงเป็นจริงเช่นนั้น คือยังคงล่าช้าอยู่ ความหนืดตัวของระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน ไม่ถูกลายเป็นระบบทุน ดำรงอยู่ทั้งในอดีตและร่วมสมัย การเปลี่ยนแปลงที่ล่าช้านี้เป็นที่มาของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจสองระบบในเศรษฐกิจไทย

จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่ล่าช้าเข้าสู่ระบบทุน จะอธิบายกระบวนการที่มีความหนืดตัวสูงมากของเศรษฐกิจสังคมไทยได้อย่างไร? ในงานวิจัยชุดเดิมคณานักวิจัยแห่งสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองอธิบายว่าเป็น เพราะ 1) ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในอดีต 2) ลักษณะชุมชนหมู่บ้านที่ให้ความมั่นคง และ 3) ลักษณะพิเศษของรัฐและระบบทุนนิยมไทยที่ไม่เข้าไปจัดการการผลิตในช่วง 50 ปีหลัง คือช่วงร่วมสมัยนี้ด้วยปัจจัย 3 ข้อที่ใช้อธิบายช่วง 100 ปีแรกได้หรือไม่? ผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ชี้ว่าปัจจัยข้อ 1) และ 3) อธิบายได้น้อยลง การอธิบายต้องอาศัยปัจจัยที่ 2) มาขึ้นอีกทั้งการค้นคว้าในระยะต่อมาของสำนักฯ ก็ทำให้เราเข้าใจปัจจัยที่ 2) ดีขึ้น และเห็นความสำคัญของปัจจัยที่ 2) มาขึ้น คือต้องอธิบายการดำรงอยู่ของระบบชุมชนหมู่บ้านด้วยลักษณะที่เป็นพิเศษของหมู่บ้านไทย

ประเทศไทยโดยรวมมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมาก เนื่องจากโดยสภาพภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ป่าฝนเขตต้อน แต่ทว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วช่วงหนึ่งหลังสมัยโลกครั้งที่สองทำให้มี 20 ปีที่ผ่านมาการขยายตัวของการเพาะปลูกได้ไปถึงเขตชายแดน (frontier) ปัจจัยบางของมีทรัพยากรธรรมชาติเหลือเพื่อได้ยุติลง ขณะนี้ปัจจัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติใช้อธิบายการดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านได้ดีเพียงเฉพาะในเขตภาคใต้ ดังปรากฏเป็นข้อเท็จจริงใน

รายงานการวิจัยชุดนี้ ขณะเดียวกันปัจจัยข้อที่ 3) ระบบทุนไม่เข้าไปจัดการการผลิตในชนบท ก็เริ่มเป็นจริงน้อยลงในเขตภาคกลางและเขตภาคเหนือ รัฐเองก็มีส่วนช่วยระบบทุนให้เข้าไปถึงชุมชนหมู่บ้านสะตากยิ่งขึ้น โดยการสร้างการคุณภาพและสื่อมวลชนการโฆษณา ซึ่งโน้มเอียงเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุน

การศึกษาของชุดโครงการวิจัยนี้ได้ให้ภาพว่า การรักษาตัวดำรงอยู่ได้ของเศรษฐกิจครอบครัวและหมู่บ้านในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา เป็นเพราะการปรับตัวและการต่อสู้ของครอบครัวและชุมชนของชาวบ้านเอง ชาวบ้านปรับตัวโดยการผันการใช้แรงงานครอบครัวจากข้าวไปสู่พืชหลาภูชนิดไปสู่งานบริการและการค้า โรงงานขนาดเล็กในชนบท ใช้แรงงานเข้มข้นขึ้น คือทำงานหนักขึ้น และแม้จะต้องส่งแรงงานส่วนหนึ่งไปขายในเมืองไกลก็ยอม ทั้งหมดนี้เพื่อรักษาครอบครัวและชุมชนเอาไว้ กระบวนการพยายามรักษาตัวเองของครอบครัวและชุมชนนี้มีทั้งด่างทำกัน และทั้งทำกันเป็นเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในท้องที่ สายญาติมิตร ระหว่างหมู่บ้าน และอาจกว้างขวางถึงภายในเขตชนชาติและเขตวัฒนธรรม แสดงถึงความสำคัญและพลังผูกพันของสถาบันครอบครัวและชุมชน ในเศรษฐกิจชาวบ้านของไทย การรู้สำนึกรักความผูกพันและพลังของครอบครัวและชุมชนนี้ปรากฏเด่นขึ้นมาเมื่อมีปัญหาหรือวิกฤติ สมาชิกของครอบครัวช่วยกันทุกวิถีทางเพื่อรักษาที่ดินของครอบครัว ชาวบ้านภาคใต้และภาคต่างๆ รวมตัวกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสักบูรณ์ทุน ชาวบ้านรวมตัวกันปักป้องรักษาทรัพยากรและป่าไม้ ฯลฯ ลักษณะพิเศษของชุมชนหมู่บ้านไทยนี้เองที่อธิบายการหนีดัวของกระบวนการแปรรูปจากระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจทุน

การวิจัยของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในช่วง 15 ปีที่ผ่านมาว่าด้วยชุมชนหมู่บ้านไทยได้ช่วยทำให้เราเข้าใจลักษณะพิเศษของชุมชนไทยดีขึ้น และความเข้าใจนี้ทำให้เราระมัดระวังแนวทางของชนชาติไทยอันประกอบขึ้นมาจากชุมชน เสน้งทางที่ผ่านมาและเสน้งทางอันแห่งประสิทธิภาพ การวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย” (2536) ของคุณพรพิไล เลิศวิชา และเรื่อง “เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ ผู้คนตัวน้อยในอดีต” (2540) ของคุณพุนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์ ในด้านหนึ่งได้ย้ำให้เห็นการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนในสถาบันหมู่บ้านและความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนต่อเศรษฐกิจหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญมากต่อประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและนักพัฒนาเอกชนเห็นและนำมาเสนอ ในอีกด้านหนึ่งงานวิจัยทั้งสองขึ้นได้ค้นพบการดำรงอยู่และความสำคัญของเครือข่าย (network) ชุมชน คือพบว่ามีเครือข่าย (network) การแลกเปลี่ยนมากมายระหว่างชุมชนหมู่บ้านในอดีต ในภาคใต้ชุมชนชายฝั่งแลกเปลี่ยนข้าวของชุมชนบนพื้นราบ และแลกเปลี่ยนผลไม้ของชุมชนชายภูเขา ในภาคเหนือชุมชนบนที่ราบในหุบเขาแลกข้าวกับผักของชุมชนบนภูเขา อัตราการแลกเปลี่ยนในตลาดชาวบ้านเหล่านี้นักวิเคราะห์ว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้แลกเปลี่ยน วัตถุประสงค์ของการแลกเปลี่ยน ในงานวิจัยชุดปัจจุบันนี้ท่านอาจารย์ส่งบ ส่งเมือง ได้ชี้ให้เราทราบว่าเครือข่ายเหล่านี้ยังดำรงอยู่และนี้ในรูปของตลาด

นัดและคุณพรพิไล เลิศวิชา ในงานวิจัย “ผลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำ” (2545) “ได้อธิบายได้ชัดเจน ว่าหมู่บ้านในลุ่มน้ำเดียวกันได้ร้อยโถงเป็นเครือข่ายการจัดการน้ำ คือระบบเหมืองฝาย ประกอบด้วยหมู่บ้านหับร้อยหมู่บ้าน จัดสรรน้ำและจัดสรรงแรงเพื่อรักษาเหมืองฝายเอง โดยอาศัยประสบการณ์ร่วมกันในท้องถิ่นเดียวกัน สายัญาติ ศาสนา พิธีกรรม งานบุญและงานรื่นเริง ฯลฯ เครือข่ายนี้ ยังดำรงอยู่ในปัจจุบัน ชุดโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชุมชนชาติไทย” ซึ่งทำงานวิจัยในช่วง พ.ศ.2538-2541 ได้ขยายขอบเขตการศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนไทยออกไปยัง หมู่บ้านในประเทศไทย และได้มีข้อค้นพบมายืนยันว่าชุมชนหมู่บ้านไทยทั้งในและนอกประเทศไทย มีลักษณะพิเศษเพิ่มสำคัญอีก 2 ข้อ คือ 1) หมู่บ้านไทยมีลักษณะโบราณและความเป็นชุมชนเข้มข้น หมู่บ้านในประเทศไทยมีระบบที่แบ่งที่ดินทำกินใหม่เป็นระยะ (repartition) ตามขนาดของครอบครัว มีการซ่วยเหลือซึ่งกันและกันและน้ำใจเป็นพื้นฐานของชีวิต มีพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงความสำคัญของบรรพบุรุษ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครอบครัวและชุมชน สถาบันชุมชนดำรงอยู่สืบเนื่องตลอดมา ข้ามกาลเวลา ไม่ว่าระบบเศรษฐกิจสังคมที่ครอบอยู่ข้างบนจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร 2) วัฒนธรรมหมู่บ้านไทยเป็นวัฒนธรรมของชนชาติทั้งหลายบนดินแดนประเทศไทยโดยธรรมชาติโดยสมัครใจ ทั้งนี้ เพราะชาวไทยอาศัยอยู่บนที่ราบลุ่ม ชนชาติอื่นที่อาศัยอยู่บนภูเขาใกล้ๆ เมื่อลามาที่ราบเพื่อแลกเปลี่ยนกับชาวไทยและชาวเผ่าอื่นเข้าใช้ภาษาไทย ชนชาติอื่นเหล่านี้มีสองวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมของตนเองและวัฒนธรรมไทย ชนชาติทั้งหลายในดินแดนประเทศไทยจึงกลายเป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมไทยโดยสมัครใจ ชุมชนทั้งหลายบนดินแดนประเทศไทยสามารถประกอบกันขึ้นเป็นชนชาติไทยได้อย่างสนิท เครือข่ายระหว่างชุมชนสร้างขึ้นได้ง่าย แน่นแฟ้น มีขอบเขตกว้างขวาง และไม่มีความขัดแย้ง สุดท้ายการวิจัยชุดปัจจุบัน “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ได้ทำให้เราสรุปทางทฤษฎีได้ว่าหมู่บ้านไทยเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมระบบหนึ่งในตัวเอง มีเป้าหมายของตัวเอง คือ มุ่งให้ครอบครัวพอเพียงที่จะดำรงชีพอยู่ได้และผลิตซ้ำตัวเองได้ ใช้แรงงานสมาชิกของครอบครัวเป็นหลัก มีน้ำใจและความเอื้ออาทร ความเป็นญาติมิตร เป็นเครื่องร้อยรัดส่วนต่างๆ ของระบบ จัดสรรและแบ่งปันผลผลิต กรรมสิทธิ์เอกชนไม่มีความเด็ดขาด ในหลายกรณีชุมชนและเครือข่ายชุมชนมีส่วนในการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรและผลผลิต ลักษณะความเป็นพิเศษของหมู่บ้านไทยที่คุณของเราค้นพบทั้งหมด คือ 1) หมู่บ้านมีความเป็นชุมชนเข้มข้นและดำรงอยู่สืบเนื่องมาช้านาน 2) หมู่บ้านเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมอีกรอบหนึ่งของตัวเอง 3) หมู่บ้านมีเครือข่ายแลกเปลี่ยนและซ่วยเหลือกันอย่างกว้างขวาง และ 4) วัฒนธรรมหมู่บ้านเป็นวัฒนธรรมกลางโดยสมัครใจของชนชาติทั้งหลาย ในท้องถิ่นและดินแดนประเทศไทย อธิบายลักษณะของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทยที่ฐานราก ที่ลักษณะพื้นฐานที่สุดของคนจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย และนี่คงจะเป็นคำอธิบายที่สำคัญที่สุดว่าทำไมการปรับรูปของเศรษฐกิจไทย จากเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจทุน เป็นกระบวนการที่มีความหนืดตัวสูงมาก ที่จริงแล้วเศรษฐกิจไทยอาจจะพัฒนาจากระบบทัศนิ_GUI

สู่ระบบแห่งชาติที่เป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนในช่วง 150 ปีที่ผ่านมา หากไม่ถูกตัดตอนไปเสียก่อนโดย การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจทุนจากภายนอกประเทศ ด้วยความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์นี้เรางึง พัฒนามาเป็นเศรษฐกิจสองระบบ ที่การขยายตัวของระบบทุนเกิดขึ้นอย่างช้าๆ และระบบชุมชนต่อสู้ เพื่อดำรงตนเองอยู่ให้ได้

เราถึงปัญหาอนาคตของเศรษฐกิจสังคมไทย กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมหรือเส้นทางของชาติที่มีระบบชุมชนเป็นระบบใหญ่อยู่ภายใน ควรเป็นอย่างไร? ปัญหาสำคัญ ยิ่งข้อนี้ชุดโครงการฯ มีคำตอบเบื้องต้นจากการค้นคว้า ข้อเสนอเพื่อพิจารณา ดังนี้ :

3. เส้นทางของชาติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความมุ่งหวังของชาวไทย ควรเป็น เส้นทางที่ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทนำ เพราะชุมชนเป็นแกนของสังคมและวัฒนธรรม ไทย เป็นสถาบันหรือเป็นระบบชีวิตของผู้คนชาวไทยจำนวนมากที่สุด การพัฒนาประเทศชาติที่แท้ จริงจะต้องเป็นการพัฒนาที่ระบบที่ใหญ่ที่สุดในแต่ละผู้คนนี้ คือระบบชุมชน ที่ผ่านมาระบบชุมชนถูก เอารัดเอาเบรี่ยบ มีโอกาสหน้อยที่จะได้พัฒนาเต็มศักยภาพ

การพัฒนาในอนาคตจึงควรมุ่งที่เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ณ เขตภายในของประเทศ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมีสภาพภูมิศาสตร์ทรัพยากรของพื้นที่ ชุมชนและเครือข่ายชุมชนใน ท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชนกำกับ และประกอบเครือข่ายของท้องถิ่นขึ้นมาเป็นประเทศชาติ มีชื่อเรียกว่าแนวทาง “วัฒนธรรมชุมชน” (บทหลวงนิพจน์ เทียนวิหาร) หรือ “ชุมชนบริปไตย หรือ ชุมชนภารกิจัตน์” (คุณพิพิยา ว่องกุล) หรือ “เศรษฐกิจวัฒนธรรม” (ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วงศ์สี) พัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมจากฐานภัยในประเทศ ศึกษาเขตภัยใน สำรวจเศรษฐกิจและ ทรัพยากรท้องถิ่นทั้งบุคคลและวัตถุของทั้งประเทศ พัฒนาศักยภาพของท้องถิ่นต่างๆ พยายามใช้ ทรัพยากรในท้องถิ่น ผลิตเพื่อความพอเพียงของท้องถิ่นก่อนผลิตเพื่อขายเป็นขั้นตอนต่อไป พยายาม ใช้แรงงานในครอบครัวก่อนจ้างแรงงาน โยงท้องถิ่นต่างๆ เชื่อมทุกส่วนของประเทศเข้าด้วยกันเป็น ระบบเดียวกันด้วยระบบการขนส่งและคมนาคม ให้ความสำคัญกับการค้าภายในประเทศ ผลิตเพื่อ ตลาดภายในมากกว่าตลาดต่างประเทศ เน้นช่วงชิงตลาดภายในประเทศกลับคืนมาแทนเน้นการ ส่งออก สนใจการผลิตสิ่งของด้วยเทคโนโลยีที่คนภัยในประเทศกำกับเอง มากกว่าสนใจเรื่องธุรกิจ เรื่องการเงิน การธนาคาร การค้าระหว่างประเทศ การเก็บกำไรด้วยวิธีต่างๆ ท้องถิ่นและประชาชนมี ส่วนร่วมและควบคุมการพัฒนา พึงตัวเองและพึงกันเองภัยในประเทศเป็นหลัก พัฒนาคุณภาพของ ประชากรด้วยการสาธารณสุขและการศึกษา ในด้านการศึกษาถือเป็นระบบของท้องถิ่นและประชาชน เป็นตัวตั้ง เนื้อหาสาระของวิชาความรู้ที่สอนกันในโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ควรต้อง เป็นเรื่องของท้องถิ่นมากขึ้น เรื่องของประชาชนธรรมดามากขึ้น ชุดโครงการวิจัยนี้ได้ค้นพบว่า ประเทศชาติของเรามีทุนทางวัฒนธรรมอยู่มากในเขตท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีคุณค่ามากทางเศรษฐกิจ

มีตลาดและมีร้าน เช่นอาหารและขนม ทอผ้าพื้นเมือง เครื่องปั้นดินเผา สมุนไพร เหล้าไวน์ งานบริการ เช่น นวดและต้อนรับแขกท่องเที่ยว ฯลฯ กิจการเหล่านี้มักมีแม่บ้าน

ผู้หญิงเป็นผู้นำและผู้สืบทอด ควรส่งเสริมการผลิตที่เป็นผลจากวัฒนธรรมชุมชนภูมิปัญญาและงานฝีมือเหล่านี้ คือ เส้นทางของเศรษฐกิจหัตถกรรม อนึ่งชุดโครงการวิจัยนี้และผลการวิจัยของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้ค้นพบด้วยว่า ด้วยความสัมพันธ์ทางสายเครือญาติ วัฒนธรรม หรือประสบการณ์ประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ชุมชนหมู่บ้านสามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประเทศชาติของเราระหว่างท้องถิ่นของเราโดยเด็ดขาดที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่น ตรงข้ามเรากลับมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายของประชาชนได้ง่ายในทุกระดับ ในระดับท้องถิ่น เช่นระบบออมทรัพย์ในภาคใต้ ระบบเหมืองฝายและระบบของครูบาศรีวิชัยในภาคเหนือ ระบบทำนาและโรงสีในภาคอีสาน ระดับชาติเช่นระบบของหลวงตามหาบัว เป็นต้น ในอนาคตจะต้องมีการเพิ่มจำนวน อาณาเขตครอบคลุมและกิจกรรมของเครือข่ายเช่นนี้ ให้มากขึ้นและเข้มข้นขึ้นอีก

การพัฒนาระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็ง ทั้ง ณ ระดับท้องถิ่นและขยายขอบเขตเป็น ณ ระดับชาตินี้ต้องเป็นการกระทำการของชาวบ้านร่วมกันเอง เกิดจากการมีส่วนร่วมกันของชาวบ้าน ที่จะรวมตัวพัฒนาอย่างอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มากกว่าที่ผู้คนนั่งผู้ใจจะกำหนดให้แทน คือ มีปัญญาชนของชาวบ้าน (organic intellectual) ประกอบข้อมูลจากประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวบ้านขึ้นเป็นระบบ แล้วส่งคืนความเข้าใจอันประกอบเป็นระบบแล้วนั้นให้แก่ชุมชน จะทำให้ชุมชนรู้จักตัวเอง จากจิตไร้สันึกเป็นจิตรู้สันึก จะมีพลังอย่างมาก จะทำให้แนวทางการพัฒนาแบบชุมชนเป็นที่ยอมรับ และเป็นที่เรียกร้องของประชาชนพลเมือง และโดยที่ประเทศชาติของเรามีความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่น การกระจายอำนาจจากกรุงส่วนกลางไปสู่รัฐส่วนท้องถิ่นจึงน่าจะทำได้โดยไม่มีปัญหาการสลายตัวของประเทศชาติ แต่กลับจะทำให้ทุกเขตท้องถิ่นเข้มแข็งขึ้น เมื่อประกอบขึ้นเป็นประเทศชาติในลักษณะใหม่ ยิ่งจะเป็นชาติที่เข้มแข็งและพึงตัวเอง ได้มากยิ่งขึ้น

การพิจารณาเสนอเส้นทางของชาติจะต้องกล่าวถึงด้วยถึงการประสานระบบเศรษฐกิจชุมชน กับระบบเศรษฐกิจทุน ประกอบกันขึ้นเป็นเศรษฐกิจแห่งชาติ ในหัวข้อนี้การศึกษาค้นคว้าเพียงอยู่ในขั้นเริ่มต้น ควรจะต้องมีการค้นคว้าเข้มข้นอย่างมากต่อไป แนวคิดเบื้องต้นคือควรใช้วัฒนธรรมชุมชนร้อยรั้ดระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุน หมายความว่าชุมชนจะเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดในประเทศไทย ที่มีเชื้อสายจีน พิจารณารับวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมชาวบ้าน จึงจะเกิดบูรณาการในสังคมไทย ใช้วัฒนธรรมกำกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างระบบทุนและระบบชุมชน เศรษฐกิจไทยอาจจะยังคงเป็นเศรษฐกิจสองระบบ แต่วัฒนธรรมเป็นระบบเดียว คือ วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนชาติไทย

*****

คำขอบคุณของหัวหน้าชุดโครงการ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย

ชุดโครงการฯ ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้ให้ทุนสนับสนุน ชุดโครงการนี้ เป็นทุนของฝ่ายวิชาการ (ทุนเมืองวิจัยอาวุโส) และของฝ่ายชุมชนรวมกัน ขอขอบคุณอย่างยิ่งโดยเฉพาะกับบุคคล 3 ท่านที่แนะนำและซักชวนอย่างตั้งใจมากให้คิดทำ โครงการนี้ คือศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช อธีตผู้อำนวยการ สกว. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย หัวหน้าฝ่ายชุมชน สกว. และคุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระเพื่อนผู้ร่วมงานวิจัยหมู่บ้านมา ด้วยกันตลอดเวลาอันยาวนาน

ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.วิชัย บุญแสง ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ สกว. คุณพรพิมล กิตติมศักดิ์ คุณเบญจมาศ ตีรมาศวนิช คุณอังคณา ใจเลียง และท่านเจ้าหน้าที่อื่นของ สกว. ที่ให้ความสนใจสนับสนุนชุดโครงการฯ อย่างอบอุ่นมาตลอดเวลา 3 ปี ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก รองศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ศาสตราจารย์ ดร.นิช เอียวศรีวงศ์ ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน และศาสตราจารย์ ดร.พาสุก พงษ์ไพจิตร ที่ปรึกษาของชุดโครงการฯ บทหลวงนิพจน์ เทียนวิหาร อาจารย์ ดร.อานันท์ กัญจนพันธุ์ ที่ให้ข้อแนะนำเป็นประโยชน์ รวมทั้งนักวิชาการชาวต่างประเทศที่กรุณาเดินทางมาบรรยายและสัมมนาร่วมกับนักวิจัยในชุดโครงการฯ คือ Professor Yoshiteru Iwamoto Professor Eiichi Hizen Professor Akira Nozaki Professor Shigeharu Tanabe Professor Marcel Mazoyer Dr. Fronçois Molle และ Associate Professor Zhang Zheng

ท่านคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รองศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์ ให้อำนวยการตัดสินใจและความละเอียดทุกประการในการบริหารชุดโครงการนี้แก่หัวหน้า ชุดโครงการฯ และเมื่อเริ่มชุดโครงการฯ ต้นปี พ.ศ. 2543 ท่านรองอธิการบดีฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย ในขณะนั้น ศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ปัญญาแก้ว ได้ให้ความสนใจสนับสนุนชุดโครงการฯ อย่างเต็มที่ ขอขอบคุณท่านอาจารย์ทั้งสองอย่างสูง

ขอขอบคุณ Dr. Lipi Ghosh Senior Lecturer แห่งมหาวิทยาลัยกัลกัตตา ผู้ประสานงาน ให้หัวหน้าชุดโครงการฯ ได้พบกับนักวิชาการอินเดียที่กัลกัตตาและเซนไน คุณศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา และ Dr. Folke Kayser แห่งมูลนิธิพีดิริก อีเบิต (ประเทศไทย) ผู้ประสานงานให้หัวหน้า ชุดโครงการฯ ได้พบกับนักวิชาการลาตินอเมริกาที่นิカラากัวและคอสตา ริกา

ขอขอบคุณคุณศรีพร ยอดกมลศาสตร์ คุณสุนันทา บุญศรีสวัสดิ์ คุณสุภาภรณ์ ตรงกิจวิโรจน์ คุณทศนันท์ จันทร์อำนวย และคุณแม่ยุรี คำเปล่า ที่ช่วยเรื่องงานธุรการของชุดโครงการฯ อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง รวมทั้งคุณวิทิพย์ เชื้อขาว เลขาธุการคณะเศรษฐศาสตร์ และคุณวัชรินทร์

วีดูดตามนั้น เจ้าหน้าที่การเงินคณะฯ ซึ่งกรุณาตรวจสอบเอกสารใบเสร็จต่างๆ ของชุดโครงการฯ โดยไม่รับค่าตอบแทนใดๆ

ฉัตรกิพย์ นาถสุภา^๗
3 กุมภาพันธ์ 2546

คำนำ

(ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

งานวิจัย "เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท" ของคุณชัยวัชน์ หน่อรัตน์ เป็นงานที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณชัยวัชน์ทำงานสนับสนุนที่บ้านป่าง ตำบลศรีวิชัย อำเภอสูง จังหวัดลำพูน งานนี้ให้เน้นยทางทฤษฎีสูงมาก

คุณปการของงานนี้ทางทฤษฎี คือ 1) ให้อธิบายทางทฤษฎีว่า ทำไมที่ผ่านมาเราจึงไม่เห็นเศรษฐกิจชุมชนไทยเป็นเศรษฐกิจ 2 ระบบ ทำไมเรามองไม่เห็นเศรษฐกิจระบบล่าง ทำไมเรามองไม่เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบเศรษฐกิจอีก 1 ระบบ และ 2) ให้ข้อมูลต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ในทุกๆ เรื่องทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของระบบเศรษฐกิจระบบล่างอย่างละเอียดเข้าใจความเป็นองค์รวมของชุมชน ทำให้เราเข้าใจได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบเศรษฐกิจหนึ่งระบบของตนเอง

ข้าพเจ้าขอขยายความคุณปการ 2 ข้อนี้

คุณชัยวัชน์อธิบายว่า ที่ผ่านมาเรามองไม่เห็นเศรษฐกิจชุมชนระบบล่าง เพราะเราดูแค่ วงนอกของระบบชุมชนหมู่บ้าน และด่วนสรุปว่างวงนอกนี้คือชุมชนหมู่บ้านทั้งหมด แต่ที่แท้แล้ว วงนอกนั้นเป็นเพียงแค่ส่วนน้อยของระบบชุมชนหมู่บ้าน คุณชัยวัชน์เคยอธิบายด้วยคำพูดกับข้าพเจ้าโดยตรงว่า หากเปรียบชุมชนหมู่บ้านเหมือนก้อนน้ำแข็งลอยน้ำ ส่วนที่เราเห็นคือส่วนที่พันน้ำ ซึ่งเป็นส่วนน้อย ที่อยู่ใต้น้ำคือส่วนใหญ่เรามองไม่เห็น วงนอกหรือส่วนที่พันน้ำคือส่วนที่ชุมชนหมู่บ้านรับมาหรือสร้างขึ้นมาเพื่อรับและกรองสิ่งที่เข้ามาสู่หมู่บ้านจากรัฐและทุน ไม่ว่าจะเป็น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน สหกรณ์ โรงเรียน กองทุน สถานีอนามัย ตำราจป้อมยาม กลุ่มจัดตั้งของรัฐ เช่น อสม. ลูกเสือชาวบ้าน ไทยอาสาป้องกันชาติ (ทส.ปช.) ฯลฯ วงของนี้จะเล่นตามบทของระบบบริษัทและทุนกำหนดให้หมู่บ้านเล่น แต่ไม่ใช่ชีวิตจริงๆ ของชาวบ้าน ผู้ที่เล่นในวงนอกนี้คือพวกเชยพากะไก ของชาวบ้านหรือชาวบ้านที่เคยไปทำงานในเมือง ส่วนวงในของชุมชนหมู่บ้านรักษาเอกสารลักษณ์ของ ความเป็นชุมชน ทั้งด้านการทำมาหากิน สวัสดิการ และจิตวิญญาณ ประกอบด้วยผู้นำ คือ ผู้เฒ่า-ผู้แก่ แก่-เหมืองฝ่าย mgrakthayak พระสังษ์ ฯลฯ วงในสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำมาหา(ไว้)กิน ทำการเกษตรผสมผสาน พึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกัน ทำงานสร้างความสุขและคุณธรรม ยึดหลักศาสนาพุทธ แบบอหิงสาและมนุษยธรรม ร้อยรัดด้วยระบบเครือญาติ มิตรสหาย และวัฒนธรรม ขณะที่วงนอก ดำเนินโดยกำลังอำนาจและเงินตรา แข่งขัน และเอาเปรียบ

คุณปการอีกประการหนึ่งของงานนี้คือ เศรษฐกิจและวัฒนธรรมระบบล่างในด้านต่างๆ เช่นในเรื่องทรัพยากรและปัจจัยการผลิตหมู่บ้านมีของหน้าหมู่ ซึ่งเป็นของกลางคือ ป่า ลำน้ำ ลาน หมู่บ้าน บ่อน้ำ วัด เครื่องใช้เวลา มีงานเลี้ยง เป็นต้น หรือมีการแพร่การใช้รถไถ รถแทรกเตอร์ โรงสี ในหมู่ญาติ ในเรื่องการกินการอยู่และสวัสดิการ มีการแบ่งปันอาหารที่หามาได้ การล้อมวงกินข้าว การให้น้ำเย็นดื่มพรี การร่วมงานและอื้ออาห์ต่อกันในหมู่ญาติและทั้งชุมชนในงานศพ การเจ็บป่วย การแต่งงาน การเกิด ในเรื่องการบริหารจัดการมีการจัดหมวด สภาผู้เฒ่า สภาผู้นำ ซึ่งเป็นผู้รับใช้ ชุมชน ตลอดจนถึงเรื่องจิตวิญญาณ มีศาลาพิ เก้าอี้ สืบทอดความเป็นเครือญาติและชุมชนของหมู่บ้าน ข้ามกาลเวลาและรุ่นอายุ

คุณชัยวัชน์แสดงความกังวลว่า ที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจและสังคมระบบล่างมักมีอาณาเขต เลพะเพียงภายในหมู่บ้านหนึ่งๆ ไม่ค่อยจะปรากวีเป็นระบบแห่งชาติและระบบนานาชาติ หรือแม้ ปรากวีปัญญาชนชั้นกลางก็ไม่ค่อยเข้าใจ ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้ให้การสนับสนุนและความสนใจ เพียงพอ ต่างจากระบบบนคือรัฐและทุนซึ่งสามารถขยายอาณาเขตของเศรษฐกิจและสังคมได้กว้าง ขวาง และไม่สามารถเอองอยู่สู่สำเภา คุณชัยวัชน์เสนอว่าในอนาคตควรคิดขยายอาณาเขตของเศรษฐกิจและสังคมระบบล่าง และค้นหาแนวทางที่จะทำให้สถาบันเครือข่ายระบบล่างมีความต่อเนื่อง คุณชัยวัชน์ได้ให้ตัวอย่างเครือข่ายระบบล่างที่กว้างกว่าหนึ่งหมู่บ้าน คือ ระบบเมืองฝ่าย ระบบ แลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน (ระบบเสี่ยว ระบบเกลอ ระบบตลาดห้องถิน) ระบบของครูบาศรีวิชัยในอดีต ระบบของหลวงตามหาบัว หลวงพ่อคุณ หลวงพ่อนาน พะเพยอม สมณโพธิรักษ์ พ่อประยองค์ ฯลฯ ในปัจจุบัน ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับคุณชัยวัชน์ ข้าพเจ้าคิดว่านักสังคมศาสตร์ในประเทศไทย ควรศึกษาทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจเครือข่ายชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นระบบที่ฟังตัวอยู่ในสังคม วัฒนธรรม และศาสนา ระบบเช่นว่านี้อาจมีปรากวีอยู่ในเศรษฐกิจไทยมากกว่าที่เราคิด สำคัญมาก กว่าที่เราเข้าใจ และควรได้รับการสนับสนุนจากชาวไทยมากขึ้นอย่างเต็มที่

ข้าพเจ้าชื่นชมคุณชัยวัชน์มาก ท่านเป็นลูกหลานชาวบ้าน เป็นปัญญาชนของระบบล่าง ที่แม่โภคสเข้ามาทำงานในระบบบัน เป็นข้าราชการกรรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ก็มี จิตใจเป็นชาวบ้าน ศึกษาและเขียนงานวิจัยนี้จากแง่มุมของชาวบ้าน ท่านเข้าใจระบบล่างอย่างลึกซึ้ง ท่านเป็นนักวิชาการและนักคิดของระบบล่างของแท้ ด้วยงานชิ้นนี้ท่านนี้ได้มีคุณปการยิ่งต่อ วิชาการสังคมศาสตร์ในเมืองไทยและต่อชาวบ้านชาวไทย ท่านได้ขยายองค์ความรู้และทฤษฎีว่าด้วย ระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านในประเทศไทยของเรา

ฉัตรกิพย์ นาถสุภา

1 มกราคม 2546

คำนำ

หนังสือเรื่องเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ เป็นความพยายามที่จะอธิบายวิถีการดำเนินชีวิตของสามัญชนในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท ที่นอกจากจะเป็นอิทธิพลหนึ่งของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยแล้ว ยังมีธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่เปิดต่อระบบอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แม้ว่าจะเป็นการอธิบายสาระที่ได้ข้อมูลมาจากด้วยตนเองเพียงกลุ่มหนึ่งในภาคเหนือและข้อมูลบางด้านจากชุมชนในภาคอื่น แต่มีสาระเชิงระบบของเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทจากมุมมองของชุมชนมีครบถ้วนผ่านด้วยการแสดง กล่าวคือ แบ่ง 1) พลวัตตามประวัติศาสตร์ 2) ปัจจัยภายในเชิงโครงสร้าง-หน้าที่และกระบวนการปรับตัวขององค์ประกอบ 3) ปัจจัยภายนอกระบบชุมชนที่จัดการเองได้ผ่านระบบด้วยตนเอง และสาระของระบบทั้งสองด้าน 1) ความสมพันธ์ พลวัต ศักยภาพ และความยั่งยืน 2) ปัจจัยภายนอกที่จัดการเองไม่ได้คือนโยบายสาธารณะของรัฐและทุนที่เกิดขึ้นภายหลังและเข้ามาเกี่ยวข้อง และ 3) ความหวังต่อสังคมไทยและแนวทางสนับสนุนระบบหั้งสองในอนาคตต่อไป โดยผู้เขียนอาศัยพื้นฐานของการเป็นคนชนบทที่มีเวลาว่างที่เหลือในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทมาหาประสบการณ์จากการทำงานพัฒนาชุมชนในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ และมาหาประสบการณ์จากการทำงานด้านวิชาการแบบชุมชนเมือง ผู้เขียนหวังว่าสาระในหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนร่วมในกระบวนการรังสรรค์องค์ความรู้และประเด็นวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และนโยบายสาธารณะที่เหมาะสมในอนาคต และมีส่วนบุกเบิกองค์ความรู้ในวงวิชาการไทยที่กำลังเข้าสู่ยุค Post modern ได้บ้าง

เมื่อท่านอ่านหนังสือเล่มนี้แล้วมีความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเนื้อหาสาระประการใด ขอความกรุณาแจ้งให้ผู้เขียนได้รับทราบ จักเป็นพระคุณยิ่ง และขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์

4 ก.พ. 2546

คำขอบคุณ

หนังสือเล่มนี้จะสำเร็จไปไม่ได้หากผู้เขียนไม่มีประสบการณ์จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “สวัสดิการชุมชนชนบทไทย” สาขาวิชาการบริหารสังคม (Social Administration) คณะสังคม-สิ่งแวดล้อมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านกรุณาร่วมเป็นที่ปรึกษาและกรรมการวิทยานิพนธ์ ได้แก่ ศาสตราจารย์ยุพา วงศ์ไชย รศ.ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์ รศ.ดร.วรรุติ โรมรัตนพันธ์ รศ.ดร. ทัศนีย์ ลักษณาวิชลชัช อาจารย์ ดร. ชำนาญ วัฒนศิริ กำลังใจจากรับรางวัล โครงการร่วมวิทยานิพนธ์ดีเด่นประจำปี 2542 จากกองทุนศาสตราจารย์สนับสนุน ตามริก และเงินทุนวิจัย บางส่วนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.) ผ่านโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทยที่ มีศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นหัวหน้าโครงการ ตลอดจนเพลิงใจจากผลงานของท่าน ครูบาครรภิวิชัยที่เป็นผู้นำแบบบารมีของชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยในอดีตที่ได้สร้างแบบแผนของเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนเครือข่ายที่มีอาณาเขตกว้างกว่าชุมชนหมู่บ้านไว้

ขอกราบแม้สการขอบคุณท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง เจ้าคณะตำบลครรภิวิชัย กราบขอบคุณ ”นำใจ” ที่แสนงามจากท่านผู้ใหญ่บ้านผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านปางและบ้านครึบุญเรือง เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านปาง คณะครูโรงเรียนบ้านปาง อบต.ตำบลครรภิวิชัย อบต. ตำบลแม่เต็น ตำรวจป้อมยามบ้านปาง เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดลำพูน สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำพูน และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสันทราย วัดพระบาทห้วยต้ม กราบขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับความเมตตาของพ่อน้อยคง ฐานุชิต พ่อน้อยสีและแม่อุ้ยปลา แสนอุ่น พีชชและพีสมรส สาวก้อน ผู้ช่วยวิจัยทั้ง 4 คน คือ คุณเรวดี ปันทะนันท์ คุณสนั่น สาวก้อน คุณวรัญญา ไชยสมการ คุณรัฐัญญาลักษณ์ ขัดติยะ ขอขอบคุณ คุณพรพิไล เลิศวิชา คุณสุ เมืองใจ คุณกัมรา ชินลาด คุณมนัส เวื่องอินทร์ คุณสวัสดิ์ บุญทอง คุณมานพ ตีระกำเนิด คุณรัตน์ พรหมนวล และคุณผล ศรีกอก

ขอกราบแม้สการขอบคุณท่านมหาจุฬาราม ป่าสี ขอบขอบคุณ ผศ.ดร. โภวิทย์ พวงงาม ผศ.ดร. กิติพัฒน์ แนทปัทุมดุลย์ ดร. นานะ อัครบันฑิต รศ.ประชัน รากษ์พงศ์ รองฯวิชล มนัสเอื้อศิริ ดร.กิพย์วัลย์ ศรีจันทร์ ดร. อรสุดา เจริญรัตน์ ดร. ปรีดี โชดิช่วง ดร. ขนิชฐา กาญจนรังษีนันท์ ดร. ศรีปริญญา ดูปะระจ่าง ดร. พจนีย์ พรมจิต ดร. ภารรัตน์ สุธรรม ดร. เสนีย์ คำสุข พ.ญ. มิ่งขวัญ สุพรรณพงษ์ คุณพงศ์ศรีนิพนธ์ อัศวเครนีย์ คุณพัทธวิรา สมบูรณ์ชัย คุณพรหมโชติ ไตรเวช คุณอดิศร สิทธิเลิศ คุณชนิชฐา สาระจุฬะ คุณศิริพงษ์ ทองมีมา และพี่ๆ เพื่อนๆนักวิจัยในโครงการฯ ทุกท่าน ขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับกำลังใจจาก ดร. ม.ล. จัลวิไล จุฬาราม และน้องพัชนี จันศิริ ทุกท่านที่ก่อล่าวนามมาข้างต้นมีส่วนสนับสนุนและเป็นกำลังใจให้ทั้งการเขียนวิทยานิพนธ์ และการเขียนหนังสือเล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ชัยวัชน์ หนอรัตน์

บทคัดย่อ

องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยเชิงระบบและในมุมมองของชุมชนชนบท ต้องอธิบายทุกองค์ประกอบ ได้แก่ ตัวแสดง ความสัมพันธ์ระหว่างกัน พลวัต ศักยภาพ ความยั่งยืน นโยบายสาธารณะที่มาเกี่ยวข้อง และความหวังต่อสังคมไทยในอนาคต การอธิบายเชิงคุณภาพจากข้อมูลในกลุ่มชุมชนหมู่บ้านชนบท 2 ตำบล (ตำบลศรีวิชัยและแม่ดีน) ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนแม่ คือ ชุมชนบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอี้ จังหวัดลำพูนปัจจุบัน และข้อมูลบางด้านของบางชุมชนหมู่บ้านต่างภาคของนักวิจัยท่านอื่นที่นำมาเปรียบเทียบแล้ว มีข้อค้นพบขององค์ประกอบแบบองค์รวมสรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ตัวแสดง ระบบเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทมีตัวแสดงร่วมกัน คือ ชุมชนหมู่บ้านชนบท ซึ่งเป็นที่อยู่ของสามัญชนคนส่วนใหญ่ของสังคม โดยเป็นอีกระบบหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหมู่บ้าน 3 ยุค จากยุคพึ่งกันเองที่ชุมชนหมู่บ้านจะแตกตัว เป็นกลุ่มเล็กๆ และต้องเปลี่ยนถิ่นฐานปลอยๆ ก่อนที่จะมีที่ตั้งการประมาณ พ.ศ. 2345 และมีมาซิกชุมชนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนต้องแตกตัวเป็นชุมชนลูก/หลาน ยุคนั้นชุมชนหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสามารถจัดการให้มามีเป็นนิเวศน์ชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกันและกันตามหลักพุทธศาสนาได้ ต่อมาเกิดรัฐชาติใน พ.ศ. 2417 ระบบชุมชนชนบท จำเป็นต้องเกี่ยวข้องแบบถูกกระทำจากปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่จัดการเองไม่ได้ คือ นโยบายสาธารณะของรัฐและทุนที่เกิดขึ้นมาภายหลัง ชุมชนหมู่บ้านชนบทจำเป็นต้องเข้าสู่ยุคกึ่งพึ่งกันเองกึ่งพัฒนาแบบรวมอำนาจ และสร้างโครงสร้างของนักวิชาการที่ป้องกันสิ่งไม่เหมาะสมและ/หรือประยุกต์สิ่งที่มีประโยชน์จากการบริรักษ์และทุนนารวบใช้ระบบชุมชนหมู่บ้าน ขณะที่ส่วนที่เป็นแก่นแท้จากยุคก่อนหน้าไปอยู่ที่โครงสร้างของใน และการที่ชุมชนหมู่บ้านที่เป็นตัวแสดงมีโครงสร้างใน ดำเนอยู่ยั่งยืนมาถึงปัจจุบันนี้เอง เศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนจึงยังสามารถดำเนินอยู่และมีความยั่งยืนข้ามเวลาและรุ่นคนมาได้ถึงปัจจุบัน

2. ความสัมพันธ์ ระบบเศรษฐกิจชุมชนกับระบบสวัสดิการชุมชนนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอย่างเห็นได้ชัดเจนในยุคพึ่งกันเอง ส่วนกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนปัจจุบันเห็นได้ทั่วไป เพราะบอกถึงกระบวนการของระบบสวัสดิการชุมชนด้านการบริการชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นสวัสดิการเชิงรุกได้ทำหน้าที่จัดเตรียมปัจจัยนำเข้าและจัดการในกระบวนการผลิตของระบบเศรษฐกิจชุมชน และต่อมาระบบเศรษฐกิจชุมชนส่งผลผลิตและผลลัพธ์ของกระบวนการแยกจ่ายและบริโภคไปให้กระบวนการของสวัสดิการชุมชนด้านการประกันชุมชนซึ่งเป็นสวัสดิการเชิงรุก และสวัสดิการชุมชนด้านการอนุเคราะห์ชุมชน ซึ่งเป็นสวัสดิการเชิงรับและรุก โดยกระบวนการในความสัมพันธ์

ของระบบทั้งสองจะหมุนเวียนเป็นวัฏจักรแบบไม่หวือหาวที่วงในตลอดเวลา เพราะตัวแสดงมีการสืบทอดกันจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นต่อๆไป ส่วนระบบเศรษฐกิจชุมชนวงนอกจะผลิตส่วนเกิน เที่ยมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนส่วนพัฒนาเพื่อนำเสนอเคราะห์ชุมชนแก่ชุมชนเครือข่ายวงนอกกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมล้าหลังในชุมชนเมืองเป็นส่วนใหญ่ และกรองหรือประยุกต์รับสวัสดิการสังคมเพื่อชุมชนที่รัฐและทุนจัดให้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์แก่ชุมชนหมู่บ้าน

3. พลวัต ศักยภาพ และความยั่งยืน เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนมีพลวัตของศักยภาพการพึ่งกันเองทั้งระบบหรือมีโครงสร้างวงเดียวในยุคพึ่งกันเองมาเหลือประมาณครึ่งหนึ่งในโครงสร้างวงในที่คู่ข่านกับการพึ่งรัฐและทุนของโครงสร้างวงนอกตลอดยุคกึ่งพึ่งตนเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุน ศักยภาพในการพึ่งกันเองรับใช้ชุมชนจากโครงสร้างวงใน ขณะที่ศักยภาพการพัฒนารับใช้ชุมชนเมืองและรัฐและทุนจากโครงสร้างวงนอก แบบแผนของระบบคู่ข่านนี้ดำเนินอยู่มาถึงปัจจุบัน และบางกรณีศักยภาพที่มีวงในเป็นพื้นฐานมีมากจนสามารถจัด รับ และประเมินผลเศรษฐกิจชุมชน และสวัสดิการชุมชนเครือข่ายที่มีอาณาเขตกว้างกว่าระดับชุมชนหมู่บ้านได้ ดังตัวอย่างที่นำโดยผู้นำเชิงบารมีอย่างครูบาศรีวิชัยในอดีต และตัวอย่างในปัจจุบันบางด้านที่นำโดยหลวงตามหาบัว หลวงพ่อคุณ หลวงพ่อนาน สมณะโพธิรักษ์ พระพะยอม และพ่อพระยงค์ รณรงค์ เป็นต้น รวมถึงตัวอย่างของชุมชนเครือข่ายในโครงสร้างวงใน เช่น ชุมชนเมืองฝาย เครือญาติ หัวัด กาลุ่มประเพณี ฯลฯ

4. นโยบายสาธารณะ เนื่องจากนโยบายสาธารณะแบบเหมารวมที่กำหนดโดยระบบรัฐและทุน(ที่รวมกันอยู่)ตั้งแต่เริ่มยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนแบบรวมอำนาจจึงปัจจุบันได้บันทอกนศักยภาพ สถานภาพ และศักดิ์ศรีของระบบเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทลงไปอยู่และทำหน้าที่อย่างจำกัดแค่ในโครงสร้างวงในบนที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้าน แม้นโยบายสาธารณะสูงสุดของสังคม คือ รัฐธรรมนูญปี 2540 จะมีเป้าหมายอย่างชัดเจนที่จะให้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนามาได้ประมาณ 5 ปีแล้วก็ตาม ระบบทั้งสองยังเป็นฝ่ายถูกกระทำและมีสถานะภาพที่จำกัดอยู่ แต่วงในเช่นเดิม อย่างไรก็ตามก็ต้องถือว่านโยบายสาธารณะต่างๆ เป็นวัฒนธรรมเชิงอำนาจจากภายนอกที่ชุมชนหมู่บ้านไม่สามารถจัดการได้ที่ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจคู่ข่านและสวัสดิการคู่ข่านบนที่ตั้งของระบบชุมชนชนบทมาประมาณ 128 ปีแล้ว

5. ความหวังต่อสังคมไทยในอนาคตและข้อเสนอ เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทมีศักยภาพ ยั่งยืน และเป็นความหวังต่อสังคมในอนาคตได้ ดังที่ได้ยกตัวอย่างที่กล่าวถึงในข้อ 3. ดังนั้นนโยบายสาธารณะแห่งอนาคต จึงควรยอมรับแนวคิดที่ว่าชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นอีกรอบหนึ่ง ยอมรับวัฒนธรรมการบริหารแบบกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาที่ชุมชนสามารถจัดการได้ ได้แก่ แนวคิดระบบเศรษฐกิจคู่ข่าน แนวคิดระบบสวัสดิการคู่ข่าน แนวคิดระบบเศรษฐกิจและสวัสดิการไข่ข่าน แนวคิดการบริหารแบบกึ่งพึ่งกันเอง-พัฒนาของชุมชน

หมู่บ้าน/ตำบล และแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนแห่งชาติในรูปสหกรณ์แนวตั้ง นอกจากนี้ยังต้องอาศัย การปฏิบัติงาน และการวิจัยที่ใช้ชุมชนหมู่บ้านชุมบทเป็นฐานของการพัฒนา มาสนับสนุนและพัฒนา โครงสร้างของในรูปคณะที่ปรึกษา ที่ประกอบด้วยตัวแทนของเจ้าหน้าที่รัฐและผู้แทนของชุมชน หมู่บ้าน (ที่รู้เท่าทันชุมชนเมือง) ให้มีความชัดเจนและยั่งยืน เพื่อสนับสนุนโครงสร้างในรูปสภา ผู้นำชุมชนหมู่บ้าน/ตำบลให้ทำหน้าที่อย่างเต็มศักยภาพและมีศักดิ์ศรี นอกจากนี้รัฐต้องปรับปรุง ตนเองให้เป็นธรรมรัฐ (ที่แยกจากรัฐบาลทุน) ลดบทบาทที่บั่นทอนศักยภาพการพึ่งกันเองของระบบ ชุมชนหมู่บ้านอย่างที่เคยทำมา และพัฒนาระบบทุนให้เป็นทุนนิยมที่ก้าวหน้าด้วย

ข้อค้นพบข้างต้นเหล่านี้จะเป็นประโยชน์และแนวทางในการกำหนดและปรับปรุงนโยบาย สาธารณะแห่งอนาคตที่เหมาะสมในการพัฒนาทุนทางสังคมหรือภูมิคุ้มกันทางสังคมจาก พื้นฐานของวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย(ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีเอเชีย)ให้สามารถทำหน้าที่ ร่วมกับ(ธรรม)รัฐและทุน(ที่ก้าวหน้า) เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่ง(ธรรม)รัฐและทุน (ที่ก้าวหน้า)แบบกระจายอำนาจตามเป้าหมายของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2540 ซึ่งถือ ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ชุมชนหมู่บ้านชุมบททั้งหลายจะร่วมกันสร้างรูปธรรมของธรรมมิกสังคม (**Utopai**) ในสังคมไทยและเอเชียให้สามารถเป็นทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาในยุคหลังความทันสมัย (Paradigm of Post Modernization) ในอนาคต

*****

Abstract

Body of knowledge about rural community economy (RCE) and rural community welfare (RCW), under community-based development and system approaches, must be explained in holistic components i.e. actors, relationship, dynamics, potentials, sustention, relevant public policy, and hope of future Thai society. The qualitative explanation of the phenomena, using the data collected from a group of rural communities in 2 Tambons that are related to forerunner community i.e. *Ban-Pang* village, Tambon Srivichai, Li District, Lamphun Province and other data derived from some community studies undertaken in different parts of Thailand, reveals 5 essential holistic components as follow:

1. Actors. RCE and RCW share the same actors i.e. village-communities. They are communities in which common people – the majority in Thai society – live. These rural communities are another system that has also mutually shared history of living together through 3 eras. The **first era** is an *interdependent era*. Under this era rural village communities were divided into small village community groups and occasionally wandered until B.E. 2345 when they settled down at permanent location. At this location more village community members had eventually increased until the main community had to break down into smaller village community groups. In this era the village communities had not only interacted with but also been able to manage their external natural environments to become *interdependent community ecology* that was in line with existing Buddhist philosophy. **Second era** started when a nation state emerged in B.E. 2417. In this era rural village communities had become increasingly passive in their relationship with external environments i.e. public policy and capitalists that then newly emerged. **Finally**, rural village communities slowly entered *semi-interdependent and centralized development era* in which they had to develop **external structures**, outer cycle, for preventing themselves or adopting some useful government services and the capital to benefit rural village communities. In the mean times the traditional cores of village communities were well concealed in the **internal structures**, inner cycle, which have still remained today. As such RCE and RCW have still remained and sustained through times and generations.

2. Relationship. The RCE and REW systems have clear *relationship* during the *interdependent era*. For the *semi-interdependent and centralized development era* the systems can be observed presently in the **internal structures** because the process of community welfare system, which perceived as *proactively* delivering welfare services, helps to prepare *inputs* and manage the production process of community economic system. Then, the system delivers the *outputs* and *results* in delivery and consumption process to 2 types of community welfare process. These are a **community insurance**, which is a *proactive welfare*, and **community assistance**, which is both *proactive and reactive*. The two types of community welfare process will naturally and continuously interact because their actors had passed from one generation to another. In the mean times, in the external structure, community economic system will produce **pseudo-surplus** as network-community welfare services to **assist** the communities in external social network and the capitalist economic system, mostly **unethical**, and screen or receive social welfare services for communities provided by government and capitalist system.

3. Dynamics, Potentials, and Sustention. Community economy and community welfare have the dynamics of an *interdependent and full potentials system*. Then interdependent system had been weakened greatly during the *semi-interdependent and centralized development era*. At internal structure, the independent potential serves village community, whereas at the external structure, the independent potential severs urban communities and state and capitalists. This indicates that a village community has had **dual economy and welfare system**, which have been sustained until today. Sometimes, the potentials can manage, receive, and evaluate community economy for community welfare in a larger scale than village community area such as those communities led by charismatic leaders like *Venerable Kruba Srivichai, Venerable Maha Boa, Venerable Koon*, etc., including those internal network-communities such as kinship, local irrigation, and yearly religion and traditional groups, etc.

4. Public Policy. Since the general package-policy formulated by state and capitalists during the *semi-interdependent and centralized semi-state and capital dependent era* has weakened potentials, status, and dignity of RCE and RCW, which have limited functions only in village community locations. Although the supreme public policy, i.e.

Constitution B.E. 2540, is aimed at strengthening communities to become development foundation for the past 5 years, those dual economic and welfare systems have still remained **passive** and been confined to community **internal structures** as before. However, the public policy virtually reflects controlling culture which leads to the emergence of dual system in RCE and RCW at rural communities for almost 128 years.

5. Hope of Future Thai Society. The RCE and RCW have genuine potentials and sustainability and been hope of future society as the examples stated in no. 3. Therefore, future public policy should accept the concept of rural village community as another system and of the *dual community economy and welfare systems or the matrix community economy and welfare systems* and of the *national community economy* in term of **vertical cooperative**. Furthermore, it requires the administration of *semi-interdependence* at village/tambon level. A further public policy, operation, and research in community-based development approach are also needed to support and develop external structures in the form of **Colaborative Advisory Team**, that is composed of representatives from public as well as NGO sectors and village communities. There must be clear and sustainable support of the internal structures in the form of **Council of Village Community Leaders**, performing in full potentials and high dignity. Moreover, the state must improve itself to have good governance (non-partisan), reduce its role which weaken the village community interdependent potentials, and develop capitalits to be an more ethical.

These above findings will help us to identify the direction and improve further public policy, operation, and research in developing **social capital or social protection** based on the ways of life of the majority of Thai people to work with a (good) governance and (ethical) capitalism. These phenomena might promote the *semi-interdependence and development* in the light of the Constitution B.E. 2540. This should be considered as a starting point to help develop more concrete **ethical society** in Thailand and Asia, which can be one of development alternatives of the **post modernization paradigm** in the near future.

*****

สารบัญ

	หน้า
คำແແລງຂອງຊຸດໂຄຣກາຣ	I
คำຂອບຄຸນຂອງຫ້ວໜ້າຊຸດໂຄຣກາຣ	x
คำນຳ (ສາສຕາຈາරຍ් ດຣ. ປັຕະທິພົມ ນາຄສຸກາ)	xii
คำນຳ	xiv
คำຂອບຄຸນ	xv
ບທດັບຍ່ອ	xvi
Abstract	xiv
สารບัญ	xxii
สารບัญແຜນກາພ	xxiv
ສ່ວນທີ 1 ບທໍານາ :	
ຮະບບນຸ້ມ່ານານກັບຄວາມໄມ່ພ້ອມຈະເປັນທາງເລືອກໃນຍຸດ Post modernization	1
ສ່ວນທີ 2 ຕັ້ງແສດງຂອງເສເຣຍຈູ້ກິຈຈຸນຫະແລະສ່ວັສົດກາຮຸນຫະ	
ບທທີ 1 ຂຸນໝູ່ນ້ຳນັ້ນ : ຕັ້ງແສດງທີ່ມີປະວັດສາສຕ່ງ	9
1. ກາຣກ່ອຕັ້ງຂຸນໝູ່ນັ້ນ	9
2. ກາຣເປັນຂຸນໝູ່ນັ້ນເປີດ	10
3. ຄວາມສັນພັນຮັບຂຸນໝູ່ນັ້ນເນື່ອງ	10
4. ກາຣປັບຕົວ	11
5. ປະວັດສາສຕ່ງກາຮຸນຫະ 3 ຍຸດ	13
ບທທີ 2 ຂຸນໝູ່ນ້ຳນັ້ນ : ຕັ້ງແສດງທີ່ມີສກາພແວດລ້ອມກາຍໃນ	
1. ໂຄງສ້າງ-ໜ້າທີ່	14
2. ສາມາຊີກຂຸນໝູ່ນັ້ນ	16
2.1 ສາມາຊີກພື້ນຖານ : ຂຸນໝູ່ນັ້ນຄຣອບຄຣວ	16
2.2 ຂຸນໝູ່ນ້ຳນັ້ນ	16
2.3 ຜູ້ນ້ຳຂຸນໝູ່ນັ້ນ	21
ບທທີ 3 ຂຸນໝູ່ນ້ຳນັ້ນ: ຕັ້ງແສດງທີ່ມີວັດນຫຣມຂຸນໝູ່ນັ້ນ	27
1. ວັດຖຸປະສົງຄົ	27
2. ຈິຕວິຫຼຸງຄູານແລະຕື່ລ໌ຫຣມ	28

3. ชีต	32
4. ความเชื่อเรื่องผี	35
5. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก	36
6. กิจกรรมการดำเนินชีวิต	38
7. การสื่อสารติดต่อ	42
8. การบริหารชุมชน	45
บทที่ 4 ชุมชนหมู่บ้าน : ตัวแสดงที่มีปัจจัยภายนอกที่จัดการได้	
1. ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์	47
2. นิเวศน์ชุมชน	53
3. เครือข่ายชุมชนหมู่บ้านชนบท	55
ส่วนที่ 3 ระบบเศรษฐกิจชุมชนกับระบบสวัสดิการชุมชน	
บทที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชน	57
1. สวัสดิการชุมชนในกระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจชุมชน :	
การบริการชุมชน	59
1.1 การอยู่	60
1.2 การกิน	68
1.3 การใช้	71
1.4 สุขภาวะชุมชน	73
2. สวัสดิการชุมชนจากการกระบวนการแจกจ่ายและบริโภคของ	
เศรษฐกิจชุมชน : การประกันชุมชน	77
2.1 การประกันชุมชนครอบครัว	77
2.2 การประกันชุมชนหมู่บ้าน	82
2.3 การประกันสิ่งแวดล้อมชุมชน	87
3. สวัสดิการชุมชนจากการกระบวนการแจกจ่ายและบริโภคของ	
เศรษฐกิจชุมชน : การอนุเคราะห์ชุมชน	90
3.1 การถวายทาน	91
3.2 การดำเนินการ	92
3.3 การแบ่งปันและแลกเปลี่ยน	93
3.4 การกรวดนำ	94
บทที่ 6. พลวัต ศักยภาพ และความยั่งยืน: ระบบไขว้ขาน	96

ส่วนที่ 4 ปัจจัยภายนอกที่ชุมชนหมู่บ้านจัดการไม่ได้	
บทที่ 7 นโยบายสาธารณะ : กลไกสร้างวัฒนธรรมการบริหารระบบคู่ขนาน	100
1. โครงสร้าง	101
2. กิจกรรม	107
3. ยุทธศาสตร์	109
4. รูปแบบบริการ	110
5. บทบาท	112
บทที่ 8 ปัญหาการบริหาร	119
1. ปัญหา	119
2. ปัญหาของปัญหาการบริหาร	123
ส่วนที่ 5 เศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชน : ความหวังต่อสังคมไทย	
บทที่ 9 ข้อค้นพบเชิงทฤษฎี : แนวคิดสำหรับยุค Post Modernization	126
1. ระบบเศรษฐกิจและสวัสดิการไทยวันนี้	127
2. ระบบบริหารแบบกึ่งพึ่งกันเอง-พัฒนาของชุมชนหมู่บ้าน	129
3. ระบบบริหารแบบกึ่งพึ่งกันเอง-พัฒนาของชุมชนตำบล	130
4. ระบบเศรษฐกิจชุมชนแห่งชาติ : สหกรณ์แนวดิจิทัล	131
บทที่ 10 ข้อเสนอสำหรับอนาคต	
1. เชิงนโยบาย	134
2. เชิงการปฏิบัติงาน	136
3. เชิงการวิจัย	139
บรรณานุกรม	142
ภาคผนวก	149
ตารางที่ 1 ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของชุมชนและ ภายนอกที่เกี่ยวข้อง	149
ตารางที่ 2 แสดงตัวอย่างชุมชนกลุ่มย่อยในชุมชนหมู่บ้านชนบท	154
รายชื่อผลงานวิจัยเป็นหนังสือของชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย	156

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนภาพที่ 1 แสดงเส้นกราฟการยอมรับระบบชุมชนชนบทไทยของระบบปรัชญา (ชาติ) และทุน	2
แผนภาพที่ 2 การพึงตอนองทางเศรษฐกิจชุมชนในชนบท	4
แผนภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของขั้นธี 5 ของชุมชน	5
แผนภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนและระบบอื่นๆ	7
แผนภาพที่ 5 โครงสร้างของระบบชุมชนหมู่บ้านเมื่อความสัมพันธ์กับปรัชญาและทุน	15
แผนภาพที่ 6 แสดงโครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนครอบครัว	17
แผนภาพที่ 7 ชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆ	18
แผนภาพที่ 8 ชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนเครือข่าย	18
แผนภาพที่ 9 วิัฒนาการและชุมชนกลุ่มย่อยในชุมชนหมู่บ้านชนบท	20
แผนภาพที่ 10 วิัฒนาการของกลุ่มผู้นำของชุมชนหมู่บ้านชนบท	23
แผนภาพที่ 11 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการดำเนินชีวิตใน 2 ระบบชุมชน	32
แผนภาพที่ 12 ส่วนเกิน และส่วนเกินเทียมของชุมชนหมู่บ้านชนบท	41
แผนภาพที่ 13 สถานะภาพของผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนหมู่บ้านกับผู้นำที่รัฐมาจัดตั้ง	46
แผนภาพที่ 14 แบบแผนการตั้งครอบครัวในชุมชนบ้านปาง	49
แผนภาพที่ 15 ระยะเวลา ก่อเกิดและระยะห่างของชุมชนชนบทที่ศึกษาเทียบกับ ชุมชนเมืองใกล้ๆ	50
แผนภาพที่ 16 ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางของชุมชนหมู่บ้านชนบทกับถนนหลวง ที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนเมือง	51
แผนภาพที่ 17 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน และวัฒนธรรมชุมชนชนบท	57
แผนภาพที่ 18 เปรียบเทียบการมองระบบชุมชนหมู่บ้านแบบเหมาร่วมกับธรรมชาติ ที่เป็นจริง	85
แผนภาพที่ 19 แสดงการไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างภาษาอกกับชุมชนชนบทไทย ยุคพึ่งกันเอง	102
แผนภาพที่ 20 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนชุมชน ชนบทกับภาษาอุยกุกิ้งพึ่งกันเอง-กิ้งพึ่งรัชและทุนแบบกระจายอำนาจ	104

แผนภาพที่ 21 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้าน ชนบทกับภายนอกในยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนแบบกระจายอำนาจ	105
แผนภาพที่ 22 แสดงโครงสร้างของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทไทย	120
แผนภาพที่ 23 ระบบเศรษฐกิจและสวัสดิการที่ใช้ขันนาน	128
แผนภาพที่ 24 ระบบการบริหารงานชุมชนที่เหมาะสมในอนาคต	129
แผนภาพที่ 25 ศ hogrants แนวดิ่งของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท	132

*****

ส่วนที่ 1

บทนำ :

ระบบคุ่นชนาณกับความไม่พร้อมจะเป็นทางเลือกในยุค Post Modernization

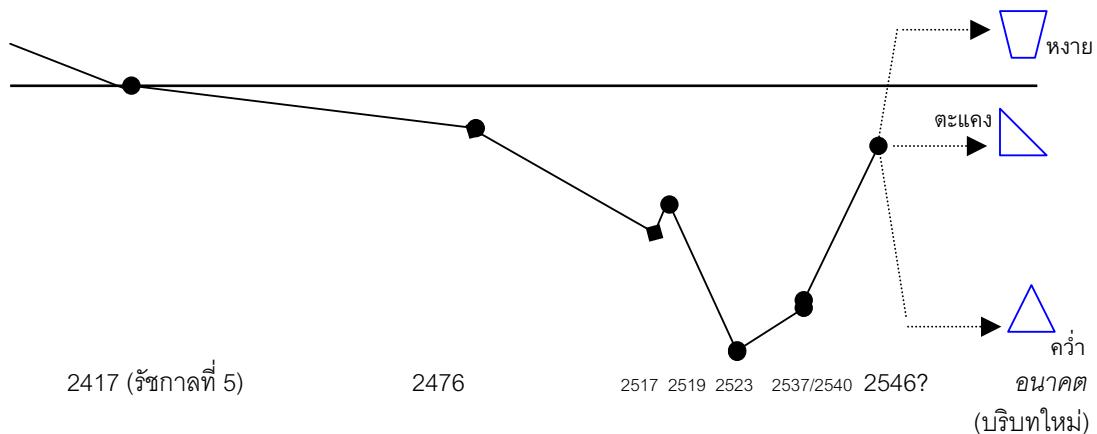
ก่อนการเข้ามาของจักรวรรตินิยมตะวันตก ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยเป็นระบบหลักที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์กว้างขวางและจำนวนประชากรมีน้อย ระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคนี้ยังไม่ถูกคุกคามจากระบบเศรษฐกิจระบบโลก ชุมชนหมู่บ้านชนบทมีระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเลี้ยงตัวเอง การค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนชนบทด้วยกันเป็นระบบใช้สิ่งของแลกัน (Barter System) เวลามีความเดือดร้อนหรือปัญหาของคนในชุมชนชนบทจะใช้อาศัยสวัสดิการชุมชนจากชุมชนครอบครัวและชุมชนเครือญาติ จนหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาไว้ริบกับประเทศองค์กรในปี พ.ศ. 2398 และ จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตทางเศรษฐกิจไปเป็นเพื่อขยายมากขึ้น (ยุพฯ วงศ์ไชย 2529 : 4-5) แต่การผลิตหลักของชุมชนหมู่บ้านชนบทก็ยังเป็นเกษตรกรรมอยู่ (ราฐวิ โรมรัตนพันธ์, 2536 : 26-29) หากจะอธิบายเชิงระบบและจากมุมมองของชุมชนชนบทแล้ว ชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยเป็นที่อยู่ของประชากรส่วนใหญ่ของไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ไม่มีการศึกษาและบันทึกเรื่องราวที่เป็นระบบ ทราบเพียงว่ามีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกันนี้เป็นอีกระบบหนึ่งที่แตกต่างจากระบบราชและทุน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2543)

เมื่อความยั่งยืนของสังคมในประเทศไทยกำลังพัฒนาขึ้นอยู่กับความยั่งยืนของชุมชนชนบทเป็นสำคัญ (Uphoff อ้างใน ประเวศ วะสี 2542: 52) และหากประเทศไทยกำลังพัฒนามุ่งเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาจากแบบรวมอำนาจตามโลกาภิวัตน์มาเป็นแนวคิดการพัฒนาชุมชนเพื่อชุมชนแล้ว หน่วยวิเคราะห์ของการพัฒนา คือ ชุมชน ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อีกต่อไป การใช้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา (Community-Based Development Approach) เป็นแนวทางที่เหมาะสม (Bungarten, 1998: 2) และต้องคำนึงถึงสิทธิพื้นฐานที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มระดับชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนของตนด้วยสิ่งที่นักวิชาการบางคนที่มองจากมุมชุมชนเมืองเรียกว่า ยุทธศาสตร์ความชัดเจน ให้มาเชื่อมโยงกับระบบสังคมมหภาคให้ได้อย่างเหมาะสม ไม่เช่นนั้นจะเป็นสัมผัสเพียงผิวของความจริง (surfacing of facts) ของชุมชนชนบทเท่านั้น (Williams 1999 : 157-158) อีกประการหนึ่งการเลือกอธิบายชุมชนระดับชุมชนหมู่บ้านนี้จำเป็นเพื่อเป็นหน่วยนโยบายสาธารณะเล็กที่สุดและเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติงานและประเมินผลนโยบายสาธารณะของรัฐและทุน ซึ่งตรงกับวิสัยที่เป็นธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนของคนส่วนใหญ่ของสังคมไทยบนที่ตั้งของชุมชนในชนบทที่สามารถจัดการ/

บริหารกันเองกว้างที่สุดได้ในระดับชุมชนหมู่บ้านชุมบท
ชุมบทในเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบชุมชนหมู่บ้าน
เพาะประเทศไทยเป็นประเทคโนโลยีที่สามารถบริหารการพัฒนาเมือง
ปัญหาในเชิงโครงสร้าง (ต้น ปรัชญาพุทธิ 2534)

แต่ระบบชุมชนหมู่บ้านชุมบทไทยถูกยกยอมรับจากการรัฐว่าเป็นอีกระบบหนึ่งได้ลดลงตั้งแต่เกิดรัฐชาติสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาในปีอีกเมื่อรัฐออกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 แม้จะเห็นความหวังได้ 2 ปีหลังมีรัฐธรรมนูญปี 2517 แต่ต้องมาตกต่ำลงไปมากขึ้นหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จนรัฐประกาศใช้ในปี 66/2523 จานวนระบบชุมชนก็ได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้นจนมีนโยบายกระจายอำนาจให้องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในปี พ.ศ. 2537 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 และใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ดังแสดงเส้นทางในแผนภาพที่ 1. โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่มีเป้าหมายจะสร้างความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชนชุมบทให้ห่างไกลกลับมาทำหน้าที่บนฐานความเข้มแข็งของตนเองในสังคมบริบทใหม่ (ประเวศ วะสี 2545 : 1)

แผนภาพที่ 1 แสดงเส้นกราฟการยอมรับระบบชุมชนชุมบทไทยของระบบรัฐ (ชาติ) และทุน

หลังเกิดรัฐชาติและระบบชุมชนหมู่บ้านเข้าสู่ยุคความทันสมัย (Modernization) ภายใต้อำนาจของระบบรัฐกับระบบทุนที่ปราสาประโยชน์กันเป็นระบบรัฐและทุนในเชิงเศรษฐศาสตร์ การเมือง โดยระบบรัฐและทุนเป็นฝ่ายใช้อำนาจกำหนดนโยบายสาธารณะ* (Public Policy) ที่มีผลต่อระบบชุมชนชุมบทเรื่อยมา ตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการจัดการปกครองแบบสมุหเทศกิบาล พ.ศ. 2417 นโยบายสาธารณะสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญมหาลัยฉบับตั้งแต่ฉบับ พ.ศ.

* นโยบายสาธารณะ แบ่งย่อยเป็น นโยบายเศรษฐกิจ นโยบายสังคม นโยบายต่างประเทศ นโยบายเทคโนโลยี ฯลฯ

2475 ถึงฉบับ 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดูบบที่ 1-9 (2504-2544) เป็นต้น ซึ่งนโยบายสาธารณะส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Policy) มากกว่า สวัสดิการสังคม (Social Welfare) และสวัสดิการชุมชน (Community Welfare) ดังจะเห็นได้จาก 1) เมื่อเริ่มกำหนดทิศทางของการพัฒนาประเทศไทยในปี พ.ศ. 2504 เรียกว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) และเพิ่งจะมีการให้ความสำคัญโดยเพิ่มคำว่า “สังคม” และมีการใช้คำว่า “พัฒนาสังคม” เข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (2510-2514) และ 2) หรือเริ่มใช้นโยบายสวัสดิการสังคมแห่งชาติดูบบแรกในปี 2530 และตอนแรกยังเรียกว่าแผนพัฒนาสังคมสิ่งแวดล้อมแห่งชาติดูบบที่ 1 (2530-2534) (คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, 2540 : 1-2) ที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสวัสดิการสังคมที่มุ่งบริการแบบให้เปล่าของรัฐแก่คนพิการหรือด้อยโอกาสส่วนน้อยเป็นหลัก นโยบายสาธารณะด้านสวัสดิการสังคมและสวัสดิการชุมชนถูกนำไปฝึกความหวังไว้กับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีตามแบบประเทศตะวันตกที่มีข้อสมมติว่าสวัสดิการสังคมหรือสวัสดิการชุมชนจะเริ่มต้นจากประชาชนส่วนน้อยในโครงสร้างส่วนบนของสังคมลงไป (Trickle Down) ถึงประชาชนส่วนใหญ่ในโครงสร้างส่วนล่างได้อย่างทวีถึง ตามแนวทางการจัดสวัสดิการแบบเก็บตกที่ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของสถาบันตลาดและครอบครัวเป็นผู้จัด ส่วนที่เหลือหรือตกขอบจากการทำหน้าที่ของ 2 สถาบันดังกล่าวรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการ (วันทนนีย์ วาสิกะสิน และคณะ 2537 : 4)

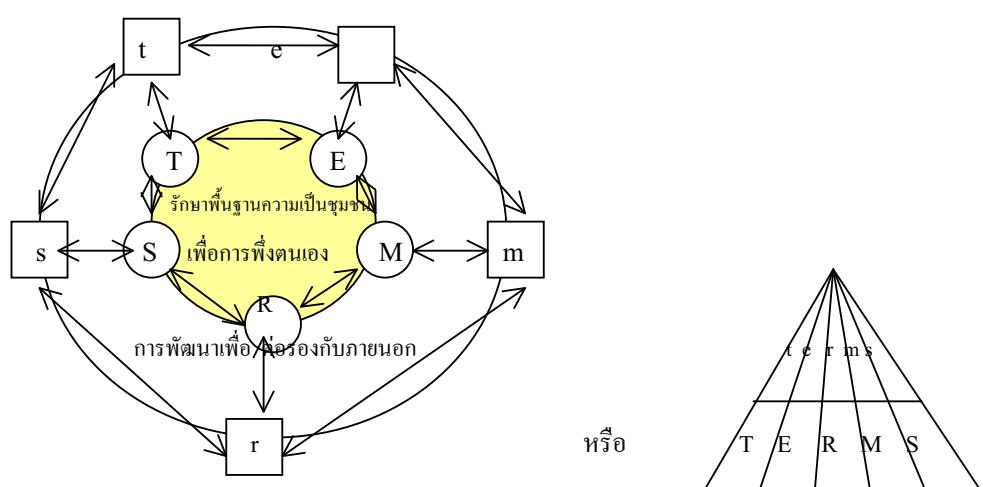
แม้ในช่วงปี พ.ศ. 2529-2539 เศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2537 ไทยมีภาวะการเติบโตทางเศรษฐกิจวัดจากผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) สูงเป็นอันดับหนึ่งของโลก (Thailand Development Research Institute 1998: 4) และผลแห่งการเติบโตทางเศรษฐกิจช่วงนั้นเหมือนกับจะเป็นเครื่องชี้วัดถึงความสำเร็จสูงสุดของแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมของไทยที่ฝึกความหวังไว้กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจทุนนิยมในสังคมไทยว่าจะสามารถทำหน้าที่เศรษฐกิจแห่งชาติและส่งผ่านสวัสดิการสังคมแก่ชุมชนชนบทได้ จนรัฐบาลไทยในช่วงนั้นวัดผันว่าไทยจะเจริญเติบโตต่อไปจนนำสังคมไทยเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่าประเทศอุดสาหกรรมใหม่ หรือ NIC (มงคล ด้านชนินทร์ 2541: 2) แม้ว่าจะมีความพยายามกำหนดนโยบายสาธารณะด้านสังคม คือ กฎหมายประกันสังคม พ.ศ. 2497 แต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติ (วิชัย โภสรรณจินดา 2536 : 9) และเมื่อตรากฎหมายใหม่ใน พ.ศ. 2533 ก็มีเป้าหมายเพื่อสร้างหลักประกันต่อบุคคลที่มีปัญหาหรือได้รับความเดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือเมื่อประสบภัยจากการทำงานหรือมีเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหากระทบกระเทือนความต้องการค่าครองชีพซึ่งถือว่าเป็นสวัสดิการ

สังคมที่ครอบคลุมเฉพาะผู้มีรายได้ประจำในเขตชุมชนเมืองหรือภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ขณะที่ กว้างหมายอันเป็นแม่บทของสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมทั้งผู้ไม่มีรายได้ประจำที่อาศัยอยู่ใน ชุมชน หมู่บ้านชนบทที่ถูกเสนอมาบานแต่ยังไม่ประกาศใช้จนถึงปัจจุบัน (นิคม จันทร์วิทูร 2539: 29)

ผลกระทบด้านสังคม-วัฒนธรรมจากนโยบายที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคความทันสมัย (Modernization) ผลักดันให้ระบบชุมชนชนบทเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและไว้ระเบียบอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนอยู่ในสภาพที่มีปัญหาและไว้อาจต่อรองกับรัฐและทุน และความสามารถในการพึ่งกันเองอ่อนแองลงไป เนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามแรงกดดันจากวิถีการดำเนินชีวิตแบบระบบชุมชนเมืองที่เข้ามาระบบทิว วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมด้วย (กรมประชาสงเคราะห์ 2536 : 66-67) ชุมชนหมู่บ้านชนบทไม่สามารถจะเข้าใจกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจและถูกเลือกปฏิบัติจากผู้ครองอำนาจเจ้าจังหวัด ชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เป็นผู้เคราะห์ร้ายในกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นเศรษฐกิจนี้ (มงคล ด่านนานินทร์, 2541 : 2-3)

แต่ศักยภาพการพึ่งกันเองของชุมชนหมู่บ้านชนบทยังคงยั่งยืนภายใต้ยุคความทันสมัย โดยปรับตัวให้มีการพึ่งกันเองมาอยู่ที่โครงสร้างวงศ์ใน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2544) ตามแบบจำลองการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านชนบท ดังแสดงในแผนภาพที่ 1. โดยโครงสร้างวงศ์นอกที่เพิ่มขึ้นมาทำหน้าที่พัฒนาชุมชนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นการยืนยัน

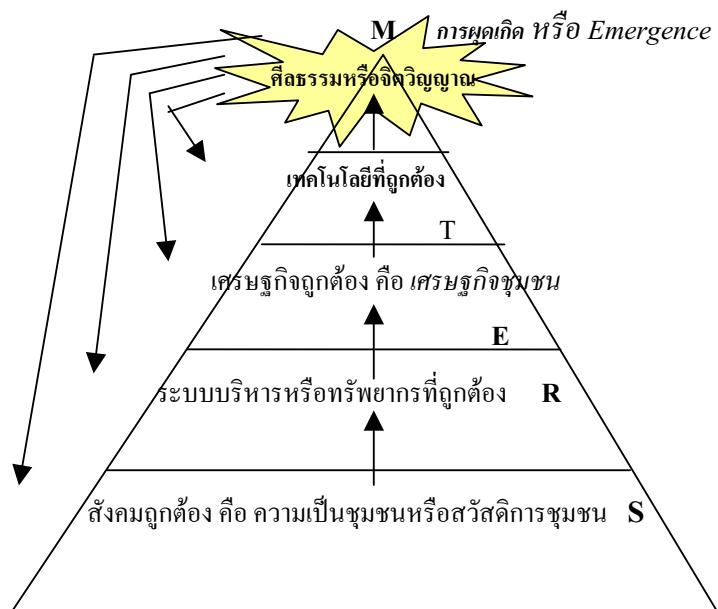
แผนภาพที่ 1 การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนในชนบท

ที่มา : สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2544 : 29

ว่าเกิดระบบคู่ข่านมีจริงและที่เกิดขึ้นบนที่ตั้งของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท โดยโครงสร้างแต่ละวงจะมีองค์ประกอบ 5 ด้าน เรียกว่า TERM' (เมื่อ T คือ เทคโนโลยี/การศึกษา E คือ เศรษฐกิจ R คือ ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการ M คือ จิตวิญญาณ/จิตใจ S คือ ชุมชนหรือสังคมหรือสวัสดิการ)ซึ่งประวェท อะสี ได้อธิบายองค์ประกอบของชุมชนหมู่บ้านที่คล้ายกันนี้ เรียกว่า “ขันธ์ 5 ของ ชุมชน” (ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.) โดยเรียงลำดับกระบวนการทั้งขั้นตอนและขั้นลง โดยขั้นนั้น เริ่มต้นที่ความเป็นชุมชนหรือสวัสดิการชุมชนที่จะจัดการสภาพแวดล้อมภายนอก(ที่จัดการเองได้) หรือทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน ทำให้เกิดเทคโนโลยี/การศึกษาและสูงสุด จะผุดเกิดจิตวิญญาณหรือศีลธรรมที่เป็นนามธรรม และจิตวิญญาณหรือศีลธรรมนี้จะส่งผลในขั้น ทั้งผ่านองค์ประกอบข้างบนลงมาหรือจากจิตวิญญาณโดยตรงลงมากำหนดและผลิตซ้ำกิจกรรมและกระบวนการตามองค์ประกอบต่างๆ อีก 4 ส่วน หมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด ครบที่ชุมชนยังมีชีวิตอยู่

แผนภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ของขันธ์ 5 ของชุมชน

ที่มา: ปรับปรุงจาก ประเวศ อะสี, 2541 : 19

* การศึกษานี้ใช้ชุมชนเป็นฐาน วงในเจิงสำคัญที่สุด จึงแทน TERMS ด้วยอักษรตัวใหญ่ที่วางใน

แม้จะเป็นการมองระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทเฉพาะส่วนที่ดี แต่ ประเวท วะสี "ได้ลະไว้ในฐานที่เข้าใจว่าหากมีชุมชนหรือสวัสดิการชุมชนที่ไม่ถูกต้องก็จะจัดการทรัพยากรไม่ถูกต้อง เศรษฐกิจชุมชนไม่ถูกต้องไปเรื่อยๆจนเกิดจิตวิญญาณไม่ถูกต้องหรือไม่มีศีลธรรม และขالงก็จะมาผลิตข้าแต่ส่วนที่ไม่ถูกต้องทั้งระบบเช่นกัน"

ตามแนวคิดของนักคิดของไทยหลายท่านข้างต้น พอสรุปลักษณะและสถานภาพของเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนที่เป็นสภาวะและกิจกรรมของระบบชุมชนชนบทส่วนที่ถูกต้อง ต้องซ่อนอยู่แค่โครงสร้างในมาตรฐานความทันสมัย (Modernization) หรือช่วง 120 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงของการใช้นโยบายสาธารณะแบบเめたริวัมเอาระบบชุมชนชนบทเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบปรัชญาและทุน แต่เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ-สังคมไทยเมื่อปลายปี พ.ศ. 2539 หลายฝ่ายเห็นว่าปรัชญาและทุนไม่อาจจะเป็นศูนย์กลางของระบบเめたริวัมที่จะนำพาสังคมไทยทั้งหมดให้อยู่ดีกินดี (สวัสดิการ) อย่างทั่วหน้าได้ เพราะคนส่วนใหญ่ของสังคมไทยยังไม่มีวิธีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและทันสมัยตามชุมชนเมืองส่วนน้อยไปหมด ยังคงเห็นอัตลักษณ์ของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เป็นอีกระบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากระบบชุมชนเมืองที่มีปรัชญาและทุนเป็นตัวแสดงมาถึงปัจจุบัน

ดังนั้นการตื่นตัวเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขและป้องกันปัญหาเศรษฐกิจและสวัสดิการสังคมที่หันมาให้ความหวังกับระบบชุมชนชนบท และได้กำหนดเป็นนโยบายสาธารณะไปบ้างแล้ว เช่นนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีข้อสมมติว่าปัญหาต่างๆ ของสังคมไทยไม่ได้ตั้งอยู่เพียงเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจเท่านั้น จึงจำเป็นต้องบูรณะเศรษฐกิจพร้อมไปกับการบูรณะสังคม วัฒนธรรม จิตใจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยใช้วิธีการส่งเสริมความเข้มแข็งของทุกระบบชุมชนชนบทในบริบทของสมัยใหม่ (ประเวท วะสี, 2542ก : 8) หรือยุคหลังความทันสมัย (**Post Modernization**) ระบบชุมชนชนบทจึงกลับมา มีความสำคัญและเป็นเป้าหมายของนโยบายสาธารณะดับสูง เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับที่ 9 (2545-2549) และรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ระบุขัดเจนว่า "ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา" (แทนการใช้ทุน) แต่การนำนโยบายสาธารณะต่างไปปฏิบัติที่ผ่านมายังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะยังคงไว้ด้วยระบบอำนาจนิยมและระบบอุปถัมภ์ (ดำรง บุญยืน 2545) ระบบคิดยังเป็นแบบเめたริวัมอยู่มากไม่เห็นระบบชุมชนเป็นอีกระบบหนึ่งที่ต่างจากระบบปรัชญาและทุน ดังนั้นแนวคิดระบบคู่ขนานจึงยังจำกัดอยู่ในวงแคบต่อไป จึงมีความพยายามของหลายฝ่ายที่จะส่งเสริมสนับสนุนส่วนของระบบชุมชนชนบทที่ถูกละทิ้งและกดทับมานานให้กลับมาเป็นตัวแสดงที่เข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทในอนาคต เช่น การจัดตั้งกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และหน่วยงานสนับสนุนการวิจัยเพื่อชุมชนในระดับชาติ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกาว.) เป็นต้น เพื่อสร้างองค์ความรู้และร่วมกันผลักดันและพัฒนานโยบายสาธารณะที่ส่งเสริม

ทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชนคู่ข่านและสวัสดิการชุมชนคู่ข่านให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลชัดเจน ยิ่งขึ้น

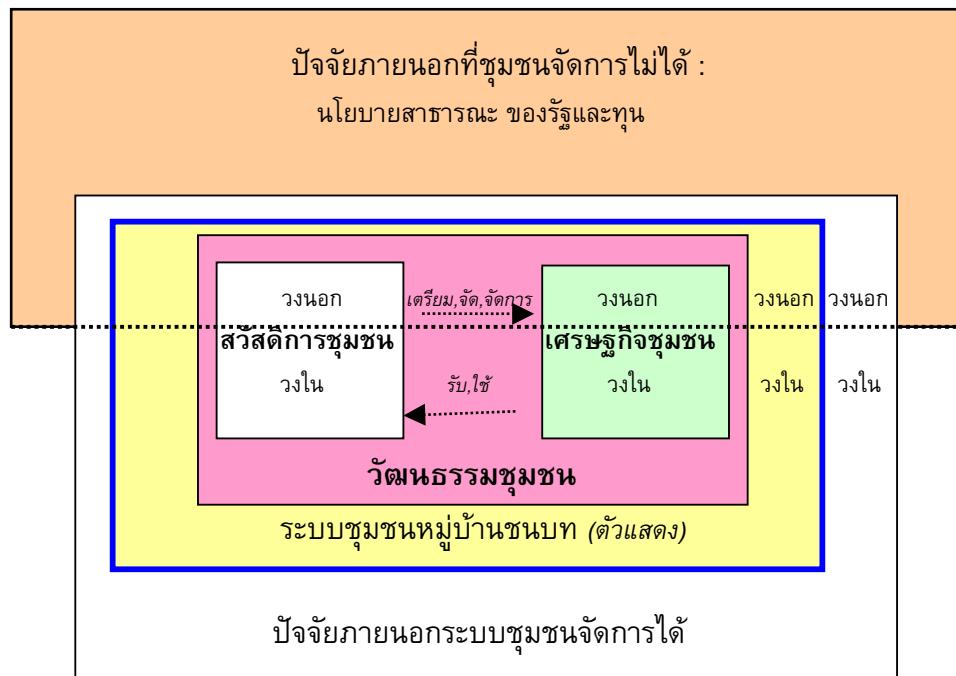
เศรษฐกิจชุมชนนั้นได้มีการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ หลักการ และแนวทางผลักดันให้เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในเศรษฐกิจแห่งชาติที่คู่ข่านกับเศรษฐกิจกระแสหลัก หรือเรียกว่า เศรษฐกิจสองขา (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชรและนัตรทิพย์ นาถสุภา 2542: 108, สังคิต พิริยะรังสรรค์ 2544 : 28) อันเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดระบบเศรษฐกิจคู่ข่านไว้แล้ว แต่ส่วนสวัสดิการชุมชน ยังไม่มีการพัฒนาองค์ความรู้ของตนเอง จึงยังอยู่ห่างไกลแนวคิดระบบสวัสดิการคู่ข่าน ดังนั้น หากสามารถอธิบายระบบสวัสดิการชุมชนเทียบเคียงกันไปกับเศรษฐกิจชุมชนได้จะเป็นการ ประยุกต์เวลาและทรัพยากรในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสวัสดิการชุมชน เพราะโดยหลักการแล้ว สามารถเทียบเคียงไปพร้อมกันได้ เพราะต่างอยู่ในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เป็นตัวแสดงร่วม กัน และองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนก็มีลักษณะพิเศษที่เป็นเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการบริโภคใน ชุมชนหมู่บ้านเป็นหลัก นั่นคือเป็นเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดสวัสดิการชุมชนนั้นเอง ดังนั้นองค์ความรู้ ของเศรษฐกิจชุมชนก็ต้องการการอธิบายร่วมกับองค์ความรู้เรื่องสวัสดิการชุมชนด้วยเช่นกัน เพราะการพัฒนาประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจต้องไปด้วยกันกับเสถียรภาพและความเป็นธรรมทาง สังคม (John Maynard Keynes อ้างในเสน่ห์ jamsik, 2542: 33-34)

ดังนั้นยุคหลังความทันสมัย (Post modernization) จึงฝ่ากความหวังไว้กับองค์ความรู้ ด้านเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนในชุมชนหมู่บ้านชนบท และการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ ความจริงของชุมชนหมู่บ้านได้ จะเกิดประโยชน์มหาศาล เพราะเปรียบเหมือนการหมายของที่ถูกคาวา ให้หมายขึ้นมาจริงๆ ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เพราะที่ผ่านมาโนยาสาระและนำไปใช้ไม่ได้ผล เป็นแค่การตะแคงชุมชนหมู่บ้านขึ้นมาเท่านั้น จากโอกาสที่จะเกิดขึ้นตามเป้าหมายที่มีอยู่ 3 กรณี (ดังแสดงในแผนภาพที่ 1) คือ 1) กลับค่าว่างไปเมื่อเดิม 2) หมายขึ้นตามเป้าหมายและ 3) ตะแคงข้างไปอีกด้านหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเป้าหมายที่ต้องไปให้ถึงคือการหมายจริง

ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จะพยายามอีกรังสีเพื่อให้เกิดการหมายศักยภาพของชุมชนชนบทขึ้นมา อย่างแท้จริง โดยจะพยายามอธิบายลึกซึ้งไปถึงระบบคู่ข่านทั้งทางเศรษฐกิจและสวัสดิการของ ชุมชนหมู่บ้านชนบท บนข้อสมมติที่ว่าชุมชนจะยังคงตั้งอยู่บนที่ตั้งเดิม และชุมชนมีมุ่งมองของระบบ ชุมชนหมู่บ้านชนบทในเรื่องศักยภาพในการพึ่งกันเองมาในประวัติศาสตร์หลายพันปีก่อนที่จะเกิด รัฐและทุนขึ้นมาภายหลังเมื่อเรื่องร้อยกว่าปีที่ผ่านมา เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่จะสามารถเป็นทางเลือก สำหรับยุคหลังทันสมัยตามเจตนาหมายของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2540 ที่มุ่งใช้ชุมชน เป็นพื้นฐานของการพัฒนา โดยจะแบ่งอธิบายเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนตามองค์ประกอบ

เชิงระบบภายในได้ตัวแสดงคือชุมชนหมู่บ้านชนบท และปัจจัยภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้อง ดังแสดงความสัมพันธ์ในแผนภาพที่ 4 ซึ่งประเด็นหลักที่จะอธิบายมี 4 ประเด็น คือ

แผนภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนและระบบอื่นๆ

1. ตัวแสดง คือ ชุมชนหมู่บ้านชนบทซึ่งมีประวัติศาสตร์ และมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายในให้ทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอกที่จัดการเองได้
2. เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกัน พลวัต ศักยภาพ และความยั่งยืน
3. นโยบายสาธารณะของรัฐและทุน ที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ระบบชุมชนหมู่บ้านจัดการไม่ได้ที่มาเกี่ยวข้อง
4. เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท : ความหวังต่อสังคมไทย ปัญหาในการบริหาร และข้อเสนอสำหรับอนาคต

*****

ส่วนที่ 2

ตัวแสดงเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชน

บทที่ 1

ชุมชนหมู่บ้านชนบท : ตัวแสดงที่มีประวัติศาสตร์

การอธิบายเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนเชิงระบบที่ถูกต้องและเป็นองค์รวม จำเป็นต้องเข้าใจระบบชุมชนหมู่บ้านชนบททุกดิ่ง gerade เป็นตัวแสดงพื้นฐานของระบบทั้งสอง โดยเฉพาะมิติการก่อเกิดและผลวัตถุตามช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการตัดตอนข้อมูลเพียงบางช่วงมาอธิบาย และช่วยให้ข้อเสนอแนะสำหรับอนาคตถูกต้องต่อไป

1. การก่อเกิดชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชนหมู่บ้านแรกหรือหมู่บ้านแม่ เช่น ชุมชนบ้านปางจะมีอายุชุมชนยาวนานที่สุดในกลุ่มชุมชนหมู่บ้านชนบทที่อยู่ระหว่างชุมชนเมือง (อำเภอ) ลักษณะชุมชนเมือง (อำเภอ) บ้านโถงในปัจจุบันนั้น ตอนเริ่มก่อตั้งชุมชนประมาณปี พ.ศ. 2345 พบรากวัดรังและพระพุทธชูปทองเหลือองขนาดใหญ่ในบริเวณวัดรังนั้น ซึ่งจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ทราบว่าเป็นชุมชนมานาน* เมื่อคันควาประวัติศาสตร์ช่วงก่อนการก่อตั้งชุมชนหมู่บ้าน 200 ปีที่ผ่านมา ทราบว่า ชุมชนบ้านปางเป็นชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ระหว่างหัวเมืองใหญ่ 2 เมือง คือ หงสาวดีของพม่ากับหริภุญชัย* ซึ่งเคยรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 17 หรือประมาณ 900 ปีขึ้นไป (กรมศิลปากร : 2540) ช่วงที่ก่อตั้งชุมชนบ้านปางเมืองหริภุญชัยเป็นเมืองขึ้นของล้านนาไทยตอนปลาย ซึ่งตรงกับสมัยรัตนโกสิน陀ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงที่มีสังคมระหัวเมืองหัวเมืองนานหลายร้อยปีและเกิดโรคระบาดบ่อย ทำให้ชุมชนหมู่บ้านชนบทในช่วงนั้นอยู่ในสภาพไม่มีตั้งถาวรและแตกตัวกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็กๆ ไปตามป่าเขาที่ห่างไกลจากหัวเมือง เพื่อป้องกันการรุกรานและการตัดต้นจากชุมชนหัวเมือง คล้ายกับชุมชนหมู่บ้านชนบทของพม่าใกล้แนวชายแดนไทยปัจจุบัน การก่อตั้งชุมชนบ้านปางเริ่มด้วย 2 - 3 ครอบครัว ซึ่งคล้ายกับชุมชนหมู่บ้านคึริวงในจังหวัดนครศรีธรรมราชในภาคใต้ที่มีอายุชุมชนประมาณ 200 ปีเท่ากันที่เริ่มก่อตั้งด้วยครอบครัวสามัญชนไม่มีครอบครัวที่หนีการเป็นทพหาร หรือหนีชุมชนเมือง* ในยุคนั้นด้วยการลัดเลาะมาตามลำน้ำแม่น้ำที่ราบรื่นหุบเขา (พรพิไล เลิศวิชา 2531 : 25-26) หรือชุมชนบ้านโนนในจังหวัดอุบลราชธานีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่แม้มีอายุชุมชนประมาณ 120 ปี ที่เริ่มก่อตั้งชุมชนด้วยการหักรังถางพงของสมาชิก 4 ครอบครัวและมีประวัติศาสตร์ของ การต่อสู้ระหว่างหัวเมืองก่อหน้าบ้านเช่นกัน (รุ่งอรุณ ทีฆะนพเสถียร และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข

* เป็นชุมชนแบบใหม่ที่มีอัตลักษณ์ที่ต้องต่อสู้เพื่อก้าวไห้ยึดครองที่ดินที่แน่นอนเอาไว้เพื่อความยั่งยืน ขamina และต้องการมีประวัติศาสตร์เจริญแก่คนรุ่นหลัง ตราบนานาแห่งนาน

2532 : 18) และพบว่าเกือบทุกอำเภอจะที่ชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านสามหลัง" เพราะเริ่มก่อตั้งด้วย
สมาชิก 3 ครอบครัว

2. การเป็นชุมชนเปิด

ประวัติศาสตร์ชุมชนหมู่บ้านชนบทของสามัญชนนี้เป็นชุมชนเปิด เพราะมีประวัติศาสตร์การติดต่อกับชุมชนภายนอกอื่นๆ ก่อนที่จะเกิดรัฐชาติในปี พ.ศ. 2417 มีการติดต่อกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่สำคัญ 2 อย่าง คือ

1) ชุมชนชนบทด้วยกัน ดังจะพบว่าในเวลาต่อมาจะมีครอบครัวชนบทจากที่ต่างๆ อพยพมาอยู่ร่วมกันเพิ่มมากขึ้น แม้ไม่เป็นเครือญาติเดียวกัน เพราะเมื่อพิจารณาจากระบบเก้าอี้ หรือระบบเครือญาติในชุมชนหมู่บ้านแล้วจะมีหลายตระกูลในหนึ่งชุมชนหมู่บ้าน และมีอายุการเข้ามาในชุมชนในช่วงเวลาที่ไม่เท่ากัน เพราะมีอิสระที่จะเข้ามาได้ตลอดเวลา เช่น ชุมชนบ้านปางปัจจุบันที่มี 503 ครอบครัวนั้นมีทั้งหมด 11 ตระกูลและเข้ามาในชุมชนในช่วงเวลาไม่เท่ากัน ขณะที่ชุมชนคีริวงในภาคใต้ ที่มีอายุชุมชนใกล้เคียงกัน คือ 200 ปี และจำนวนครอบครัวประมาณ 500 ครอบครัวใกล้เคียงกันมีแค่ 7 ตระกูล (พรพิไล เลิศวิชา 2531 : 36, 51)

2) สิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากร คือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า อากาศ แสงแดด ฝน พื้นดิน ลำห้วย ลำน้ำ เป็นต้น และ 2) ทรัพยากรกีงธรรมชาติที่ร่วมกันสร้างขึ้นมาเมื่อชุมชนมีที่ดัง ถาวรแล้ว เช่น ตัวบ้าน คอกสัตว์ สวน ไร่ นา ทางเดิน (ถนน) เหมืองฝาย คลองส่งน้ำ วัด ลานวัด ลานบ้าน และอาปานกิจสถาน เป็นต้น ในช่วงที่ชุมชนหมู่บ้านชนบทส่วนใหญ่ยังไม่มีที่ดังที่ควรนั้น ได้อพยพไปอยู่ตามป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ตอนที่หมื่นผาครอบครัวออกจากเมืองลำพูนไป ก่อตั้งชุมชนบ้านปางนัน บริเวณนั้นมีสภาพเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกับที่ชุมชนคีริวง ในภาคใต้ (พรพิไล เลิศวิชา 2531 : 26) สรุปแล้วปัจจัยสิ่งแวดล้อมทั้งสองข้างตันเป็นสิ่งแวดล้อมที่ ชุมชนจัดการเพื่อใช้ประโยชน์ได้ ไม่กินอาหารเขตกว้างไปกว่าความจำเป็นใช้ประโยชน์จริงแบบพอ กินพอใช้ไม่เก็บตุน ไม่ถือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่ถือว่าป่า ลำห้วย วัด อาปานกิจสถาน ฯลฯ ล้วนเป็นของหน้าหมู่

3. ความสัมพันธ์กับรัฐและทุน

หลังจากที่ก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านบนที่ดังถาวรมาได้ประมาณ 70 ปี เกิดรัฐชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2417 ชุมชนหมู่บ้านชนบทจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกเพิ่มขึ้นมา เป็นการเกี่ยวข้องแบบถูกกระทำจากปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่จัดการเองไม่ได้ คือ รัฐและทุน ซึ่งเป็นตัวแสดงเชิงอำนาจของระบบชุมชนเมืองที่เกิดตามมาภายหลัง แม้ว่าตุ่นประสงค์ของชุมชนหมู่บ้านชนบทที่พยายามหนีหรือหลีกเลี่ยงการติดต่อกับชุมชนหัวเมืองในยุคก่อตั้งชุมชน เพราะว่าต้องการอิสระและไม่อยากร่วมในการทำงานคราฟท์ที่นำโดยชุมชนหัวเมืองต่างๆ ที่ยานานไม่รู้จักจบสิ้น (เช่นเดียวกับที่สามัญชนพม่าไกลัชัยແດນไทยประสบอยู่ในปัจจุบัน) ชุมชนหมู่บ้านชนบทจึงเข้าสู่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-

กี๊ฟี่รัฐและทุน และจำเป็นต้องปรับตัวสร้างโครงสร้างของชุมชนให้เข้ามาร่วมกันเพื่อทำหน้าที่ป้องกันและประยุกต์สิ่งที่มีประโยชน์จากภายนอกมาไว้แก่นแท้ดังเดิมที่หลบไปอยู่ในโครงสร้างใน แต่ความสัมพันธ์กับระบบชุมชนเมืองอีกด้านหนึ่งเป็นโอกาสให้ระบบชุมชนชนบทได้เกี่ยวข้องกับบุคคลชุมชน องค์กร เทคโนโลยี และชุมชนหรือสังคมภายนอกอื่นๆ พร้อมไปกับพลวัตที่เกิดขึ้นของปัจจัยภายนอกตามเงื่อนไขของกาลเวลาและกลไกธรรมชาติ

แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบทกับรัฐและทุนหรือชุมชนเมืองที่พบโดยทั่วไปจะเป็นลักษณะที่ระบบชุมชนชนบทจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับระบบชุมชนเมือง และชุมชนเมืองต้องพึงพาชุมชนชนบทในเชิงเศรษฐกิจและสวัสดิการในหลายรูปแบบ จำนวนมาก และตลอดเวลา ผ่านวิธีการทางเศรษฐกิจการเมืองแบบหัวเมืองแบบไทยๆ ในยุคนี้ เช่น การเกษตรแรงงานไปสร้างเมืองหรือไปเป็นทหารและการผลิตทางการเกษตร ด้วยวิธีเก็บส่วย ถูชา หรือภาษีในนามปกติ ทั้งในรูปอาหาร ทรัพย์สิน เงินทอง สิ่งของ เครื่องใช้ต่างๆ และว่าทำไปกักตุนไว้ให้มากที่สุด เพื่อใช้ในการแข่งขัน รกราน และป้องกันสิ่งมาจากหัวเมืองอื่น รวมถึงใช้เลี้ยงดูบรรดาเหล่าข้าราชการบริหาร

4. การปรับตัว

จากตัวอย่างของชุมชนบ้านปางใน ตารางที่ 1 ภาคผนวกที่ 1 สามารถสรุปแบบแผนและผลลัพธ์ของการปรับตัวเปลี่ยนแปลงของชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกตามเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของชุมชน ดังนี้

1. ก่อนตั้งชุมชนหมู่บ้านชนบทที่พบนหินอ่อนในปัจจุบันโดยมีชุมชนหมู่บ้านชนบทอื่นตั้งอยู่ตรงบริเวณนี้มาก่อน และศาสนายุทธมีอิทธิพลในหมู่ชุมชนชนบทที่อยู่ก่อนหน้านั้นมาแล้ว

2. ในช่วงต้น ๆ ของการตั้งชุมชนหมู่บ้านชนบทนั้นยังมีความมั่นใจว่าจะต้องอพยพต่อไปอีกหรือไม่ จากสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าและมีความหลากหลายทางชีวภาพและมีจำนวนครอบครัวไม่มาก และไม่มีกิจกรรมที่แสดงถึงความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทที่มั่นคง เช่น วัด ซึ่งชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยหลาຍแห่งแบบอาเภอลีมีแบบแผนการก่อเกิดชุมชนคล้ายกับชุมชนบ้านปางนี้ กล่าวคือ “ไม่ใช่ชุมชนชนบทดั้งเดิม และก่อตั้งด้วยครอบครัวจำนวนไม่ถึง 10 คน ครอบครัว และมีอายุชุมชนน้อยกว่าห้าเมือง 2 เมืองที่มีอยู่ก่อน

3. เมื่อตั้งชุมชนนานจนมีจำนวนครอบครัวเพิ่มขึ้นประมาณ 100 คน ครอบครัวในคนรุ่นที่ 3-4 อายุชุมชนหมู่บ้านนานประมาณ 100 ปี สงเคราะห์หัวเมืองสองบlarg เพราการเข้ามาล่าอาณาจักรของจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชียและประเทศข้างเคียงตกลงเป็นเมืองขึ้นหมวด ชุมชนชนบทเริ่มทราบถึงการมีโอกาสสัตห์ชุมชนภายนอก จึงมีกิจกรรมเพื่อสร้างความมั่นคงของชุมชนที่สำคัญคือ การสร้างของหน้าหมู่ เช่น วัด สร้างฝาย ผาปันกิจสถาน ผับบ้าน ลานหมู่บ้าน ศาลกลางบ้าน เสาหลักบ้าน (เสี้ยวบ้าน) เป็นต้น

4. เมื่อเข้าสู่ยุคกี๊ฟี่รัฐและทุน กี๊ฟี่พัฒนาแบบรวมอำนาจเริ่มมีความขัดแย้งระหว่างระบบชุมชนชนบทกับชุมชนเมืองหรือรัฐและทุน ซึ่งแสดงถึงการเป็นคนและระบบกัน ดังนั้นในประวัติศาสตร์จึง

เกิดเหตุการณ์ที่ครุนาครีวิจัยเจ้าอาวาสวัดบ้านปางต้องถูกจับไปพิจารณาความผิดถึง 3 ครั้ง หรือกรณีที่บางห้องกินถูกกร้าวใช้กำลังปราบปรามในฐานขบถและถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมาก เช่น ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ในภาคเหนือ และขบถผีบัญในภาคอีสาน เป็นต้น

5. ต่อมาก็มีชุมชนหมู่บ้านกล้ายเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยการปกครองแบบรวมอำนาจของรัฐ เช่น ชุมชนบ้านปางจะขึ้นกับตำบลแม่ดื่น (อำเภอหลัก) เพราะเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างถนนหลวง และชุมชนบ้านปางเป็นหมู่บ้านที่ทางราชการไม่พอใจ เพราะเคยสร้างป้ายหาแก่รัฐในกรณีครุนาครีวิชัย (แต่ต่อมาก็ 1 ชั่วอายุคนภาพลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้านดีขึ้น จึงได้ตั้งตำบลใหม่ที่แยกออกจากตำบลแม่ดื่นที่ชุมชนบ้านปางตั้งอยู่เป็น "ตำบลครุนาครีวิชัย" ใน พ.ศ.2532 ทั้งที่ไม่มีหมู่บ้านใดในตำบลนี้มีชื่อว่า "บ้านครุนาครีวิชัย" เลย)

6. ยุคก่อนพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบรวมอำนาจจตุนปลายตรงกับรุ่นคนที่ 5-6 ของชุมชนบ้านปางจะตกเป็นฝ่ายรับกับระบบรัฐและทุนในที่ตั้งของตนเป็นส่วนใหญ่ โดยรัฐส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาประจำในชุมชน และจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ตามนโยบายสาธารณะที่มุ่งการพัฒนาชุมชนชนบทให้ทันสมัยของรัฐ แม้ระบบของการปกครองเปลี่ยนเป็นแบบประชาธิปไตยก็ยังต้องเร่งพัฒนาชุมชน โดยอ้างว่าจะสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ชุมชนชนบท ตลอดจนจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในเมืองลำพูนที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทเป็นวงกว้างแม้กระทั่งบ้านปางที่อยู่ห่าง 70 กิโลเมตร ช่วงนี้ชุมชนบ้านปางไม่ได้แสดงกิจกรรมวงในดั้งเดิมอย่างเปิดเผยต่อวงนอกมากอีก แต่วงในยังคงมีกิจกรรมของตนเท่าที่จะทำกันเองได้เพื่อผลิตข้าวตามเป็นชุมชนชนบทอย่างต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านจิตวิญญาณจากศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อเป็นต้น

7. ในยุคก่อนพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบกระจายอำนาจจด้านหนึ่งชุมชนจะมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งผู้นำและการบริหารแบบองค์การปกครองท้องถิ่นที่เรียกว่าองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) แต่การแทรกแซงจากรัฐและทุนยังมีสูงและรุนแรง โดยเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการมาใช้เงินกองทุนก้อนใหญ่ลงไปให้ชุมชนบริหารจัดการกันเอง ชุมชนหมู่บ้านโดยชอบโดยการมีผู้นำชุมชนหมู่บ้านที่เปลี่ยนมาเป็นกลุ่มขยาย-ละไก่หรือผู้ที่เคยมีประสบการณ์เคยอยู่หรือทำงานในเมืองมาก่อน รัฐและทุนแทรกแซงระบบชุมชนอย่างต่อเนื่องและทุกรูปแบบที่จะทำได้ด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น การแต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดในชุมชนหมู่บ้านเป็นพระครู การขายบริการสินค้าหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัยแบบเมืองผ่านทางหลวง การโฆษณาสินค้าผ่านสื่อสารมวลชน เป็นต้น ขณะที่ชุมชนบ้านปางที่มีจำนวนครอบครัวประมาณ 503 ครอบครัว (2 หมู่บ้าน) เริ่มฟื้นฟูกิจกรรมที่แสดงความเป็นชุมชนชนบทแบบดั้งเดิมของชุมชนเองขึ้นมาเป็นของหน้าหมู่ เช่น ประเพณีแห่รูปเหมือนครุนาครีวิชัย สรงน้ำพระธาตุวัดบ้านปาง แห่ไม้คำสาหรี่ (โพธิ์) ตั้งกองผ้าป่าไว้ซ้อมแซมป้าชา รวมถึงการรวมกับชุมชนกึ่งชนบทด้วยกันจัดตั้งตลาดนัดวันศุกร์ในบริเวณขอบถนนหลวงในชุมชนหมู่บ้านร่วมกับชุมชนชนบทอื่น ๆ เป็นต้น

โดยสรุปภายใต้ความสัมพันธ์กับชุมชนเมืองหรือรัฐ โดยทุนชุมชนหมู่บ้านเป็นฝ่ายถูกกระทำ เช่น รัฐและทุนพยายามทำให้ที่ตั้งของชุมชนเมืองขยับเข้ามาใกล้โดยการตัดถนนเข้ามาในชุมชนหรือ

ผ่านชุมชนหมู่บ้าน รวมถึงการเข้ามาตัดไม้สัก ชุดแร่ธาตุในชุมชน การนำไฟฟ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า รถจักรยานสองล้อ เครื่องจักรกล เทคโนโลยีเข้ามานำหน้าและขยาย รวมถึงการสอนหนังสือภาษาไทยภาคกลาง และการรักษาสุขภาพแบบเมืองที่รับมาจากตะวันตกอีกด้วย โดยที่กฎหมายหรือนโยบายสาธารณะของรัฐเอื้ออำนวยต่อการทำเช่นนี้

5. ประวัติศาสตร์การพึ่งกันเอง 3 ยุค

เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนเมืองหรือเดินทางเข้ามาลำบาก ทำให้ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทอย่างชุมชนบ้านปางในภาคเหนือและชุมชนคีริวงในภาคใต้ยังมีสภาพการพึ่งกันเองแบบมีอนาคตปัจจัยในช่วงท้ายของยุคพึ่งกันเองได้ประมาณ 70 ปี หลังการก่อตั้งชุมชน จากนั้นชุมชนชนบทได้เข้าสู่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบกระจายอำนาจ เมื่อเกิดรัฐชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2417 และอยู่ภายใต้ระบบชุมชนเมืองแบบศักดินาแบบไทยๆ ยุคนั้น และวัสดุเดิมจากการทหาร-พลเรือน-ขุนนางแบบไทยๆ จนถึงปี พ.ศ. 2537 (อีกประมาณ 120 ปีต่อมา) จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบกระจายอำนาจหลัง พ.ศ. 2537 มาถึงปัจจุบัน เพราะการกระทำการทำของรัฐและทุนเข่นกัน เช่น การกำหนดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ที่มีเป้าหมายที่จะสนับสนุนให้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา เพราะชุมชนหมู่บ้านชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในไม่ได้ต่อสู้เรียกร้องแต่ประการใด ยุคกึ่งพึ่งกันเองกึ่งพัฒนาแบบกระจายอำนาจในปัจจุบันพบว่าในทางปฏิบัติรัฐและทุนก็ยังเป็นฝ่ายกระทำการแบบเดิม และไม่ได้อาชญาชนบทส่วนใหญ่เป็นฐานของการพัฒนาอย่างแท้จริง แม้จะถูกเรียกร้องให้ชุมชนหมู่บ้านชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ แต่ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทภายใต้เงื่อนไขของการถูกกระทำของระบบรัฐและทุนนิยมล้าหลัง (เสสสร ประเสริฐกุล, 2545) ที่ยาวนานพอดีสมควร ทำให้ชุมชนหมู่บ้านชนบทโดยรวมจึงยังคงรับรู้ว่าต้องเป็นฝ่ายรับ ถอย ยอมตาม และปรับตัวตามภายใต้ความสัมพันธ์นี้ตลอดมา

สรุปแล้วในมุมมองของชุมชนหมู่บ้านชนบท ชุมชนหมู่บ้านชนบทมีผลลัพธ์ของการโถตอบกับปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายในและปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายนอกทั้งที่ชุมชนหมู่บ้านจัดการได้และจัดการไม่ได้จากพื้นฐานการพึ่งกันเองเป็นหลักตลอดช่วงประวัติศาสตร์ชุมชนประมาณ 200 ปีมาจนถึงปัจจุบันซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคพึงกันเองและมีอนามัยปัตย์ในบริบทดั้งเดิม หรือก่อน พ.ศ. 2417
  2. ยุคกึ่งพึงกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบรวมอำนาจ หรือ พ.ศ. 2417-2537
  3. ยุคกึ่งพึงกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบกระจายอำนาจ หรือ พ.ศ. 2537 – ปัจจุบัน (2545)

*****

บทที่ 2

ชุมชนหมู่บ้านชนบท : ตัวแสดงที่มีปัจจัยสภาพแวดล้อมภายใน

เศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนมีตัวแสดงร่วมกันคือ ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท ชุมชนหมู่บ้านชนบทนี้มีปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในระบบทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ปัจจัยเหล่านี้เป็นพื้นฐานของศักยภาพ ความยั่งยืน เป็นปัจจัยที่แสดงถึงขนาด แนวโน้ม และทิศทางของพลวัตของเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนท่ามกลางสภาพแวดล้อมภายนอกทั้งที่จัดการได้และจัดการไม่ได้ที่เข้ามาระบบท และเป็นปัจจัยที่ทำหน้าที่รักษาความสมดุลระหว่างปัจจัยแวดล้อมภายนอกและภายใน รวมถึงระหว่างองค์ประกอบของแต่ละปัจจัยให้คงความสามารถหรือศักยภาพในการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนเด่นต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในที่สำคัญของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท มีดังนี้

1. โครงสร้าง-หน้าที่

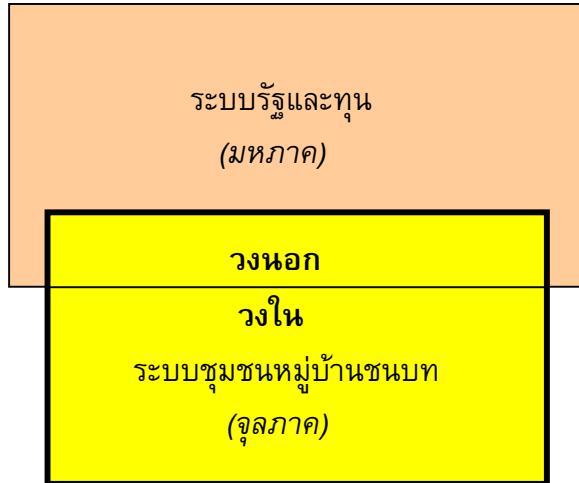
ชุมชนหมู่บ้านชนบทในยุคพึ่งกันเองทั้งช่วงที่ต้องย้ายถิ่นฐานบ่อยๆ และช่วงมีที่ตั้งถาวرنั้น เป็นชุมชนกลุ่มเล็กๆ แบบมีนาธิปัตย์ที่มีโครงสร้างง่ายเดียว เพื่อทำหน้าที่ผลิตซ้ำกระบวนการและกิจกรรมของความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบท เศรษฐกิจชุมชน และสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทได้เกือบสิ้นเชิง เมื่อเวลาผ่านไปพร้อมกับจำนวนสมาชิกที่เป็นครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น จนเกิดรัฐชาติ สมัยรัชกาลที่ 5 ที่เริ่มจัดการปกครองแบบรวมอำนาจและพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบสังคมตะวันตกมากขึ้นเรื่อยๆ โครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านชนบทได้สร้างนวรัตกรรมใหม่ขึ้นมาโดยต้องกับการรุกร้าวของนโยบายสาธารณรัฐและทุน คือ เพิ่มโครงสร้างส่วนวงนอกขึ้นมาคุ้มครองโครงสร้างในเอาไว้ โดยวงในนี้คือชุมชนหมู่บ้านดั้งเดิมในยุคพึ่งกันเองที่มีพลวัตข้ามกาลเวลาและข้ามรุ่นของสมาชิกมาถึงปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยจึงกลายมาเป็นชุมชนที่มีโครงสร้าง 2 วงศ์ที่เกี่ยวข้องกัน ที่เปรียบเหมือนก้อนหัวแข็งที่ลอยหัว กล่าวคือ โครงสร้างวงในเป็นหัวแข็งส่วนใต้หัวที่เป็นพื้นฐานและควบคุมวงนอกหรือหัวแข็งส่วนที่โผล่พ้นหัวให้ต้องตอบต่อปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายในนอกที่จัดการไม่ได้ เพื่อทำให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์ประกอบแบบองค์รวมของปัจจัยภายใน ของระบบชุมชนหมู่บ้านทั้งระบบ (ดังแสดงในแผนภาพที่ 5) โดยแต่ละวงจะมีลักษณะและทำหน้าที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. วงใน เป็นส่วนที่เป็นแก่นแท้ ที่พิจารณาจากมุมมองของภายนอกแล้ว จะเห็นว่าเป็นส่วนที่เสียหาย (Passive) ต่อการติดต่อกับภายนอกหรือรัฐและทุน แต่กระตือรือร้น (Active) ต่อการติดต่อกับภายนอกที่เป็นชุมชนชนบทด้วยกัน และระหว่างสมาชิกครอบครัวในส่วนของวงในด้วยกัน โดยทำหน้าที่ผลิตซ้ำความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทให้มีศักยภาพ ยั่งยืน และเป็นความหวังของระบบชุมชนชนบททั้งระบบได้ต่อไป

2. วงนอก เป็นส่วนที่เป็นเปลือก ที่หากพิจารณาจากภายนอก คือ ส่วนที่ (Active) ต่อการ

ติดต่อกับภายนอกที่สำคัญคือ ระบบวัสดุกับทุน เพราะส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการเข้ามาจัดตั้งหรือให้การศึกษาอบรม และประชาสัมพันธ์โดยรัฐและทุน ส่วนวงนอกทำหน้าที่อย่างน้อย 2 อย่าง คือ 1) กรอง

แผนภาพที่ 5 โครงสร้างของระบบชุมชนหมู่บ้านเมื่อสัมพันธ์กับรัฐและทุน

และ 2) ประยุกต์รับสิ่งที่มีประโยชน์จากการรัฐและทุนภายนอกมาใช้ประโยชน์ต่อระบบชุมชนหมู่บ้าน ทั้งระบบให้มากที่สุด เป็นกระบวนการเชิงรุกหรือป้องกันแบบอหิงสาบที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้าน และ เป็นยุทธศาสตร์ที่ชาญฉลาดจากภูมิปัญญาของชุมชนหมู่บ้านชลบุรีเพื่อให้สามารถจัดการกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่จัดการไม่ได้ให้สามารถจัดการเองได้มากขึ้นเท่าที่จะทำได้ เพื่อไม่ให้ตกเป็นฝ่ายรับและเปลี่ยนแปลงตามภายนอกอย่างสิ้นเชิง

กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง-หน้าที่เป็นวงนอกและวงในของระบบชุมชนหมู่บ้านชลบุรีเหล่านี้สามารถสังเกตได้ชัดเจน เนื่องมาจากเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. การที่ระบบชุมชนหมู่บ้านมีที่ตั้งถาวร จึงมีความต่อเนื่องในช่วงเวลาที่ยาวนานพอจะจับกฏเกณฑ์และแบบแผนนี้ได้

2. เป็นโครงสร้างระบบคู่ขนานที่เริ่มเกิดขึ้นกับระบบชุมชนหมู่บ้านชลบุรีที่ตั้งถาวรของชุมชนหมู่บ้านชลบุรีมีมาตั้งแต่ยุคก่อนพัฒนาแบบรวมอำนาจ โดยชุมชนหมู่บ้านชลบุรีสร้างและกำหนดเงื่อนไขจากการเรียนรู้ด้วยตนเองที่จะรักษาความสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้งหมดในระบบชุมชนหมู่บ้านชลบุรี เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับรัฐและทุนแบบเป็นฝ่ายถูกกระทำเป็นหลักตลอดเวลา โดยวงในเป็นพื้นฐานกำหนดขนาด แบบแผน และทิศทางของโครงสร้างวงนอก แต่บางครั้งก็จะเกิดความผิดพลาดทำให้โครงสร้างวงนอกมีกำลังมากเกินพอดี จะหันกลับมาบันทอนวงในให้อ่อนแอลงไปได้ เพราะวงนอกมีรัฐและทุนที่มีวัฒนธรรมและกลไกแห่งอำนาจสนับสนุนอยู่

โดยรวมแล้วโครงสร้างวงในของระบบชุมชนหมู่บ้านชลบุรีเป็นโครงสร้างที่มีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างเชื่องชาจากพื้นฐานเดิม ขณะที่วงนอกมีการเปลี่ยนแปลงมากและรวดเร็วทั้ง

จากพื้นฐานเดิมของวงนอกและจากพื้นฐานใน บางครั้งบางอย่างไม่รักษาฐานดั้งเดิมไว้เลย เช่น การใช้เสื้อผ้าเครื่องสุ่มห่ม และการศึกษาของบุตรหลานในเมืองหลวงหรือต่างประเทศ เป็นต้น

2. สมาชิกชุมชน

2.1 สมาชิกพื้นฐาน : ชุมชนครอบครัว

จำนวนชุมชนพื้นฐาน

การเป็นสมาชิกชุมชนหมู่บ้านชนบทในมีนัยของการดำเนินชีวิตร่วมกัน ไม่นิยมนับหน่วยสมาชิกหน่วยพื้นฐานเป็นปัจเจกชนแบบการนับแรงงานของสังคมตะวันตก ตั้งแต่ครอบครัวโดยเรียกสมาชิกของแต่ละครอบครัวว่า “เอือน” ซึ่งหลังจากก่อตั้งกันเอง ก็พัฒนาแบบรวมอำนาจเป็นเด่นมาได้รับผลกระทบจากความก้าวหน้าทางด้านการวางแผนครอบครัวทำให้มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนน้อยลง ขณะที่จำนวนครอบครัวในชุมชนหมู่บ้านมีจำนวนเพิ่มขึ้นและเป็นครอบครัวเดียวมากขึ้น รุ่นสมาชิกของชุมชนที่แสดงผลลัพธ์ของกิจกรรมความเป็นชุมชนชนบทที่ซ่อนอยู่ในของชุมชนหมู่บ้านชนบทแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ไม่ใช่คนรุ่นเดิม เพราะหมุนเวียนต่อจากสมาชิกรุ่นคนก่อนที่ทายอยู่ด้วยไป การที่ต้องมีชุมชนหมู่บ้าน เพราะ ชุมชนพื้นฐานคือชุมชนครอบครัวที่ต่อกันโดยสายเลือดมีอายุยาวแค่ 2 รุ่นคน ชุมชนเครือญาติที่มีอายุ 3-4 รุ่นคน ไม่สามารถเพียงพอที่จะให้หลักประกันทางที่ตั้ง เศรษฐกิจ สังคม การจัดการ ฯลฯ อย่างต่อเนื่องไปอนาคตได้ครบ ดังนั้น นอกจากจะเพิ่มชุมชนเพื่อบ้านและชุมชนเพื่อผู้ที่อยู่ไม่แน่นอนแล้ว จำเป็นต้องมีชุมชนหมู่บ้าน มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยครอบครัวจำนวนมากและหลายรุ่นเป็นหลักข้อนกันไปอยู่ตลอดเวลา และเป็นระบบที่เห็นสัจธรรมของชีวิตที่มีทักษะการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ได้ในที่ตั้งเดียวกันที่ถาวรสอดคล้อง เวลา นอกจากนี้ชุมชนหมู่บ้านยังแสดงออกถึงความสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอยู่ๆ ที่มีขึ้นทั้งชั้นราษฎรและค่อนข้างถาวร ในระดับชุมชนหมู่บ้านยังมีกลุ่มตามที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ ซึ่งจะมีอิทธิพลในการแบ่งหมวดในช่วงต่อมา และอาจถึงขั้นแยกตัวออกไปตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้านใหม่ได้ โดยขณะที่แยกชุมชนหมู่บ้านใหม่จะมีจำนวนครอบครัวน้อยกว่าที่เป็นชุมชนหมู่บ้านหลักเสมอ การแยกตัวหลายครั้งหลายช่วงเวลาในชุมชนหมู่บ้านจากชุมชนหมู่บ้านแม้มีเหตุผลหลายประการ คือ

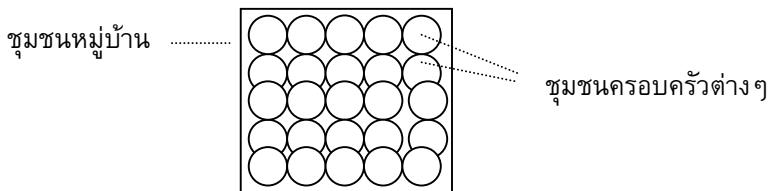
- 1) จำนวนครอบครัวมากยุ่งยากในการบริหารจัดการ
- 2) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ห่างไกลกัน
- 3) ราชการสนับสนุนให้แยกเขตการปกครอง
- 4) ต้องการงบประมาณกองทุนหมู่บ้าน (1 ล้านบาท) เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า ซึ่งเป็นแบบแผนใหม่ล่าสุด ที่เกิดขึ้นเพื่อโต้ตอบนโยบายสังคม เช่น กองทุนหมู่บ้านของรัฐที่ทำให้เกิดการแยกตัวเป็นหลายชุมชนหมู่บ้านทั้งที่มีความเป็นชุมชนเดียวกัน

2.2 สมาชิกชุมชนหมู่บ้าน

โครงสร้างชุมชนหมู่บ้านชนบทโดยรวมจะเกิดจากกลไกที่เกิดเป็นความเป็นชุมชนหมู่บ้านเดียวกันจากชุมชนพื้นฐานมีอยู่ 3 ประเภท ดังนี้

1. ชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนครอบครัว (ดังแสดงในภาพ 6) เช่น ชุมชนบ้านปางที่แม่ชุมชนครอบครัวจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจากประมาณ 2-3 ครอบครัวเมื่อ 200 ปีก่อนมาเป็นประมาณ 47 ครอบครัวในปี พ.ศ. 2475 และเป็น 503 ครอบครัวในปี 2545 และประกอบด้วยรุ่นประชากรที่เปลี่ยนแปลงมาประมาณ 7-8 รุ่นจนถึงปัจจุบัน แต่หากไม่นับแค่ชุมชนที่เก่าแก่กว่าอยู่ เป็นชุมชนหมู่บ้านที่เห็นชัดเจนใน 2 หมู่บ้าน (ตามเขตการปกครอง) แล้ว จะมีจำนวนครอบครัวในชุมชนลูก/หลาน/เหลนประมาณ 3000 ครอบครัว ใน 2 ตำบล คือ ตำบลแม่ตีนและตำบลศรีวิชัย อำเภอี้ปัจจุบัน แต่ที่ยังเหลือความเป็นชุมชนหมู่บ้านร่วมกับชุมชนหมู่บ้านแม่ปัจจุบันชุมชนคงมี มีอยู่ 2 หมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกันคละฝั่งทางหลวง คือ บ้านปางหมู่ที่ 1 และบ้านศรีบุญเรือง หมู่ที่ 9 ตั้งใหม่ โดยรวมแล้วสมาชิกชุมชนหมู่บ้านจะประกอบด้วยห้ากลุ่มคนดั้งเดิมและที่เข้ามาอยู่ใหม่ภายใน ขณะที่ขนาดและองค์ประกอบของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กล่าวคือ ขนาดครอบครัวเล็กลง เพราะมีจำนวนบุตรน้อยลงเหลือ ประมาณ 2 คน หลังปี พ.ศ. 2520 จากที่เคยมีบุตรที่มีชีวิตประมาณ 5-8 คน ตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนมาถึง พ.ศ. 2480 เพราะแม้อัตราการเกิดจะลดลงแต่

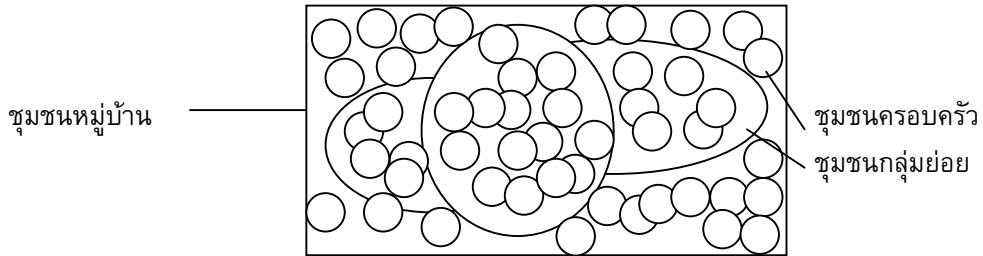
แผนภาพที่ 6 แสดงโครงสร้างของชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนครอบครัว

อัตราการตายก็มีสูงสมดุลกันไป การเพิ่มจำนวนครอบครัวช่วยก่อนสงเคราะห์ครั้งที่ 2 จึงเชื่องช้า และการลดจำนวนบุตรในชุมชนครอบครัว เพราะรับการคุ้มกำเนิดจากประเทศตะวันตกและนโยบาย สังคมเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของรัฐดังต่อไปนี้ พ.ศ. 2513

2. ชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆ ได้แก่ ชุมชนเครือญาติ ชุมชนเพื่อนบ้าน ชุมชนเพื่อนฝูง ชุมชนกลุ่มสนใจต่างๆ ชุมชนกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ชุมชนกลุ่มตามลักษณะ อื่นๆ เป็นต้น ซึ่งจากการวิจัยและการเพิ่มจำนวนเป็นเกิน 100 ประเภทในปัจจุบัน (ยังไม่นับว่า 1 ประเภทมีหลายกลุ่ม) ทั้งที่มีโดยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนรัฐและทุนลงมาจัดตั้งโดยแต่ละชุมชนย่อยมีครอบครัวเป็นพื้นฐานเช่นกัน และครอบครัวหนึ่งๆ มีอิสระที่สามารถร่วมกิจกรรมกลุ่ม ได้หลายกลุ่มที่แตกต่างกันขนาด กากบาท และเทศบาล (ดังแสดงในแผนภาพที่ 7) ชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆ แบ่งออกเป็น 2 วง คือ วงใน หรือกลุ่มธรรมชาติซึ่งยังเป็นชุมชนส่วนใหญ่ และวงนอกที่รัฐและทุนลงมาจัดตั้งมีจำนวนน้อยกว่า แต่นับแล้วก็เกิน 25 กลุ่ม (ดังแสดงในตาราง 2 ในภาคผนวก) และพบว่า ในชุมชนบ้านปางยังขาดบางกลุ่มที่ชุมชนอื่นไม่ เช่น กลุ่มคนเรื่อร้อน โซเกนี กลุ่มมือปืน กลุ่มนักการเมืองระดับจังหวัดขึ้นไป กลุ่มชาวประมงตะวันตก คนว่างงาน (ที่ทำการครอบ 32) ฯลฯ นอกจากนี้ ชุมชนเครือญาติเป็นชุมชนกลุ่มย่อยวงในที่มีบทบาททั้งสนับสนุนชุมชนครอบครัว โดยมีบทบาทและ

แผนภาพที่ 7 ชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบด้วยชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆ

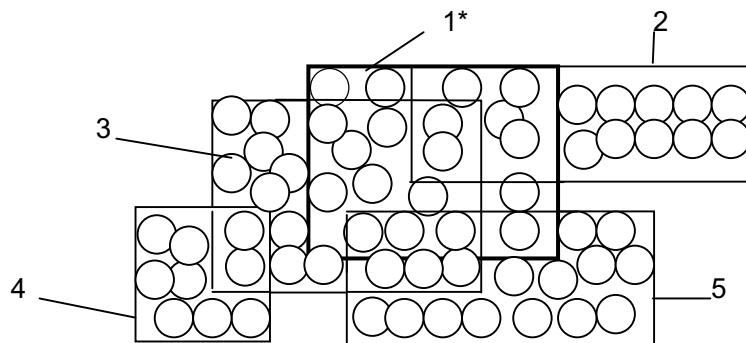

และหน้าที่เฉพาะของตนเองได้มาก เป็นระบบที่ขาดแคลนในระบบชุมชนเมือง เพราะเป็นชุมชนเชิงเศรษฐกิจแบบทุนของปัจเจกชน ไม่อยู่ในเงื่อนไขของชุมชนเชิงวัฒนธรรมและสวัสดิการแบบชุมชนหมู่บ้านชนบท ชุมชนเครือญาติมีความมั่นคงยั่งยืนมาได้ถึงปัจจุบัน เพราะเป็นโครงสร้างสิ่งที่บ่งบอกถึงสายโลหิตและผ่านพ้นรุ่นของมนุษย์ที่แต่ละกลุ่มใช้เป็นสายใยผูกมัดและสื่อสารระหว่างกัน ได้ชัดเจน รองลงมาจากชุมชนครอบครัวแต่กว้างกว่า สิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนเครือญาติมีทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ เก้าอี้ และผู้อ้วกูโซ ส่วนที่ตายไปแล้วเรียกว่า ผีปู่ย่า (ผีบรรพบุรุษ) ขณะที่ครอบครัวมีความจำเป็นที่ต้องสื่อสารเพื่อการผลิตข้าวคุณค่าแห่งความรักและเอื้ออาทรอย่างลึกซึ้งต่อกันนั้น ระบบชุมชนเครือญาติก็เสริมหนุนไปในทิศทางเดียวกัน การสื่อสารที่เกิดจากความจำเป็นในการดำรงอยู่ของมนุษย์ในอนาคตที่ระบบครอบครัวไม่สามารถสนองตอบได้ต่อเนื่องนานกว่าชุมชนเครือญาติ

3. ชุมชนหมู่บ้านที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเครือข่าย ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท

3.1 เครือข่ายกับชุมชนหมู่บ้านชนบทอื่น เช่น ชุมชนกลุ่มเมืองฝ่าย ชุมชนกลุ่มหัววัด กลุ่มมาปนกิจศพ ชุมชนกลุ่มเพื่อนสนิท ชุมชนเครือญาติที่อยู่ในหลายหมู่บ้าน ชุมชนกลุ่มชนไก่ ชุมชนกลุ่มกระเทย กลุ่มตลาดนัด กลุ่มสังฆาราชาติวัดบ้านปาง กลุ่มชื่อหายใต้ดิน กลุ่มแซร์ กลุ่มทรงเจ้า กลุ่มเช่ารถแทร็คเตอร์ เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และบางกลุ่ม เช่น กลุ่มชุมรมผู้ให้ภูบ้าน กำนัน/อบต. ฯลฯ จะเป็นกลุ่มไม่เป็นทางการที่ซ่อนอยู่ใต้ความเป็นทางการเป็นโครงสร้างวงในที่แฝงในวงนอกเพื่อการทำหน้าที่หลัก คือ รักษาแก่นแท้ของความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นหลัก โดยมีชุมชนครอบครัวเป็นพื้นฐานเสมอ (ดังแสดงในแผนภาพ 8)

แผนภาพที่ 8 ชุมชนหมู่บ้านที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเครือข่าย

หมายเหตุ 1* คือ ชุมชนหมู่บ้านหลัก และ 2, 3, 4, 5 คือชุมชนหมู่บ้านอื่น

3.2. เครือข่ายกับชุมชนเมืองหรือรัฐและทุนเป็นโครงสร้างที่เกิดหลังจากที่รัฐและทุนเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนหมู่บ้านชนบทตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เริ่มจากมีการจัดการบริหารแบบมูลค่า เทศบาล หรือเริ่มยกกิ่งพึ่งกันเอง-กึงพัฒนาแบบรวมอำนาจเข้ามาส่งเสริมชุมชนเครือข่ายเชิงการปกครอง ที่ไม่มีแนวคิดพื้นฐานที่ใช้ชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นฐานของการพัฒนาดังกล่าว แต่เป็นการส่งเสริมระบบองค์กรหรือสหกรณ์ตามแบบทุนนิยม เช่น ชุมชนสภารำดับบ้านหรือ อบต. ชุมชนกลุ่ม พัฒนาสตรีระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด กลุ่มสมาชิก รากส. กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่ม อสม. กลุ่ม ลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ (ทส.ปช.) กลุ่มนักเรียนโรงเรียนมัธยม กลุ่มผู้ชี้อุปกรณ์ การเกษตรแพร่หลาย กลุ่มผู้ชี้อุปกรณ์การก่อสร้าง กลุ่มสนุกเกอร์ กลุ่มขายประภัน กลุ่มผู้ชี้อุปกรณ์ การเกษตรและเนื้อหาที่ต่างกัน บนโครงสร้าง 2 วง ที่ใช้คน เวลา พื้นที่ จิตวิญญาณร่วมกันและถูกกระทำบนที่ตั้งถาวรของชุมชนหมู่บ้าน เช่น

1) เกี่ยวข้องกับรัฐที่ต้องการให้มีคนในชุมชนเข้าร่วมการฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ ตามงบประมาณที่หน่วยงานจัดสรรงามหรือต้อนรับ “นาย” หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของหน่วยราชการที่จะมาตรวจสอบการ ร่วมบวนพาเหรดในงานประเพณีที่ทางราชการจัดขึ้นในนามอำเภอ จังหวัด และร่วมงานเลี้ยงรับหรือส่งเจ้าหน้าที่ที่ย้ายที่ทำงานหรือย้ายตำแหน่ง เป็นต้น

2) เกี่ยวข้องกับชุมชนหมู่บ้านชนบท เช่น จัดสรรเงิน สิ่งของ ปัจจัยการผลิต ฯลฯ ตามโครงการพัฒนาของรัฐที่จัดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านชนบทให้บรรลุเป้าหมายของโครงการและให้เหมาะสมกับพื้นฐานของชุมชนหมู่บ้านด้วย เป็นต้น

2.3 สมาชิกประยุกต์ : ชุมชนกลุ่มย่อย

ชุมชนกลุ่มย่อยในชุมชนหมู่บ้านชนบทเป็นสมาชิกชุมชนหมู่บ้านที่มีโครงสร้างประยุกต์ บนความเปลี่ยนแปลงแบบไม่สม่ำเสมอในด้านหน้าที่ จำนวนสมาชิกกลุ่ม กระบวนการ และคุณค่า การปรับตัวของชุมชนหมู่บ้านตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน ชุมชนกลุ่มย่อยจะแตกต่าง และเปลี่ยนแปลงกันไปหลายแบบแผน คือ

1. บางส่วนเกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่และมีผลวัตถุยั่งยืน เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง เพื่อใช้งานในครอบครัว

2. บางส่วนปรับรูปแบบวิธีการไปจากเดิม เช่น กลุ่มลงแขกช่วยงานสวัสดิการชุมชนด้าน วัฒนธรรมที่จะไม่ลงแขกทั้งหมู่บ้าน เพราะจะมีจำนวนมากเกินไป จึงแบ่งออกเป็น 10 หมู่วด ใน ปัจจุบัน โดยเวียนกันมาทำหน้าที่ช่วยงานประเพณีในชุมชนหมู่บ้าน เป็นต้น

3. บางส่วนผสมผสานกับชุมชนย่อยอื่นทั้งในและนอกชุมชนหมู่บ้านชนบท เช่นกลุ่มเหมือง ฝายที่ยอมรับฝายน้ำลับคอนกรีตเสริมเหล็กและการจัดกรรมการตามระเบียบของรัฐ โดยยังคงกติกา และวิธีคิดดั้งเดิม บางส่วนไว้ท่องใน เป็นต้น

4. บางส่วนเกิดขึ้นมาใหม่ทั้งเพื่อทดสอบของเก่าหรือเพื่อทำหน้าที่ใหม่ เช่น กลุ่มแห่

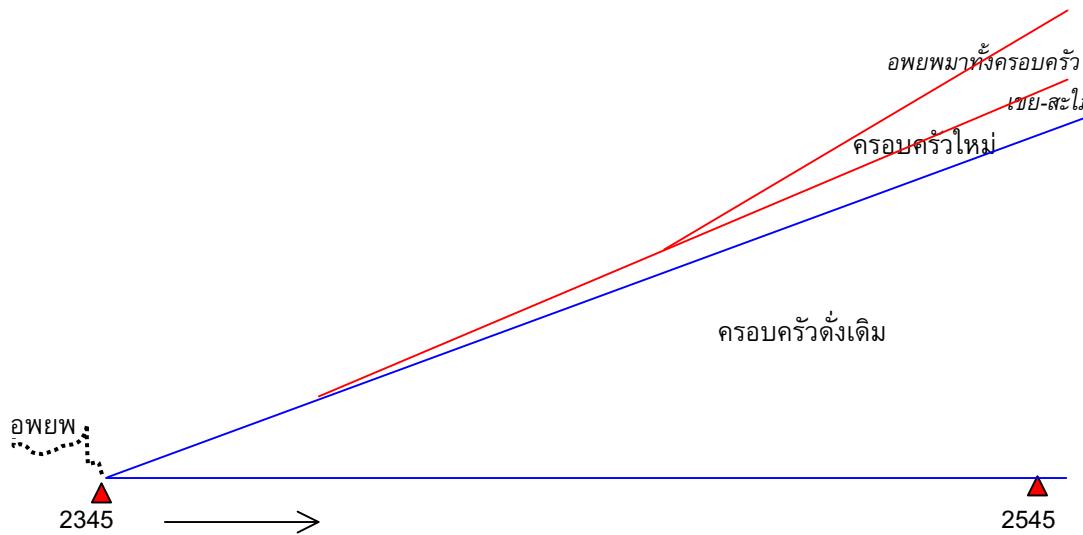
ไม่คำสนใจ กลุ่มแห่รูปเหมือนครูบาศรีวิชัยในวันที่ 20 เมษายน กลุ่มเครือข่ายประเพณีดำหัวเจ้าคณะตำบลลูกวันที่ 17 เมษายน กลุ่มกอผ้าพื้นเมืองเพื่อขายที่ใช้สดและรูปแบบตามที่ตลาดต้องการ ไม่นำมาใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบัน แต่เพื่อจำหน่ายหาเงินสดเป็นหลัก เป็นต้น

เมื่อพิจารณาการก่อเกิดและผลวัดของชุมชนกลุ่มย่อยในชุมชนหมู่บ้านชนบทโดยเอามิติ ประวัติศาสตร์และขนาดของสมาชิกชุมชนมาร่วมพิจารณา พบว่า การเพิ่มขึ้นและความหลากหลาย ของลักษณะของชุมชนทุกระดับเช่น จากเดิมที่กลุ่มเครือญาติ กลุ่มลงแขก กลุ่มภานุกิจพ กลุ่ม การปกครอง กลุ่มอาชีพ เป็นต้น เป็นกลุ่มที่ส่วนกันได้พอดีกับชุมชนหมู่บ้านในรุ่นคนที่ 1-2 นั้น ได้ค่อยๆ มีความหลากหลายของกลุ่มย่อยต่างๆ และเริ่มส่วนกันไม่ได้พอดีทั้งชุมชนหมู่บ้านในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะ

1. จำนวนสมาชิกชุมชนหมู่บ้าน คือ ครอบครัวมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น
2. การแต่งงานกับคนต่างชุมชนที่ต่างตระกูล และต่างชุมชนหมู่บ้าน
3. การอพยพทั้งครอบครัวเข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชนจากชุมชนชนบทอื่นๆ
4. การอพยพเข้ามาแต่งงานและตั้งครอบครัวของคนจากชุมชนเมือง
5. การที่สมาชิกบางครอบครัวดึงเดิมօอกไปเรียนหนังสือและทำงานในเขตเมืองหรือต่างประเทศแล้วกลับมาอยู่ในชุมชนชนบทเหมือนเดิม
6. การรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาใช้ในชุมชนหมู่บ้านชนบททางช่องทางต่างๆ

ดังตัวอย่างของชุมชนบ้านปากที่มีที่ตั้งถาวرمีกว่า 200 ปีที่ผ่านมา มีองค์ประกอบของกลุ่มครอบครัวที่หลากหลายพร้อมๆ ไปกับการเพิ่มขึ้นของประชากรดังเดิม ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภาพ (ในแผนภาพที่ 9) ให้เห็นว่าในชุมชนชนบทมีสมาชิก 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1) กลุ่มชุมชนครอบครัวที่มีผู้นำครอบครัวเป็นคนดึงเดิมของชุมชน และ 2) กลุ่มชุมชนครอบครัวที่มีผู้นำเป็นผู้มาอยู่ใหม่ทั้งโดยการแต่งงานและอพยพเข้ามาทั้งครอบครัว

แผนภาพที่ 9 วิวัฒนาการและชุมชนกลุ่มย่อยในชุมชนหมู่บ้านชนบท

ชุมชนตำบล

แม้ว่าตำบลจะเป็นชุมชนเครือข่ายเชิงการปกครองที่รัฐและทุนเข้ามาจัดตั้งด้วยกฎหมาย ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 แต่วงในของชุมชนก็มีส่วนกำหนดกลุ่มหมู่บ้านที่จะรวมเป็น ตำบลเดียวกันด้วย ดังนั้นแต่ละตำบลในประเทศไทยมีขนาดและจำนวนประชากรที่แตกต่างกันไป แต่มีแบบแผนที่เหมือนกัน คือ ตำบลประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า บางชุมชน (ส่วนน้อย) ของชุมชนลูก/หลานของชุมชนบ้านปางจะมีชาติพันธุ์กระหรี่ยงปนอยู่ด้วย และตั้งอยู่ระหว่างจังหวัด ที่มีอยู่หลายตำบลของอำเภอี้ ไม่พบแบบแผนของการอพยพ มาตั้งถิ่นฐานใกล้เคียงกัน จนสามารถตั้งเป็นตำบลของชาติพันธุ์กระหรี่ยงโดยเฉลี่ยทั้งที่ว่างของป้ายพอยมีใกล้ชุมชนกระหรี่ยงเดิมที่ตั้งอยู่ก่อน แสดงถึงชุมชนหมู่บ้านเป็นอิสระจากกัน และไม่ใช่ชุมชนเชิงการเมืองที่จะรวมกันมากๆ เพื่อมีพลังต่อรองหรือจะต่อสู้กับชุมชนเมืองหรือสร้างรัฐใหม่ แข่งกับรัฐชาติที่มีอยู่ เป็นการสนับสนุนแนวคิดที่ว่าชุมชนหมู่บ้าน คือ ชุมชนเชิงเศรษฐกิจ-สังคม หรือวัฒนธรรม ที่รักอิสระและพึงพาอาศัยกันในกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน (เป็นชุมชน) เป็นเอกเทศในแต่ละหมู่บ้าน ไม่มีกฎเกณฑ์เครื่องครัดจนอพยพหรือแต่งงานข้ามชุมชนหมู่บ้านไม่ได้

3. ผู้นำชุมชน

3.1 ผู้นำชุมชนหมู่บ้านในอดีต

ชุมชนชนบทดั้งเดิมนั้นมีระบบผู้นำที่เป็นหัวผู้นำครอบครัวและผู้นำชุมชนหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนหมู่บ้านมาจาก 2 ทาง คือ

- ระบบترรภุลหรือเครือญาติ ผู้นำคือผู้หญิงที่อายุมากที่สุดที่อยู่ในครอบครัวหลังที่มีเก้าฝี เดียวอาศัยอยู่ ต่อมาก่อนผู้หญิงที่อาจเป็นลูกหรือหลานสาวของเก้าฝีคนเดิมจะเป็นเก้าฝีคนต่อไป ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันและเป็นศูนย์กลางของตระกูลด้วย

- ระบบผู้อาวุโส ชายหล่ายคนที่อายุมากในชุมชนหมู่บ้านเป็นเหมือน“สภาพผู้เฒ่า” โดยในจำนวนนั้นจะมีอยู่คนหนึ่งที่มีทั้งอาวุโส ความสามารถ และความน่าเชื่อถือคนอื่นจะเป็นเหมือนประธาน และเมื่อaramากหรือเจ็บไข้จะมีคนชรารุ่นใหม่ที่มีคุณสมบัติคล้ายกันทำหน้าที่เป็นกลางแทนโดยไม่ต้องเลือกตั้งแบบหย่อนบัตร และจะอาศัยบ้านผู้นำคนนั้นเป็นที่ทำการหรือสำนักงานในการจัดการประชุมเพื่อปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมชุมชนหมู่บ้าน ส่วนปัญหาเล็กน้อยกว่าชุมชนหมู่บ้าน ผู้นำระบบญาติและครอบครัวจะทำหน้าที่แก้ไขกันไปตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ไม่ต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ เมื่อสร้างวัดประจำชุมชนหมู่บ้านแล้ว พระสงฆ์เจ้าอาวาส ซึ่งปกติจะมีอาวุโสมากกว่าพระองค์อื่นๆ ในวัดจะเป็นผู้มีบทบาทมากในการเป็นผู้นำด้านจิตใจ ศิลธรรม และคุณธรรมอีกทางหนึ่งคุณนาไปกับผู้นำที่เป็นชาวรามาทิบาริกิจการของชุมชนหมู่บ้านทางโลก

* หมายถึงที่อายุมากที่สุดของตระกูล และใกล้ชิดและ/or อยู่บ้านหลังเดียวกับบรรพบุรุษคนก่อน

3.2 ผู้นำชุมชนหมู่บ้านชนบทในปัจจุบัน

ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาชุมชนหมู่บ้านชนบทมีจำนวนครอบครัวเพิ่มขึ้น บทบาทของผู้นำแบบดั้งเดิมหรือผู้นำตามธรรมชาติจะทำหน้าที่ในโครงสร้าง วงใน ส่วนโครงสร้างวงนอกจะเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ใหญ่บ้านและการรวมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งปัจจุบันจะเป็นขยายหรือที่เคยอยู่ในเมืองมาก่อน แต่ในวันสังกรานต์ผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เหล่านี้ต้องไปดำเนินเจ้าอาวาส มรรคทายก และผู้เฝ้าผู้แก่ (อาวุโส) ของชุมชนหมู่บ้านที่เป็นผู้นำแบบดั้งเดิมใน หากจะทำพิธีกรรมหรือจัดประเพณีเกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้าน เช่น เลี้ยงผีบ้าน ผีเมือง สืบชะตาบ้าน ตัดถนนใหม่ ซ้อมแซมวัดหรือสารถะสมบัติต่างๆ ตัดต้นไม้ใหญ่ที่เก่าแก่ของชุมชนหมู่บ้าน ผู้นำวงศ์เหล่านี้ต้องปรึกษาและขอความร่วมมือจากผู้เฝ้าผู้แก่หรือผู้นำวงศ์ในของชุมชนหมู่บ้านทุกรังสีต้องปรึกษาผู้นำตามธรรมชาติไม่มีการยกเว้น หากเว้นแค่ครั้งเดียวเท่านั้นสถานภาพการเป็นผู้ใหญ่บ้านและการรวมการหมู่บ้านวงนอกจะคลอนแคลนทันที แสดงถึงการเป็นผู้นำที่แท้จริงของผู้นำวงศ์ในที่มีมาตรฐานและมีความสามารถ แต่ไม่ใช่ผู้นำเชิงอำนาจปักปูน

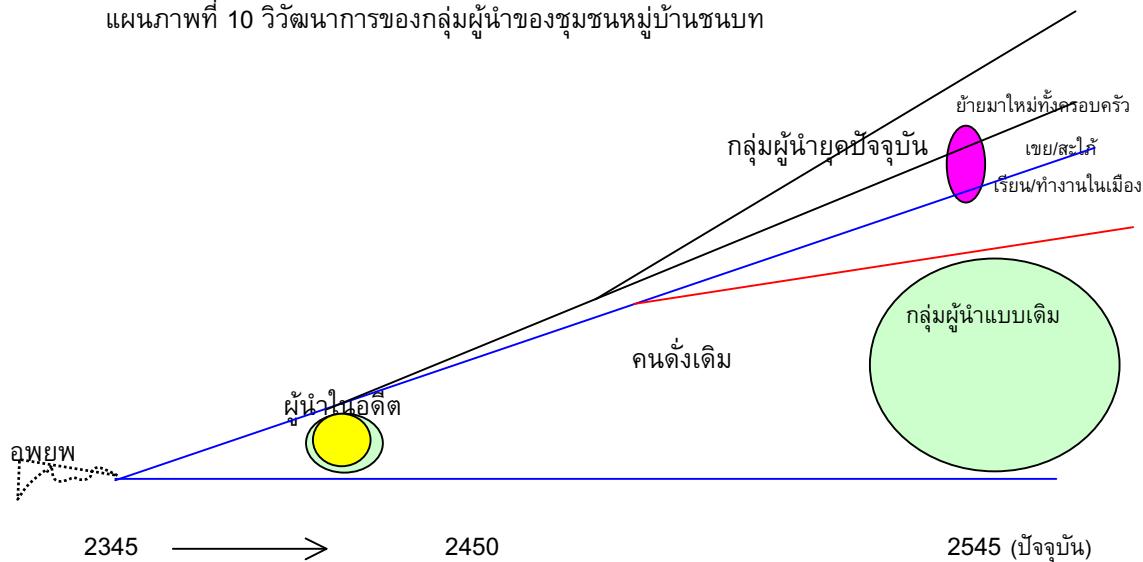
3.3 ผู้นำวงศ์ในเป็นผู้นำตามคุณสมบัติ

ส่วนผู้นำชุมชนกลุ่มย่อยที่รัฐไม่สนใจหรือกลุ่มธรรมชาตินั้นเลือกันด้วยระบบคุณธรรมโดยพิจารณาจากคุณสมบัติที่จะสามารถทำหน้าที่นั้นได้จริงๆ คือ มีความรู้ ความชำนาญ ความสามารถ ความเหมาะสม ประวัติ วงศ์ตระกูล ฯลฯ กลุ่มย่อยวงใน เช่น มรรคทายก แก่เมืองฝ่ายกรรมการกลุ่ม ผู้ปานกิจศพ เป็นต้น การเลือกผู้นำเป็นแบบประชาธิปไตยโดยตรงไม่ได้มีการแก่งแย่งกัน เพราะสมาชิกที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกันจะถูกเลื่อนขึ้นไปเป็นผู้นำแทนเพื่อทำหน้าที่ตามกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมา_rับใช้กลุ่มหรือชุมชนหมู่บ้านจริงๆ โดยมีการชาวเสียงกันเองและลงความเห็นว่าผู้นำคนนั้นคนนี้แล้วจึงไปขอร้องคนนั้นและพูดที่เล่นที่จริงในกลุ่มอยู่นานก่อนการเลือกตั้งแบบเปิดเผยจะเกิดขึ้น ซึ่งหากคนคนนั้นไม่สนใจจะถอนตัวก่อน ซึ่งกลุ่มก็จะหาตัวคนใหม่โดยวิธีการเดียวกันต่อไป แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่ได้รับการขอร้องจะไม่ถอนตัว เพราะถือว่าเป็นเกียรติสำคัญของตระกูลที่ได้ทำหน้าที่เสียสละเช่นนี้ ผู้นำธรรมชาติในชุมชนหมู่บ้านจะมีการสืบตำแหน่งตามสายเลือดหรือวงตระกูล และบุตรหลานของผู้นำประภานั้นๆ จะมีโอกาสเรียนรู้หรือรับประสบการณ์จริงจากผู้ใหญ่ในตระกูลให้มีลักษณะผู้นำ cascade บรรพบุรุษต่อไป เช่น เจ้าอาวาสและพระในวัดส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานคนในตระกูลของครูบาศรีวิชัยมาถึงปัจจุบัน หัวหน้าและรองหัวหน้าเมืองฝ่ายก็จะเป็นลูกหรือหลานของหัวหน้าคนก่อนๆ เป็นต้น การทำหน้าที่ผู้นำกลุ่มธรรมชาติเหล่านี้ ผู้ได้รับตำแหน่งจะภูมิใจและจะทำหน้าที่ให้ดีที่สุด เพื่อว่าวันหน้าลูกหลานจะได้มาเป็นตำแหน่งนี้ต่อไปได้อีก

นอกจากนี้ในระบบชุมชนชนบทยังมีผู้นำวงศ์ในแบบประเพณีหรือความเชื่ออีกดับหนึ่ง คือผู้นำทางจิตวิญญาณ (หรือผู้นำที่เป็นนักปรัชญาตามที่เพลโตเคยกล่าวถึง) คือ พระสงฆ์ ที่มีชีวิตอยู่ เช่น เจ้าอาวาส และผู้นำทางประเพณี คือ มรรคทายก ผู้นำที่อยู่ในระบบความเชื่อสูงสุด คือ พระพุทธเจ้าและครูบาศรีวิชัย เพราะในการทำบุญตักบาตรจะตั้งรูปเหมือนครูบาศรีวิชัยเพิ่มเข้าไประหว่างพระพุทธรูปและเจ้าอาวาส และมีถ้าดอาหารและข้าวตอกดอกไม้ 1 สำรับสำหรับท่านทุกรังสี

น่าสังเกตว่าในยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านชนบททั้งหลายล้วน ได้ตอบสนับการพัฒนาของรัฐและทุนโดยสร้างโครงสร้างผู้นำของ ที่ส่วนใหญ่จะเป็นเขยหรือสะไภ์ หรือหากเป็นคนดั้งเดิมก็ต้องเป็นคนที่เคยมีประสบการณ์การอาชัยอยู่หรือการเรียนหนังสือหรือทำงานในเขตชุมชนเมืองมาก่อน ดังแสดงในแผนภาพที่ 10 ผู้นำชุมชนหมู่บ้านแต่ละคนจะทำหน้าที่ผู้นำหรือกรรมการกลุ่มย่อยจำนวนหลายๆ กลุ่ม และทุกคนจะบ่นว่า “อย่างจะลาออกจาก เสียเวลา เสียเงิน มากในการทำงานเพื่อชุมชนหมู่บ้านหรือกลุ่ม” ชุมชนหมู่บ้านต้องมีผู้นำที่เป็น “นักพัฒนา” และจะเปรียเทียบผลงานกับผู้นำชุมชนหมู่บ้านใกล้เคียง โดยนิยามคำว่า “นักพัฒนา” หมายถึงเป็นคนที่มี

แผนภาพที่ 10 วิัฒนาการของกลุ่มผู้นำของชุมชนหมู่บ้านชนบท

ความสามารถดึงบ*

โครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐและเอกชนเข้ามาในหมู่บ้านให้มากที่สุด รวมถึงดึงผ้าป่าและกรู๊นจากกรุงเทพฯ มาให้ด้วยจำนวนหมุ่บ้านด้วย การมีคำว่า “ดึงบ” ขึ้น ในชุมชนหมู่บ้านแสดงถึงโครงสร้างของหมู่บ้านชนบทบางอย่าง และการใช้คำย่อต่างๆ ของกลุ่มที่รัฐลงมาจัดตั้งและตราไว้ให้ตามกฎหมายทำนองล้อเลียน เช่น กม. (กรรมการหมู่บ้าน) แปลว่า “กินกับเมีย” (อยู่ได้ เพราะเมีย) บอต. แปลว่า “อุทกนาททุกสถานศึกษา” และ รากส. แปลว่า “ธารณีกรรณแสง” เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดงว่า ผู้ส่วนบทบาทผู้นำชุมชนหมู่บ้านวงนอกต้องเสียเวลาและเงินของครอบครัวมาใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้านที่เกี่ยวกับภายนอก เช่น ต้อนรับเจ้าหน้าที่ของทางราชการหรือคนจากชุมชนเมืองที่มาเยี่ยมเยียน ดูงาน หรือ เก็บข้อมูลการทำวิจัย และแสดงถึงวัฒนธรรมของโครงการพัฒนาที่สร้างในโครงสร้างวงนอกของชุมชนชนบทคือการคอร์ปชั่น และแสดงถึงนโยบายสาธารณะของรัฐที่มักจะใช้เงินหรือกำไรมีเป็นตัวตั้งนำมาซึ่งการเป็นหนี้สินและที่ดินหลุดไปเป็นของธนาคารที่ไปกู้เงินมาเป็นต้น และที่สำคัญ คือ การไปทำงานของชุมชนกลุ่มย่อยที่รัฐลงมาจัดตั้งในระดับสูงกว่าชุมชน

* หมายถึงบประมาณแผ่นดิน

หมู่บ้าน คือ อบต. ชุมชนหมู่บ้านไม่รับตรวจสอบหรือลงโทษ และยังเลือกกลับเข้าไปในตำแหน่งอีกครั้ง เพราะด้านหนึ่งมีความสามารถดึงบเข้าชุมชนหมู่บ้านในบางครั้งได้เก่งกว่าผู้นำใหม่ แม้จะรู้ข่าวการคอร์ปชันประจำทุกปีจากผู้นำเหล่านี้และบางคนยอมรับออกมาตรฐาน ว่ามีการได้ผลประโยชน์โดยที่ชุมชนหมู่บ้านแคร์บพัง ไม่มีส่วนในการตรวจสอบหรือประท้วง เพราะเป็นเรื่องของชุมชนอีกระบบหนึ่งและไม่มีพื้นฐานจากวิถีชุมชนหมู่บ้านอยู่นอกวิถีการทุ่มชนหมู่บ้านจะจัดการได้ เพราะสมาชิก อบต. เป็นตัวแทนของการเลือกตั้งด้วยคะแนนใจเป็นตัวแทนของคะแนน ไม่ใช่ตัวแทนของชุมชนหมู่บ้าน และอาจนำภัยมาสู่ครอบครัวได้หากไปตรวจสอบ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะเข้าข้างคนทำผิดเสมอ เพราะว่าเป็นพวกเดียวกัน

การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านวงนอกตามกฎหมายของรัฐเลือกตั้งแต่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาจนถึงปัจจุบันมีมาตั้งแต่สมัยเบลี่ยนแปลงการบริหารมาเป็นแบบสมุหเทศานิบาลตั้งแต่ พ.ศ. 2417 และในสมัยทรงครามโลกรัชที่ 2 นั้นรัฐสั่งปลดผู้ใหญ่บ้านที่ไม่เคยเป็นพหารออกและเลือกตั้งใหม่จากคนที่เป็นพหารมาก่อน และในประวัติศาสตร์การบริหารปกครองชุมชนหมู่บ้านบางแห่งมีผู้ใหญ่บ้านและได้รับเลือกเป็นกำนันและสมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) ด้วย

การเลือกตั้งผู้นำทางการแบบชุมชนหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันนั้นวงในยังเป็นฐานให้โดยวิธี “ขอ กันไว้ ก่อน” ในช่วง 1-2 วันก่อนที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจะมาประชุมชาวบ้านเพื่อลงคะแนน โดยผู้สมัครต้องไปยื่นความจำนงและหลักฐานในที่ประชุมชาวบ้านหรือที่ว่าการอำเภอซึ่งหากในชุมชนหมู่บ้านที่ชาวบ้านไม่มีความหวังกับการเลือกผู้นำที่เป็นทางการแล้วผู้นำคนเดิมก็ไปสมัครเองและเลือกไว้อย่างนั้นไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนหมู่บ้านที่วงนอกมาก หากชาวบ้านสนใจจะมีส่วนร่วมมากก็รวมตัวกันไปขอร้องให้คนบางคนที่ชุมชนหมู่บ้านต้องการไปสมัครแต่แบบหลังนี้มีข้อเสียตรงที่มักสร้างความแตกแยกในชุมชนหมู่บ้านที่มีหลายกลุ่ม และเมื่อเลือกได้ผู้นำแล้ว โครงสร้างก็ไม่ได้ทำให้เกิดการพัฒนาไปตามทิศทางที่สร้างสรรค์ ปัจจุบันการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งผู้นำของชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่ใน 2 ตำบลที่ลงไปศึกษาเริ่มลดลง เพราะคนในชุมชนไม่มีความหวังอะไรกับการเลือกผู้นำระบบเลือกตั้งที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือสมาชิก อบต. เพราะเหมือนเลือกให้เข้าไปหาเงินสร้างฐานะจากการกิน**เงินหลวงหรือเงินโครงการพัฒนาที่ส่งผ่านมาทาง อบต. แต่ส่วนที่ดีก็มีบางเหมือนกัน แต่ไม่ยังยืน เพราะโครงสร้างไม่เอื้อให้คนดีเข้ามาทำงาน

ผู้นำชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆที่รัฐลงมาจัดตั้งนั้น จะเป็นภาระของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน และภารยาของผู้ใหญ่บ้านที่จะเป็นคนรับหน้าเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะลงไปประชุมหรืออบรมก่อน 2-3 วันแล้วตั้งกรรมการกลุ่ม ซึ่งตำแหน่งส่วนใหญ่จะตกแก่ผู้ใหญ่บ้านหรือภารยา เพราะเหตุผลดังนี้

1. เกรงใจผู้ใหญ่บ้านหากจะลงแข่ง และไม่มีระบบแข่งขันรายบุคคลในชุมชนบท
3. หากผู้ใหญ่บ้านเป็นจะสามารถจะบริหารงานในหมู่บ้านได้ เพราะตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านก็ประสานงานในหมู่บ้านอยู่แล้ว

** คำพิทักษ์ชาวบ้านแปลว่า “คอร์ปชัน”

4. ผู้ใหญ่บ้านคือผู้ที่สามารถรับใช้ชุมชนหมู่บ้านและมีเงินประจำตำแหน่งอยู่แล้วไปไหนมาไหนสะดวก โดยเฉพาะการติดต่อประสานงาน และรู้เท่าทันข้าราชการหรือคนจากชุมชนเมืองที่เข้ามาติดต่อ

5. เพื่อเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่บ้านไม่มีการแข่งขันกันเป็นผู้นำกลุ่มที่จะต้องติดต่อกับอำนาจจักร (แม้ต่างหน่วยงานก็คือตัวแทนของรัฐเมื่อกัน) เพราะผู้นั้นจะมีอำนาจโดยอัตโนมัติ และสมาชิกพร้อมจะทำตามผู้ใหญ่บ้านในกิจกรรมงานนอกบ้านอย่างที่พ่อร่วมได้

3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำวังในและวงนอก

ระบบผู้นำที่เป็นทางการวงนอกของชุมชนหมู่บ้านชนบท เช่น บ้านปางปัจจุบัน เมื่อนำระบบผู้นำหรือระบบเครือญาติมาพิจารณา_r>ร่วมกับผู้นำทางการ พบว่า ผู้นำวงนอกที่รัฐจัดตั้งไม่ได้มาจากตระกูลที่มีจำนวนครอบครัวมากที่สุด คือ ตระกูลญาติครูบาศรีวิชัย นานา民族 แต่เลือกตามกฎหมายของรัฐโดยเลือกจากตระกูลอื่น และพบว่า

1. ผู้นำที่แท้จริงที่คนดังเดิมยังทำหน้าที่อยู่ คือ พระสงฆ์ บรรดายาก หัวหน้าเหมืองฝายผู้อาวุโส และกรรมการกลุ่มชาวบ้านกิจศพ เป็นต้น โดยชุมชนหมู่บ้านชนบทนิยามคำว่าผู้นำทางการ ต่างกับที่รัฐพยายามมายัดให้ยึดว่า คือ ผู้นำเชิงอำนาจแบบผู้บริหารองค์กร ดังนั้นวงในจะมีครอบครัวที่เป็นตระกูลใหญ่ มีฐานะมั่นคง มีความรู้ความสามารถดีกว่าผู้นำวงนอกปัจจุบันก็ไม่สมัครเป็นผู้นำวงนอกที่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับการคอร์ปชั่นเงินจากโครงการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านชนบทและต้องประจับประแจงข้าราชการที่เป็นตัวแทนของระบบชุมชนเมือง ดังนั้นโครงการสร้างการบริหารชุมชนปัจจุบันไม่เอื้อต่อกลุ่มคนดีมีความสามารถจริงจะเป็นผู้นำที่แท้จริงในการบริหารชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนหมู่บ้านในช่วงต้นของยุคหลังความทันสมัย (Post modernization) ยอมเสียศักยภาพและศักดิ์ศรีไปกับโครงการสร้างวงนอกเพื่อแลกกับความอยู่รอดของชุมชนหมู่บ้านชนบทโดยรวม

2. หลักการเลือกผู้นำของชุมชนหมู่บ้านในชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เป็นผู้ใหญ่บ้านและ อบต.ที่ใช้ชุมชนวงในเป็นฐานมีเพียงว่า “ขออย่ากินเงินวัดหรือเงินหมู่บ้านก็พอ” ซึ่งหมายความว่าจะไปกินเงินหลวงหรือไม่นั้นชุมชนหมู่บ้านไม่ขอเกี่ยวข้องด้วย และในทางปฏิบัติหากกินแล้วนำมาแบ่งสร้างความเจริญแก่ชุมชนหมู่บ้านหรือดึงบโครงการพัฒนาที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานให้ชุมชนหมู่บ้านบ้างก็จะเป็นการดีกว่าไม่ทำอะไรเลย แสดงถึงการไม่รับตรวจสอบการใช้งบและการดำเนินงานของโครงการพัฒนาตามบประมาณที่รัฐจัดสรรมาให้อย่างเต็มที่ ซึ่งผิดไปจากวัตถุประสงค์การบริหารงานที่ดี

การเลือกตั้ง อบต. เพิ่งมีขึ้นในยุคกิ่งพึ่งกันเอง-กิ่งพึ่งรัฐและทุนแบบกระจายอำนาจ พ.ศ. 2537 นั้น ชุมชนหมู่บ้านชนบทที่รักษาความสมดุลได้ดีจะใช้ประโยชน์จากการ กล่าวว่าคือ มีการคัดเลือกตัวแทนไว้ก่อนจากบุคคลที่เคยทำกิจกรรมกลุ่มย่อยหรือชุมชนหมู่บ้าน และต้องมีฐานะดีหรือพอใช้ในช่วงแรกมีโอกาสได้รับเลือกตั้งโดยง่าย ส่วนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) วุฒิสภา (สว.) สมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) ซึ่งเป็นทำหน้าที่ใกล้ชิดชีวิตของชุมชนหมู่บ้านชนบทมากจนมองไม่ออก จึงมีส่วนร่วมไม่ได้อย่างแท้จริง นอกจากไปหย่อนบัตรเลือกตั้งเพื่อเป็นพิธี ในกลุ่มที่ไม่ถูกอิทธิพลการซื้อเสียงมาครอบงำ จะใช้หลักการง่ายๆ ว่า “เลือกคนใหม่ๆ เข้าไว้ เพราะจะยังไม่ค่อยรู้เรื่อง

อะไรมากจะได้ไม่โกรงมาก” แสดงถึงความพยายามจะช่วยตรวจสอบที่ชุมชนหมู่บ้านมีให้ระบบเลือกตั้งเพื่อการบริหารของรัฐบาลภาค แต่ทำได้นิดหน่อยและในเงื่อนไขตามที่คิดได้ และระบบการเมืองแบบมหภาคแบบของชุมชนเมืองในส่ายตาของชุมชนชนบทแล้วมีแต่การแก่งแย่งชิงดีซิงเด่นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว โดยที่คนชนบทก็ไม่รู้จะช่วยเหลืออะไรได้อย่างเต็มที่ ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่มากพูดโดยใช้คำกล่าวของครูบาศรีวิชัยที่เคยกล่าวว่า “คนดีเหลือแค่ 3 รرمไม้สะหรี (ตันโพธิ์) เท่านั้น คนธรรมดาวอย่างเราจะไปแก่ไขอะไรได้ ก็คงจะเป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมีต้นบุญเกิดขึ้นมาในโลก เพื่อเปิดหูเปิดตาให้มนุษย์ที่ทำผิดบาปได้รู้ตัว และหันมาทำความดี”

*****

บทที่ 3

ชุมชนหมู่บ้าน : ตัวแสดงที่มีวัฒนธรรมชุมชน

1. วัตถุประสงค์ของชุมชนหมู่บ้านชนบท

ชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยไม่ได้เกิดขึ้นโดยความบังเอญหรือมีเครื่องนำตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน เช่น ชุมชนบ้านปางที่ก่อตั้งราว พ.ศ. 2345 ด้วยสมาชิก 2-3 ครอบครัวท่ามกลางความแตกแยกเป็นกลุ่มๆ บรรดาผู้คน กวัดต้อน และปักครองกันไปมาระหว่างหัวเมืองในล้านนาไทยและหัวเมืองข้างเคียง การตั้งอยู่ใกล้เส้นทางเท้าระหัวว่างเมืองเก่าที่สำคัญทางทิศเหนือ คือ เมืองหริภุญชัย และทางทิศใต้คือเมืองลี การที่ประวัติของลูกหลานหมื่นผู้นำการจัดตั้งชุมชนชนบทอย่างบ้านปางไม่มีคำนำหน้าซึ่อเป็นพหารเลยล้วนเป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่มีเจตนาจะให้ลูกหลานเป็นพหารให้ชุมชนหัวเมืองอีก หรือตั้งใจจะสร้างเป็นเมืองขึ้นมาใหม่เพื่อแข่งกับเมืองใหญ่ที่มีอยู่ก่อน และการที่ไม่มีระบบทางสินประวัติศาสตร์ชุมชนชนบทแบบนี้เลย ล้วนแสดงถึงวัตถุประสงค์ของชุมชนชนบทที่ต้องการหนีห่างเมืองและการปักครองแบบทางสหองเมืองในยุคหนึ่งให้มากที่สุด ชุมชนหมู่บ้านชนบทในการนี้จึงเป็นชุมชนหมู่บ้านชาวบ้านที่ต้องการอิสระของตนเองแบบอิสระหรือต้องการความสงบสุขร่วมกันแบบชุมชนหมู่บ้านชนบทด้วยกันให้มากที่สุดเป็นในเชิงสังคมวัฒนธรรมไม่ใช่เชิงการเมือง

จากล่าวได้ว่าชุมชนชนบทไทยอย่างชุมชนบ้านปางเลือกที่จะหันหน้าเข้าหาป่าและ/หรือหันหลังให้เมือง และไม่ต้องการสู้รบเพื่ออิสระภาพของตนแบบระบบคิดของชุมชนเมืองหรือหัวเมืองที่เป็นประเทศาช ขณะที่ระบบชุมชนเมืองนั้นมีสองหน้าคือหน้าหนึ่งหันหน้าเข้าหาชุมชนชนบทตลอดเวลา เพื่อเอาด้วยเบรียบชุมชนชนบท และอีกด้านหนึ่งหันหน้าเข้าหาทุนต่างประเทศ เพื่อรับทุนและเทคโนโลยีและนำทรัพยากรที่ได้จากชุมชนชนบทไปขายเอกสำ ตลอดจนนำสินค้าจากต่างประเทศมาขายเอกสำรับคุณในชุมชนชนบท

วัตถุประสงค์ยังไม่เปลี่ยนแปลง

ในปัจจุบันชุมชนชนบทจะมีจำนวนครอบครัวและประชากรมากกว่าเดิมถึง 170 เท่าแต่ก็ยังแสดงพฤติกรรมเช่นนี้ให้เห็นถึงการหันหลังให้กันหลัง ซึ่งเป็นสัญญาลักษณ์ของชุมชนเมืองที่ล้าหรือรุกรานแบบใหม่เข้ามาหากษัณฑ์ตั้งแต่ 50 ปีที่ผ่านมา โดยชุมชนหมู่บ้านชนบทยังคงหันหน้าเข้าหาป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติ เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นคุณและชุมชนสามารถจัดการเองได้ โดยหักว่างถางพงเข้าไปในป่าลึกเข้าไปเรื่อยๆ และสามารถจัดขายที่ดินที่ดีดีที่ดินให้คนเมือง (นายทุน) จากเมืองหรือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสิ่งแสดงว่าชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยสามารถที่จะทึ้งกรมสิทธิ์ของที่ดินที่ราคาแพงไปสู่ที่ดินที่ราคาถูกกว่าได้ เพราะไม่ได้ดูที่ราคาแต่ดูที่มีปริมาณเนื้อที่และคุณค่ามากกว่าเป็นสำคัญ ชุมชนชนบทถือว่านอกจากแรงงานของครอบครัวแล้วที่ดินของครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการอยู่อาศัยร่วมกันและการผลิตเพื่อบริโภคแบบ

เศรษฐกิจชุมชนชนบทที่ต้องพ่อเพียงเป็นหลักไม่เหลือขายก็ไม่เดือดร้อน และต้องการการผลิตที่อยู่ร่วมและอาศัยธรรมชาติที่จัดการเองได้ตามศักยภาพของชุมชนหมู่บ้านชนบท

ปัจจุบันมีการอพยพของแรงงานหนุ่มสาวและมาแต่งงานกันตั้งเป็นครอบครัวใหม่แบบเมืองในยุคที่ทุนนิยมเข้ามาเติบโตและต้องอยู่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาทำงานแลกกับเงินเดือนประจำที่มีจำนวนมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งในกลุ่มแรงงานอพยพออกจากชุมชนหมู่บ้านชนบทที่อพยพเข้าไปทำงานและอยู่ในเมืองนั้นเป็นรายบุคคลหรือสมาชิกเพียงบางคนของครอบครัวเท่านั้น ซึ่งต่างจากการอพยพมาตั้งหลักแหล่งระหว่างชุมชนชนบทด้วยกันที่จะอพยพมาทั้งครอบครัวและมาพร้อมกันหลายครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติเดียวกันหรือเพื่อนบ้านกันมาก่อนขณะที่ชุมชนเมืองหรือวัฒนาและทุนจะเป็นผู้ประกอบการขยายเขตชุมชนเมืองออกมากทั้บเขตชุมชนชนบทที่มีที่ดังถาวรและมีจำนวนครอบครัวเพิ่มที่เรียกว่าเขตสาขากินาลหรือเทศบาล

2. จิตวิญญาณและศีลธรรม

พุทธศาสนาเป็นหลักในการดำรงชีวิต

วิถีชีวิตของครอบครัวในชุมชนหมู่บ้านชนบทอย่างชุมชนบ้านปางแนวโน้มอยู่กับหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่แทรกเข้ามาในวิถีชีวิตของคน ชุมชนครอบครัว และชุมชนกลุ่มต่างๆ ที่เชื่อว่าสรรพสิ่งในจักรวาลเป็นสิ่งสัมพัทธ์ และชีวิตมนุษย์และชุมชนมนุษย์เป็นวงรอบหรือวัฏจักรตามปรัชญาแบบตะวันออก (ไม่ใช่เป็นเส้นตรงเหมือนแนวคิดปรัชญาตะวันตกโดยรวม) กล่าวคือ เชื่อว่าชีวิตมนุษย์และทุกสรรพสิ่งมีวันสิ้นสุดเป็นรอบๆไป คือ มีการ เกิด แก่ เจ็บ และตาย มนุษย์จึงเป็นสัตว์ชนิดเดียวที่มีโอกาสและมีเวลากลับมาเกิดใหม่เพื่อการทำในสิ่งที่ถูกต้อง (สัมมา) ได้ในรอบต่อไปตามกฎแห่งกรรม (การทำกรรม) เพราะหากกระทำเหตุดีแล้วผลก็ย่อมดี ตามเป็นทุนเก็บไว้เป็นฐานของการทำถูกต้องในรอบต่อไป ตรงกันข้ามหากทำเหตุไม่ถูกในรอบนั้นผลของรอบนั้นก็จะไม่ถูกเช่นกัน หรือต้องมาเสียเวลากลับมาเริ่มทำดีใหม่อีก และเชื่อว่าทุกข์ทางใจคือโลภ และการทำถูกต้องในทางสายกลางหรือมรดก 8 จะเป็นเหตุให้ประสบผลที่ถูกต้องในชีวิตรอบต่อๆไปและที่สูงขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุด คือ พันทุกข์หรืออยู่ในสภาวะโลภุตระ คือ เหนือโลก/เหนือวัตถุต่างๆ ที่เคยมีอิทธิพลต่อจิตใจได้ และบุคคลที่ครองเรื่องสามารถเป็นอริยะบุคคลในระดับโสดาบันและกิสิathamaiได้ ส่วนอริยะบุคคลขั้นสูงกว่าันอีก 2 ขั้น คือ อนาคตมีและอรหันต์จะเข้าถึงได้ต้องบวชและสละการเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ให้ตั้งแต่สิ่งของต่างๆ ออกไปประพฤติปฏิบัติสิ่งถูกต้อง(สัมมา) ที่ละเอียดขึ้นไปอีกและในชุมชนหมู่บ้านชนบททุกครอบครัวจะยอมรับความจริงว่า “คนเราอายุไม่ถึง 100 ปี”

ส่วนชาวสหศรีผู้ครองเรื่องนั้นมีหลักปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่สำคัญ คือเบญจศีล ได้แก่ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤติผิดในทาง ห้ามพูดเท็จ และห้ามดื่มสุรา เมรย์ เบญจธรรม ได้แก่ การเมตตากรุณา การประกอบสัมมาอาชีพ การฟังพอใจในสามีภรรยา การพูดในสิ่งที่เกิดประโยชน์ และการดื่มเครื่องดื่มที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ผู้สาวสมรร 4 ได้แก่ สัจจะ

ท่าน ปิติ จاكะ สังคหวัตถุ 4 "ได้แก่ ทาน ปิยะวาจา อรหัตจริยา และสมานัตตา และมรรคาสาสที่เป็นผู้นำหรือนักบุรีหารชุมชนชนบทนั้นมีหลักปฏิบัติที่สำคัญ คือ ทศพิธาราชธรรม เป็นต้น"

ในวิถีชีวิตของคนและครอบครัวในชุมชนชนบทนั้นมีมาตรฐานน่าယนับตามความเชื่อพุทธศาสนาที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติของชีวิตมนุษย์กับวิถีธรรมชาติของการเดล่อนที่ของวัตถุ เช่น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดวงดาว เป็นต้น "ไม่ใช่ช่วงเวลาปกต่องของราชวงศ์ของกษัตริย์ในสังคมเช่น ในประเทศญี่ปุ่นหรือในอาณาจักรโรมัน หรือตามหลักของประเทศตะวันตกที่มีหลักธรรมของศาสนาคริสต์แทรกอยู่ที่นับเวลาเป็นเส้นตรงต่อเนื่องไปถึงที่ไม่สิ้นสุด (Infinity) และแบ่งหน่วยเวลาออกเป็นชั่วโมง นาที วินาที หรือแบ่งความยาวออกเป็นระบบเมตริก ช่วงละ 10 สเกล และในแต่ละสเกล ก็แบ่งออกเป็น 10 สเกลต่อๆไป เช่น กิโลเมตร เมตร เซนติเมตร เดซิเมตร มิลลิเมตร เป็นต้น ชุมชนหมู่บ้านชนบทแบ่งเวลาการดำเนินชีวิตออกเป็นวงรอบตามจันทรคติตามแบบพุทธศาสนาหรือแบบอาเซียน ("ไม่ใช่สุริยะคติแบบตะวันตก") เพราะอาเซียนมีช่วงเวลากลางวันและกลางคืนที่แน่นอน ซึ่งมักเตือนกันในเรื่องการดำเนินชีวิตว่า มีไดก็มีเสีย มีมีดก็มีสว่าง คือชีวิตไม่มีอะไรด้านเดียว และใช้ช่วงเวลาบางส่วนในพิธีกรรมทางศาสนาคุ้มไปกับการดำเนินชีวิตแบบมรรคาส เช่น

วงรอบวัน ระยะเวลา 1 วันตามการขึ้นของดวงอาทิตย์ไม่เป็นสเกลชั่วโมง นาที วินาทีแบบตะวันตก แต่แบ่งเป็นช่วงๆคล้ายแบบจันทรคติ คือ เวลา ก่อนแจ้ง เวลาเช้า เวลาสาย เวลาเพล เวลากลางวัน เวลาบ่าย เวลาแลง (เย็น) เวลาค่ำ และเวลาก่อน แสดงถึงว่าเวลาของการทำงานดำเนินชีวิตของชุมชนครอบครัวที่ต้องดื่นสว่างหรือก่อนไก่ขันมาหุงหาอาหารและฝ่ายหลังตักบาตร ฝ่ายชายออกไปทำงานในไร่นา กลับมารับประทานอาหารเช้า และออกทำงานหลังอาหารเช้า กลับมาน้ำหนักอาหารเพลแด่พระสงฆ์ เที่ยงวันพักหลบแดดร้อนที่บ้าน บ่ายออกไปทำงานต่อ เย็นกลับบ้านเรือน ทำอาหาร รับประทานอาหารเย็น อยู่กับครอบครัว (เขียนใบลาน ศึกษาตำราหรืออบรมสั่งสอนลูกหลาน) และวนอนพักผ่อนจนครบรอบเวลา 1 วัน ซึ่งจะสังเกตว่า เวลาเพล จะถูกกำหนดไว้ในช่วงเวลาของชุมชนด้วย แสดงถึงอิทธิพลศาสนาพุทธที่เข้ามาในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนชนบทอย่างแน่นหนา หากจะมีภาระกิจของชุมชนนี้ที่กว้างออกไปหรือต้องออกไปเกี่ยวข้องกับครอบครัวอีน ผู้แทนครอบครัวซึ่งปกติจะเป็นหัวหน้าครอบครัวจะไปเช่นไปร่วมลงแขกทำนา เป็นต้น ก็ยังนับเวลาคล้ายกัน เพียงแต่งานที่ทำนั้นไม่ได้อยู่บ้านที่ดินของครอบครัวเท่านั้น ในยุคพึ่งกันเองชุมชนหมู่บ้านชนบทแบ่งวันออกเป็น 3 วันเท่านั้น แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาในวิถีชีวิต คือ

1) วันโภนหรือวันก่อนวันพระ 1 วันที่สมาชิกบางคนต้องหยุดงานในไร่นาสวนมาเตรียมอาหารขัมมี่ไว้ไปทำบุญที่วันในวันพระที่จะมาถึงในวันรุ่งขึ้น

2) วันพระหรือวันศีล ที่ทุกครอบครัวต้องถือศีลเข้าวัดฟังธรรม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และเยี่ยมเยียนกัน หากตรงกับวันพระสำคัญ เช่น มากบูชา อาสาพหมูชา วิสาขบูชา ฯลฯ

3) วันไม่ใช้วันพระ คือวันอีก 5 วันที่เหลือ ซึ่งใช้เพื่อการทำงานตามปกติ

วงรอบเดือน (ในชุมชนชนบทไม่มีวงรอบสัปดาห์แบบตะวันตก) แบ่งช่วงเดือนออกเป็นช่วงละ 8 วันตามจันทรคติ คือช่วงขึ้น 1 ค่ำ ถึงขึ้น 8 ค่ำ ซึ่งวันขึ้น 8 ค่ำเป็นวันพระไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัดขึ้น 9 ค่ำถึงขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งวันขึ้น 15 เป็นวันพระครั้งที่ 2 ของเดือน จากนั้นเป็นแรม 1 ค่ำถึงแรม 8

ค่า ซึ่งวันแรม 8 ค่าเป็นวันพระครั้งที่ 3 นับต่อเป็นแรม 9 ค่าถึงแรม 15 ค่า ซึ่งวันแรม 15 ค่าเป็นวันพระครั้งที่ 4 ในรอบ 1 เดือน แล้วนับเวียนไปทีขึ้น 1 ค่า ใหม่ เช่นนี้ต่อไป และเรียกเดือนว่า เดือนอ้าย (เดือนที่ 1) เดือนเยี่ย เดือนสอง(ตรงกับเดือน 12 หรือ เดือนตุลาคมหรือพฤษจิกายนของไทยภาคกลางเดือนนี้มีประเพณีลอยภาร不行) เดือนสาม เดือนสี่ เดือนห้า...ต่อไปเรื่อยๆ จนถึงเดือน 12 เมื่อครบ 1 ปี จะเริ่มปีใหม่เมืองในเดือนเมษายนของทุกปี และในรอบ 10 ปี จะมีเดือน 8 ส่องหน เหล่านี้ แสดงถึงชุมชนชนบทในอดีตใช้ช่วงเวลาปฏิบัติธรรมสับกับการทำงาน ซึ่งรวมเวลาการประกอบอาชีพ 26 วันใน 1 เดือน และไปทำบุญที่วัดและฟังเทศน์ 4 ครั้งใน 1 เดือน โดยเฉพาะในฤดูเข้าพรรษาหลังการปลูกพืชพันธุ์รักษาภาระแล้วจะมีประเพณีเทศมหาชาติและทำบุญที่วัดทุกวันพระ คือ ขึ้น 8 และ 15 ค่า และแรม 8 และ 15 ค่า ตลอด 3 เดือน ซึ่งในยุคพึ่งกันเองครอบครัวส่วนใหญ่จะไปปัจจุบันมีจำนวนลดเหลือไม่ถึงครึ่งของจำนวนครอบครัวที่มีอยู่ แต่ถ้านับจำนวนจริงจะมากกว่า เพราะฐานประชารัฐปัจจุบันมีมากเกินกว่าครึ่งพึ่งกันเองหลายเท่า

วงรอบปี ชุมชนหมู่บ้านชนบทนิยามต่างไปจากของชุมชนเมืองที่ ปี หมายถึง เวลาสเกลใหญ่ที่แบ่งออกเป็นเดือน สัปดาห์ และวัน ชั่วโมง นาทีและวินาทีได้ เพราะในชุมชนชนบทใช้ “ปี” ใน 2 กรณี คือ

1. **ปี หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิตที่แบ่งออกเป็น 3 หน้า** คือ 1)หน้าแล้ง 2)หน้าฝนหรือฤดูทำนาหรือกล่างเวลา (ช่วงเข้าพรรษา) และ 3) หน้าหนาว

2. **ปี หมายถึง ราศีเกิด เพื่อเปรียบเทียบและเรียงรุ่นคนและลำดับอายุของคนในชุมชน โดยแบ่งรอบปีออกที่ละ 12 ปี หรือ 12 ราศี คือ ใจ (ชวดหรือหนู) เป้า (ฉลูหรือวัว) ยี (ขال หรือเสือ) เม้า (ເຄາະหรือกระต่าย) สี (ມະເຮັງຫຼູ້ຫຍຸ່ງ) ໄສ້ (ມະເສັງຫຼູ້ເລືກ) ສັງ (ມະເມີຍຫຼູ້ມ້າ) ເມືດ (ມະແມ່ຫຼູ້ແພະ) ສັນ (ວອກຫຼູ້ລິງ) ເລ້າ (ຮະກາຫຼູ້ໄກ) ເສັດ (ຈອຫຼູ້ມາ) ໄກ້ (ຈອຫຼູ້ໜູ່) เป็นการแสดงถึงการเรียนรู้ตามกฎธรรมชาติของบุคคลที่ยังไม่พัฒนาสูงสารเป็นอวิยะบุคคลตามหลักพุทธศาสนา เพราะสัตว์แต่ละชนิดมีวิบากกรรมที่ดีและเสียแตกต่างกันไป และมีเพียงสัตว์จำพวกมนุษย์เท่านั้น (สสาร พืช และสัตว์อื่น ๆ ไม่มีໂຄກສ) ที่จะมีโอกาสบรรลุธรรมขั้นสูง คือ ระดับโภกุตระ (พันทุกข์หรือพันโภก) ได้ และโภกุตระบุคคล มี 4 ชั้น คือ โสดบัล กสิตาคามี อนาคตมี และอรหันต์ โดยอวิยะบุคคลระดับโสดบัลและกสิตาคามี เป็นระดับที่มีกิเลสเบาบางแต่ยังมีครอบครัว ครอบครัวเรือนทรัพย์สมบัติได้ แต่ไม่ติดยึด อีกประการหนึ่งแสดงถึงการเห็นสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกยุคสมัยเดียวกับเราเป็นเพื่อนร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของรามไม่ใช่ศัตรูที่ต้องฆ่า ทรมาน หรือตกแต่ง/เปลี่ยนพันธุกรรมใหม่ให้สัตว์ประเภทอื่นรวมถึงสัตว์มนุษย์**

วงรอบชีวิตมนุษย์ แบ่งช่วงตามธรรมชาติของสังขาร^{*} ร่างกายที่เป็นจริงว่าทุกคนต้องมีภาวะของการเกิด แก่ เจ็บ และตาย และแสดงถึง “ไตรลักษณ์ คือ 1) สัจจะหรือความเป็นจริงที่ไม่มีสิ่งในตั้งอยู่อย่างถาวร (อนิจจัง) 2) 魍魎ที่เป็นทุกข์ทุกยึดให้คันติดอยู่กับสภาพได้สภาพหนึ่งอย่างไม่

* หมายถึงฤดู ที่มี 3 ฤดู

** ในพุทธศาสนา尼ยามสังขารว่า คือ ร่างกายสิ่งมีชีวิตที่ปรุงแต่งจากธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

เป็นอิสระ (ทุกขั้ง) และ 3) สภาวะที่ดูเหมือนมีอยู่แต่จับต้องหรือยึดไว้ได้แต่จริงๆ ทำไม่ได้ (อนัตตา) แสดงถึงความเชื่อในความเป็นจริง (สัจธรรม) ที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วต้องตายทุกคน ดังนั้นก่อนตาย ไปต้องพัฒนาตนเองตามแนวทางจากคำสอนของพระพุทธเจ้าให้บรรลุธรรมขั้นสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อเกิดใหม่อีกครั้งจะได้ต่อยอดต่อไปหากไม่ประมาท ซึ่งทุกครอบครัวฝ่าฯ ไว้กับความเป็นชุมชนในทุกระดับที่จะสร้างหลักประกันแก่กันและกัน และมีการขัด geleasangcom ใหม่ (Resocialization) “ไม่ได้ปล่อยให้เดินวนอย่างปัจจุบันเป็นหลักเหมือนสังคมตะวันตก และกระทำได้อย่างสม่ำเสมอทุกชาติ ของรอบชีวิตแล้ว ในที่สุดต้องบรรลุถึงการพ้นทุกๆ หรือ นิพาน ได้ในขณะที่เป็นสัตว์มนุษย์ หรือ เป็นมนุษย์แล้วทำแต่สิ่งผิดบาปและไม่เป็นมงคลแล้ว จะต้องไปเกิดเป็นสัตว์ต่อไป

วงรอบชีวิตชุมชนครอบครัว ชุมชนหมู่บ้านชนบทให้ความสำคัญกับชุมชนพื้นฐาน คือ ชุมชนครอบครัว โดยแบ่งธรรมชาติวงจรชีวิตครอบครัว คือ มีครอบครัว (แต่งงานมีบุตร) ประกอบอาชีพเลี้ยงดูบุตร (ในเมืองเป็นหาเลี้ยงบุตร) ครอบครองทรัพย์สมบัติ บำรุงสาธารณ/ศาสนา ஸละทุกสิ่งทุกอย่างหรือ “ข้าวัดเข้าว่า” และตายไป โดยถือว่าทุกการกระทำในวงจรชีวิตของสมาชิกครอบครัวนี้เป็นเหตุการณ์ของชุมชนครอบครัวไม่ใช่ของปัจจุบันบุคคล ชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยจึงให้ความสำคัญกับคุณค่าของการตายมากกว่าการแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ็บไข้ แล้วอื่นๆ เพราะมีความเชื่อว่า เป็นวาระสุดท้ายของชีวิตในชาตินี้ที่ได้ร่วมเราร่วมกรรมกันมาในชุมชนชาตินี้ตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ในชุมชนครอบครัวและชุมชนกลุ่มย่อยอื่นๆ ที่เกิดจากชุมชนที่ครอบครัวนั้นเป็นสมาชิกอยู่มาร่วมกันที่ต้องเป็นตัวแสดงจัดและรับสวัสดิการชุมชนระหว่างกันเป็นชุมชนมีที่ตั้งอยู่ใกล้ภูเขาที่เป็นที่ตั้งของวัดขณะที่ชุมชนทั่วไปจะเลือกที่ตั้งใกล้ที่ราบโกล้มเน้าใหญ่ และการอุบัติขึ้นของต้นบุญ* ที่เป็นลูกหลานของสามัญชนในชุมชนหมู่บ้านในยุคพึ่งกันเองครั้งนั้น เป็นสิ่งแสดงว่าอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ผ่านมาทางท่านครูบาศรีวิชัยจะมีอิทธิพลต่อผู้คนและความเชื่อของประชาชนบ้านปางอย่างมาก เนื่องจากที่มีต่อประชาชนในล้านนาไทยที่ได้รับรู้ในแก่นธรรมที่ท่าน ครูบาศรีวิชัยได้สั่งสอนไว้ ซึ่งจะคล้ายกับในอดีตที่ได้ฟังเทคโนโลยีจากท่านพุทธทาส หลวงปู่มั่น หรือปัจจุบันจากหลวงตามหาบัว พระธรรมปีฎก หลวงพ่อคุณ และสมณะโพธิรักษ์ เป็นต้น ความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามพุทธวิถีของชาวไทยที่สำคัญที่สุดประยุกต์ให้เหมาะสมกับบุคคลสมัยและผู้คนในท้องถิ่นชนบท ซึ่งชุมชนบ้านปางที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้มีบุญบารมีย่อมได้รับรู้และนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างมากและสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

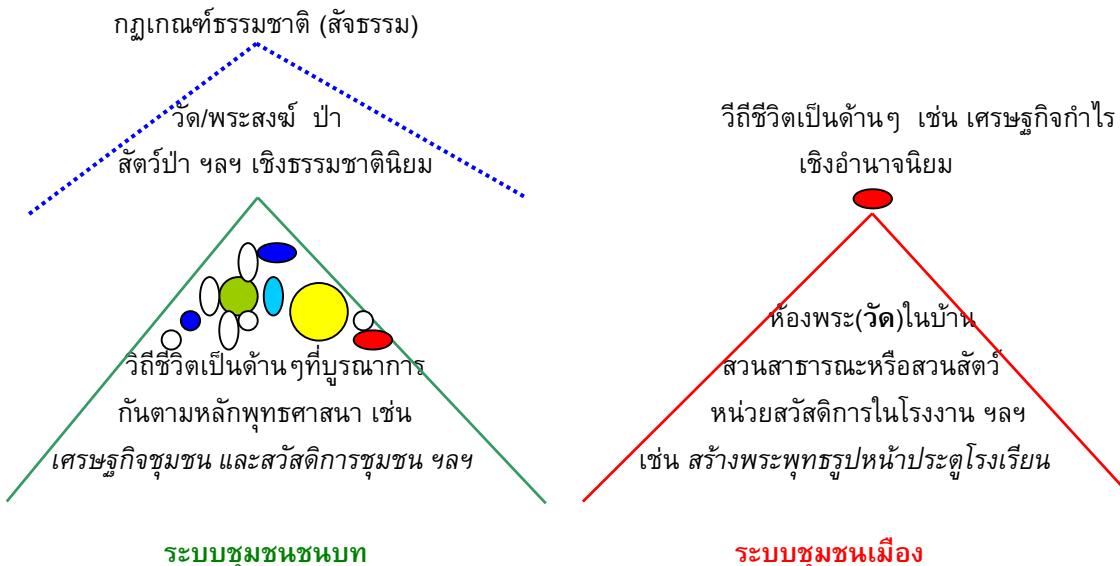
จิตวิญญาณหรือคุณธรรมในระบบชุมชนชนบทแตกต่างจากจิตวิญญาณของระบบเมืองที่มาจากการพื้นฐานของสังคมตะวันตกที่มีประวัติศาสตร์ภายใต้ธรรมชาติที่โหดร้ายต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิต ความโหดร้ายเหล่านั้นทำให้มนุษย์ในสังคมสถาบันนั้นต้องมีพื้นฐานของการกักดูน ดินรนต่อสู้ และเอาชนะธรรมชาติ หรือแบบอำนาจนิยม ดังนั้นเมื่อเข้ามาร่วมมือกับรัฐบาลไทยฯ ในอดีตให้กล้ายเป็นระบบบัลลังและทุนแบบรวมอำนาจ เมื่อ 125 ปีที่แล้วเป็นต้นมา แม้มาเป็นชุมชนส่วนน้อยในสังคมไทย

---

* ผู้มีบุญบารมีในตัวเอง โดยมิต้องแสร้งหาในโลกนี้ แต่เกิดมาเพื่อใช้บุญบารมีนั้นโปรดสัตว์โลก

ขณะที่มีชุมชนส่วนใหญ่มีพื้นฐานของจิตวิญญาณที่ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือธรรมชาตินิยมแล้ว อาจเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างหลักในการดำเนินชีวิตกับสถานภาพของธรรมชาติ ของ 2 ระบบชุมชน ดังในแผนภาพที่ 11

แผนภาพที่ 11 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการดำเนินชีวิตใน 2 ระบบชุมชน

ว่าในระบบชุมชนชนบทแบบธรรมชาตินิยม ดำเนินชีวิตทุกด้านของชุมชนชนบทไว้ได้หมด และมีองค์การชุมชนที่เข้ามาร่วมกันดำเนินชีวิตบางด้าน แต่ไม่สามารถดำเนินชีวิตบางด้าน ให้เป็นตัวตั้งตัวนอน แต่สามารถดำเนินชีวิตแบบชุมชนชนบทได้โดยรวม ที่สำคัญคือ หลักอิปทัปตยตา*

โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาจะครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตทุกด้านของชุมชนชนบทไว้ได้หมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ขณะที่ในระบบชุมชนเมืองนั้นเอาริถีการดำเนินชีวิตบางด้าน ให้เป็นตัวตั้งตัวนอน แต่ไม่สามารถดำเนินชีวิตบางด้าน ให้เป็นตัวตั้งตัวนอน แต่สามารถดำเนินชีวิตแบบชุมชนชนบทได้โดยรวม ที่สำคัญคือ หลักอิปทัปตยตา*

3. อีต

อีต หรือjarit ใน การดำเนินชีวิตในชุมชนชนบท ก็เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมขั้นสูงคือ หลักอิปทัปตยตา* ตัวอย่างของอีตที่แสดงออกมากจากการนับวันเดือนปีและประเพณีแบบคนไทยเดิมที่นำมาจากชุมชนหมู่บ้านชนบทที่จัดพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมกันไปกับวันรื่นเริงในเทศกาลปีใหม่เมือง หรือวันสงกรานต์ กล่าวคือ

* กฎหมายการเป็นเช่นนี้เองตามกฎหมายธรรมชาติของสรรพสิ่ง

วันที่ 13 เมษาคม (วันสงกรานต์) คือ วันสังขารล่อง (สังขารแปลว่าการผ่านไป) ทุกคนจะทำความสะอาดร่างกาย บ้านเรือน บริเวณบ้าน และสิ่งของเครื่องใช้ เช่นการยิงปืนเพื่อล้างล้างล้องในเวลาหลังเที่ยงคืนจนถึงเช้าต่อไป เป็นการเตือนให้รู้ว่าชีวิตผ่านไปอีก 1 ปีแล้วต้องสำรวจตนเองที่จะทำได้ทำถูกต้องยังขึ้นในปีต่อไป และเริ่มงาน新一轮เริ่มของปีใหม่ด้วยการเล่นสาดน้ำ (ของจริง) กันอย่างเป็นกันเอง

วันที่ 14 เมษาคม คือ วันเน่า เป็นวันที่ทุกคนต้องฝึกซ้อมใจตนเองไม่พูดหรือแสดงทำทางที่รุนแรง หรือการวิวาก ซึ่งเป็นการตั้งสติในการประพฤติตัวที่ดีในการอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือสังคม ในตอนบ่ายจะมีประเพณีขันตราษัยเข้าวัด โดยในชุมชนบ้านปางจะเคร่งครัดกว่าที่อื่น คือ การไปหาตราษัย ** เข้าวัดทุกปีนั้นมีเหตุผลหลายอย่าง คือ เป็นการรำเล็กถึงบุญคุณของวัด เป็นการทดแทนเม็ดตราษัยที่ติดเท้าเราจากวัดขณะมาทำบุญที่วัด และล้างนาบแก่เด็กและเราต่อนเป็นเด็กที่อาจมาปัสสาวะดีพื้นที่วัด ตราษัยนี้จะเป็นสิ่งกรองบานน้ำออกไป โดยในวันนั้นจะมีการก่อเป็นกองทรายไว้สำหรับการใช้ตุบผ้าหรือกระดาษมาประดับและใช้สายสินธุ์ที่ทำด้วยด้ายสีขาวบริสุทธิ์พันล้อมไว้ทุกกองทรายในวันที่จะมาทำบุญในเข้าวันรุ่งขึ้น

วันที่ 15 เมษาคม คือ วันพญาวัน หรือ วันศีล เป็นการผลิตชั้นการนับเวลาของรอบวัน โดยทุกครอบครัว (ไม่ใช่ปัจเจกชน) จะไปทำบุญที่วัดแต่เช้ามืด โดยนำอาหาร ขنم และดอกไม้ ขูปเทียนที่ทำหรือเตรียมในวันน่า และเสื้อผ้าที่ซักและภาชนะที่ทำความสะอาดและเตรียมไว้ในวันที่ 14 ตอนบ่าย เสร็จพิธีทำบุญที่วัดตอนเช้ามืดแล้ว จะพารอครอบครัวไปดำเนินพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายชายและฝ่ายหญิงปูย่าตายายที่เป็นบรรพบุรุษทั้งที่มีชีวิตอยู่ยังบ้านของท่านโดยการเตรียมข้าวตอก ดอกไม้ ขูปเทียนอาหาร ผลไม้ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ของใช้ที่จำเป็น และเงินทอง และขอスマลาโทษ (ขอโทษ) จากการที่ล่วงเกินด้วยกาจ วาจา และใจ และขอพรจากท่านเพื่อเป็นสิริมงคลกับตนของเราและครอบครัวในการดำเนินชีวิตด้วยพิธีรดน้ำดำหัว ส่วนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วก็จะนำดอกไม้และขูปเทียนไปเคารพพร้อมการกรวดน้ำ ณ สถานที่เก็บกระดูกและหือหอยผับบรรพบุรุษ

วันที่ 16 คือ วันปากปี เป็นการผลิตชั้นการนับเวลาเป็นวงศ์รอบปี เป็นวันที่มีร้าวสะจะทำพิธีอาบน้ำดำหัวพระสงฆ์ในวัด และวันที่ผู้มีอาวุโสน้อยกว่าจะไปดำเนินพ่อแม่แก่ในชุมชนหมู่บ้านทุกคนทั้งชายและหญิงโดยการนำข้าวตอก ดอกไม้ ขูปเทียน อาหาร ผลไม้ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ของใช้ที่จำเป็น และเงินทอง และขอスマลาโทษ (ขอโทษ) จากการที่ล่วงเกินด้วยกาจ วาจา และใจ และขอพรเพื่อเป็นสิริมงคลกับตนของเราและครอบครัวในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการสรงน้ำ เสี้ยวบ้านหรือใจบ้าน* มาถึงปัจจุบัน

วันที่ 17 เมษาคม เป็น วันปากเดือน เป็นการผลิตชั้นการนับเวลาเป็นวงศ์รอบเดือน เป็นวันที่ทั้งพระและมาร้าวสะจะไปอาบน้ำดำหัวพระสงฆ์และผู้มีอาวุโสในชุมชนหมู่บ้าน โดยการนำ

** ตรายที่เกิดจากการไฟลของน้ำฝนที่ชะເเอกสารามเม็ดเล็กๆสีขาวจากไฟลเขามาร่วมกันในลำห้วยบางแห่ง เช่นที่ห้วยตรายขาวทางทิศเหนือของชุมชนบ้านปาง เป็นต้น

* ภาษาเหนือ หมายถึง เสี้ยวบ้าน หรือ เสาหลักบ้าน

ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน อาหาร ผลไม้ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ของใช้ที่จำเป็น และเงินทอง และขอ สมลาโภ (ขอโภช) จากการที่ล่วงเกินด้วยกาจ วาจา และใจ และขอพระราชทานเพื่อเป็นสิริมงคล กับตนเองและครอบครัวในการดำเนินชีวิตต่อไป

ส่วนนี้ใหม่แบบสากล หรือวันที่ 1 มกราคม นั้นไม่ใช้วันสำคัญในพิธีเชยทางศาสนาและของ ชุมชนหมู่บ้านชนบท เพราะจะมีคืนไปทำบุญที่วัดประมาณ 25 ครอบครัวหรือประมาณร้อยละ 5 เท่า นั้น จากปกติอย่างน้อยวันละ 5-10 ครอบครัว (ร้อยละ 1-2) เพราะวันที่สำคัญและมีครอบครัวไปวัด ร้อยเบอร์เซ็นต์ในรอบปีนั้นมี 10 วัน ได้แก่

1. วันปีใหม่เมือง หรือวันสงกรานต์ เดือนเจ็ด ** (13 เมษายน)
2. วันวิสาขบูชา เดือนแปด วันขึ้น 15 ค่ำ (พฤษภาคม)
3. วันอาสาฬหบูชา เดือนเก้า วันขึ้น 15 ค่ำ (กรกฎาคม)
4. วันเข้าพรรษา เดือนเก้า วันแรม 1 ค่ำ (กรกฎาคม)
5. วันออกพรรษา เดือนอ้าย (เดือน 1) แรม 1 ค่ำ (ตุลาคม)
6. วันกฐิน วันไดวันหนึ่งในระยะเวลา 1 เดือนหลังออกพรรษา
7. วันloykrateng เดือนยี่ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสองหรือ เดือนยี่เป็ง (พฤศจิกายน)
8. วันทำบุญข้าวใหม่ เดือนสาม วันขึ้น 15 ค่ำ (ธันวาคม) ที่ชุมชนหมู่บ้านกำหนด/จัดการเอง
9. วันมาฆะบูชา เดือนห้า วันขึ้น 15 ค่ำ (กุมภาพันธ์)
10. วันสรงน้ำพระธาตุ เดือนหก วันขึ้น 15 ค่ำ (มีนาคม) ที่ชุมชนหมู่บ้านกำหนด/จัดการเอง ทั้งนี้ไม่รวมวันเทศกาลปอยหลวง ผ้าป่า เข้ากรรมของพระที่ป่าช้า สีบะตาหมู่บ้าน และวัน ลงองพิธีสารณะสมบัติพิเศษบางครั้ง ซึ่งจะเห็นได้ว่าวัดจะทำหน้าที่ผลิตข้าวความเชื้อและความเป็น ชุมชนหมู่บ้านได้ตลอดเวลา หากสังเกตให้ดีจะมีอยู่ 2 วันใน 9 วันที่เป็นวันที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและ ศูนย์รวมจิตใจของชุมชนหมู่บ้านชนบทที่ชุมชนกำหนดกันขึ้นมาเอง คือ วันทำบุญข้าวใหม่และวัน สรงน้ำพระธาตุวัดบ้านปาง

นอกจากนี้คำสอนทางศาสนาและท่านครูบาครรภิวิชัยที่ยังทำการจดจำและเล่าต่อ กันมาในชุม ชนสำคัญช่วยบ้าน เช่น

1. คนที่บ้ายอกจากบ้านปางไปจะไม่ได้ดีและจะกลับมาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่บ้านปาง
2. คนที่ทำดีทำถูกในโลกนี้จะมีเหลืออยู่แค่ 3 ร่มเงาต้นสะหรีหรือต้นโพธิ์เท่านั้น ดังนั้นทุกคน ในชุมชนหรือที่เข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธเจ้าจะรับกินดาน (ทำทาน) ให้สม่ำเสมอ (ไม่เน้นมาก) ก่อนที่จะตายไป
3. ทางหนูหนูไตรทางไหนไหหนเดียว อีตไฝอยมันแตenkนกนบ่อได้ หมายความว่า Jarvis ของชุม ชนไหนก็หมายจะสมกับคนชุมชนนั้นทดแทนกันไม่ได้ จึงไม่ควรไปมัวเมากับ Jarvis ตั้งสังคมอื่นจนลืม Jarvis ของชุมชนหรือสังคมของตนเอง

** เดือนเจ็ดนับแบบล้านนาไทย (หรือเดือนเจ็ดหนึ่ง) จะเท่ากับ เดือน 5 ของกรุงเทพฯ (หรือเดือน 5 ใต้)

4. ห้ามรื้อสิ่งก่อสร้างในวัดบ้านปางเพื่อสร้างใหม่ แต่ให้ใช้วิธีซ่อมแซม
5. ห้ามนำผลไม้ที่ปลูกในที่ค่อนแต่หล่นในที่ของเราไปถวายพระสงฆ์จะเป็นบาป
6. หากลูกหลานที่เป็นเด็กร้องไห้จะกินอาหารที่จะนำไปถวายพระให้เด็กกินได้
7. พ่อแม่คือพระอันดับ 1 ของบุตร (สูงกว่าสงฆ์) ต้องให้พ่อแม่ได้อยู่ดีกินดีเหมือนกับที่มานำมาถวายพระ และทุกวันพระสำคัญทุกครั้ง เป็นดังนี้

ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนวงในของชุมชนมีส่วนของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุณค่าของเวلامีการชุมนุมกันจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่อง ท้าวหั้ง 4 ที่มีพระยาอินตาที่เป็นหัวหน้า ซึ่งที่จริงคือธรรมชาติทั้ง 6 ทิศ ได้แก่ ทิศหั้ง 4 คือ ทิศเหนือ ตะวันออก ตะวันตก ได้ และทิศเบื้องบน หรือพระยาอินตาบนท้องฟ้าหรืออากาศ และทิศเบื้องล่าง คือ แม่ธรณีหรือที่ดิน ซึ่งหากมีการชุมนุมผู้คนจำนวนมากในกิจกรรมประเพณีต่างๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมของศาสนาและวัด ผู้อาวุโสจะต้องบูชาท้าวหั้ง 4 (หรือธรรมชาติทั้ง 6 ทิศ) ด้วยดอกไม้ชูปเทียน ข้าว และอาหารบังบังเล็กน้อย เพื่อคุ้มครองไม่ให้เกิดเหตุร้ายระหว่างผู้คน และเป็นจิตวิญญาณที่ยอมรับการอยู่ใต้กฎหมายธรรมชาติทั้ง 6 ทิศในโลกที่มีอยู่ ไม่มีกิจกรรมใดไปท้าทายหรือพยายามเปลี่ยนแปลงกฎหมายธรรมชาติทั้งหมดในชุมชนหมู่บ้านชนบทหรือหากทำบ้าง เพราะจำเป็นก่อนทำต้องทำพิธี ปูจា (บูชา) เมื่อเสร็จก็ทำพิธีขอスマ (ขอโทษ) ท้าวหั้ง 4 ทุกครั้ง ไม่มีข้อยกเว้น

4. ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผี เป็นผีที่บ่งบอกถึงคุณค่าที่ดีหรือ God โดยผีจะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหลายระดับคุ้งนานไปกับระดับของชุมชน ดังนี้

1. ผีเรือน คือ ผีของ ชุมชนครอบครัว ในบ้านเรือน และผีเจ้าที่ คือผีของชุมชนครอบครัวในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่าง อยู่เย็นเป็นสุข และทำไร่ทำนาทำสวนได้ผลดี

2. ผีปู่ย่า คือผีของ ชุมชนเครือญาติ ซึ่งปกติการนับญาติจะนับจากฝ่ายหญิงที่มีชีวิตอยู่และมีอายุมากที่สุดจะเป็น เก้าผี หรือตันตระกูล ส่วนคนที่ตายไปแล้วจะรวมเรียกว่า ผีปู่ย่า ดังนั้นจึงไม่มีทางที่ชุมชนชนบทจะเป็นชุมชนเชิงการเมืองและใช้ความรุนแรงได้ เพราะเหตุผลนี้ด้วยปัจจุบันเพิ่มจากเก้าผี 1 ตระกูลเดิมมาเป็น 11 ตระกูลในชุมชนหมู่บ้านปาง

3. ผีดันไม่ใหญ่ ผีสันเข้า หรือลำหัวย เป็นผีของ ชุมชนกลุ่มย่อยหรือเพื่อนบ้าน ที่อยู่อาศัยหรือทำมาหากินบริเวณใกล้ๆ นั้นได้เคารพนับถือร่วมกัน

4. ผีบ้าน และ/หรือเสื้อบ้าน เป็นผีของชุมชนหมู่บ้าน คือ หมื่นผ้าบ ที่เป็นผู้นำในการจัดตั้งชุมชนแห่งนี้โดยทุกคนในหมู่บ้านต้องมาร่วมในพิธีเพื่อบูชาและเลี้ยงผีพร้อมกับผีเมืองที่มีศาลไกลักันทุกปี

5. ผีเมือง เป็นผีของ ชุมชนเครือข่ายวงใน คือ ชุมชน ซึ่งมีนัยของเครือข่าย เชิงการเมือง การทหาร และการปกครอง ที่ครอบคลุมพื้นที่การนับถือulatory ตำบลในແບນนັ້ນ และพื้น

ที่อื่นก็แนบถือผู้เมืององค์อื่นไป ขุนบรรมณเป็นผู้เมืองที่หมื่นผาบนำมานับถือในชุมชนบ้านปางตั้งแต่แรกก่อตั้งชุมชนและมีมาจนถึงปัจจุบัน ก่อนหน้านั้นจะมีคนทรงเจ้าทำพิธีติดต่อกับขุนบรรมณได้ แต่ได้เลิกไปประมาณ 20 ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงถึงการต่อสู้กับรัฐระดับจิตวิญญาณ เช่น ใช้บันบานไม่ให้ลูกชายติดทหารเกณฑ์ในระบบของรัฐ เป็นต้น

ជីវិតការងាររៀបចំ

ในชุมชนหมู่บ้านชนบทยังมีปัจเจกชนด้วย แต่เป็นผู้ในความหมายที่ไม่ดีหรือ Ghost ที่คุยกะหลอกหลอนหรือทำร้ายผู้คนในชุมชนที่พบบ่อยจนทุกวันนี้ เช่น ผีภัย โดยจะทำให้บ้างคนเป็นไข้ เพ้อ เอะอะโวย ต้องตามน้อยหรือหนาน* ที่มีค่าอาคมมากน้ำมนต์หรือเขียนตีจึงจะหาย นอกจากนี้ยังมีผีตายโหง ผีเปรต ผีปีกกะโหลง เป็นต้น ที่จะหลอกหลอนหรือขอส่วนบุญจากผู้คน ตอนคำคืนหรือตอนเข้าป่าหนาทึบ การหลอกหลอนหรือขอส่วนบุญเป็นวิสัยของผีพากนี้ที่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ (เป็นปัจเจกชน) มุ่งเอากำไร/เอาเบรี่ยนผู้คนที่มีชีวิตด้วยกันตลอดชีวิต เมื่อชุมชนครอบครัวชนบทมีสมาชิกถูกรบกวนหรือทำร้ายก็ต้องஸະส່ວນเกินกว่าน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่บรรดาภูตผีพากนี้ และผีพากนี้จะไม่วันอิ่มหรือพอใจวนเวียนหลอกหลอนผู้คนในชุมชนอยู่ร่ำไป ชุมชนชนบทเชื่อว่าตอนมีชีวิตอยู่ผีพากนี้เคยเป็นคนที่ทำผิดปาป และ/หรือไม่เคยเสียสละทำบุญทำทานหรือทำแต่น้อย คุยกันแต่เอารัดเอาเบรี่ยนเอากำไรคนอื่นเพื่อตนเองจะได้บริโภคมากๆ ซึ่งในชุมชนหมู่บ้านปัจจุบันก็จะมีตัวอย่างให้เห็นกัน แม่ගෙලຕายවිශ්‍යානගියังไม่ยอมออกจากร่างได้ง่ายๆ เหมือนคนทำบุญมาก เพราะไม่มีทางไป ต้องเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือกันในชุมชนว่าทำบุญกุศลไว้มาก ๆ อนาคตจะเคราะห์วิญญาณ โดยทำพิธีสร้างสะพานหรือทางไปให้แก่ดวงวิญญาณเสียก่อนจึงจะตายลงได้ แสดงว่าปัจเจก ในจิตวิญญาณของชุมชนชนบทนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งตอนมีชีวิตอยู่และตายไปแล้ว แต่การอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันเป็นชุมชนและการเสียสละแก่ผู้อื่นในชุมชนทุกรอบเป็น常态ซึ่งการกระทำร่วมกันในสิ่งที่ดีถูกต้อง จึงมีผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบชุมชนทุกรอบเป็นค้ำจุนช่วยเหลือ

5. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

วิถีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

“ชุมชนชนบทไทยนั้นนอกจากจะมีชีวิตที่ตั้งอยู่ในเขตศูนย์สูตรที่มีพื้นที่เพียงร้อยละ 7 ของโลกที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ แล้ว ยังเป็นที่มาขององค์ความรู้เรื่อง การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่น่าสนใจที่สุดแห่งหนึ่งของโลก” (เสน่ห์ จำริก, 2545) ดังตัวอย่างของชุมชนหมู่บ้านชนบทรุ่นใหม่ในยุคที่ตั้งหลักแหล่งถาวรอย่าง ชุมชนบ้านปางที่เริ่มก่อตั้งด้วยครอบครัวประมาณ 2-3 ครอบครัวประมาณ พ.ศ. 2345 เพิ่มเป็น ประมาณ 15 กว่าครอบครัว ใน พ.ศ. 2370 หรือ 25 ปีต่อมา ที่ผลิตและบริโภคข้าวบนที่ดินบนที่ราบ ฝันเดียวประมาณ 70 ไร่ที่อยู่ใกล้ลังหอและอาศัยน้ำจากลำห้วยแม่ปางที่มีตาน้ำอยู่ใกล้ปางช้างก็พอ

* คนที่เคยบวชเรียนเป็นเณรหรือพระมาแล้ว

เพียงใช้ในการเพาะปลูกและบริโภค และต่อมาสมัยคนรุ่นที่ 3-4 เกิดมีอิทธิพลเสริมจากการมีวัดบ้านปางที่เป็นวัดชั่วคราวเก่าที่สร้างขึ้นกลางหมู่บ้านทางทิศเหนือในปี พ.ศ. 2437 และความเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านและเครือข่ายชัดเจนขึ้นเมื่อครูนาครีวิชัยตอนอายุได้ 24 พระยา สร้างวัดบ้านปางขึ้นมาใหม่บนเนินเขาในปี พ.ศ. 2444 แทนวัดชั่วคราว เพาะเกิดกระบวนการร่วมกันทำกิจกรรมที่แสดงจิตวิญญาณ หรือคุณค่าทางจิตใจร่วมกันที่สำคัญสิ่งแรกของชุมชนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นการก่อสร้างวัดบนภูเขาซึ่งยากในการขึ้นลงและการขนวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างในสมัยที่ยังไม่มีเครื่องจักรกล ตอนที่สร้างวัดนั้นมีผู้คนจากทุกสารทิศนอกจากชุมชนบ้านปางที่ต้อนนั้นมาถึง 30 ครอบครัวมาร่วมสร้าง กลุ่มที่สำคัญ คือ กระเรี้ยงจากพม่า คนไทยล้านนา เป็นต้น ผู้ที่มาต้องนำข้าวปลา อาหาร อุปกรณ์เครื่องมือ แรงงาน และเวลาของตนเองเพื่อร่วมกันสร้างวัดบนเนื้อที่ 160 ไร่ และก่อกำแพงทิ้ง 4 ชั้น รอบพื้นที่ซึ่งในจำนวน 20 ไร่ เช่นเดียวกับชุมชนหมู่บ้านต่างๆ ที่มาตั้งชุมชนหมู่บ้านใหม่ในรัชมี 20 กิโลเมตรมาเป็นศรัทธา* วัดบ้านปางก่อจนกว่าจะมีจำนวนครอบครัวมากและสร้างวัดของชุมชนได้แล้วความเป็นชุมชนของชุมชนใหม่ก็จะชัดเจนขึ้นก็ไม่ต้องมาเป็นศรัทธาที่วัดบ้านปางอีกต่อไป และอาจจะเสริมด้วยมีการสร้างโรงเรียนและสิ่งสาธารณูประร่วมกันของหมู่บ้านขึ้นมาอีกด้วยได้ ดังจะเห็นได้ทั่วไปว่าซึ่งโรงเรียนหรือสาธารณะสมบัติในลำพูนจะมีความเล็บต่อห้ายเสมอ เช่น คำว่า “สามัคคีประชาสรรค์” หรือคำว่า “ราชภรร្តรัฐพัฒนา” เป็นต้น

ความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

จิตวิญญาณต่างๆของชุมชนชนบททุกระดับที่สะท้อนออกมารูปแบบอยู่ร่วมกันนี้ไม่ใช่ความบังเอิญในการก่อตั้งและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงชุมชน แต่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนชนบทที่ไม่ใช่ชุมชนเชิงการเมืองหรือสัมพันธ์เชิงอำนาจนิยมแนวตั้ง แต่เป็นชุมชนเชิงสังคม-วัฒนธรรม เป็นหลักบนพื้นฐานของเศรษฐกิจ สังคม การ และวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กันอย่างอ่อนโยน อีกทั้งชุมชนเชิงธรรมชาตินิยมหรือมนุษยนิยมแนวราบจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งกันเองมาตั้งแต่ก่อตั้ง เพราะตั้งอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เกินกำลังการบริโภคของประชากรที่มีจำนวนน้อย การผลิตจึงผสมผสานหรือสอดคล้องไปกับการอาศัยธรรมชาติ เช่น การทำของป่า ล่าสัตว์ เป็นต้น

ปัจจุบันชุมชนบ้านปางจะขยายตัวเพราะเกิดชุมชนใหม่และแยกพื้นที่ตามภูมิศาสตร์และเขตการปกครองประมาณ 15 หมู่บ้าน 3,000 ครอบครัว ในตำบลศรีวิชัยและตำบลแม่ตีน แต่ความเป็นชุมชนของบ้านปางแต่ดังเดิมยังคงอยู่ให้เห็นชัดเจนในบ้านปางหมู่ที่ 1 และบ้านศรีบุญเรือง หมู่ที่ 9 ตำบลศรีวิชัย ใน พ.ศ. 2539 เพราะมีอาณาเขตติดต่อกันแม้จะถูกแบ่งออกเป็น 2 เขต การปกครองหรือหมู่บ้านแบบทางการ และมีถนนพหลโยธินฝ่ากวางกระหว่าง 2 หมู่บ้าน แต่สาเหตุที่แท้จริง คือความต้องการร่วมกันของกลุ่มผู้นำชาวนาที่ต้องการงบประมาณจากโครงการพัฒนาของรัฐบาล (กองทุน 1 ล้านบาท) มากขึ้นเป็น 2 เท่าและสัดส่วนของประชากรก็ลดลงครึ่งหนึ่ง แต่ไม่มีความแตกแยก เพราะในปัจจุบันยังมีสาธารณสมบัติและกิจกรรมที่ยืดเหنีຍความเป็นชุมชนร่วมกันยังมีอยู่ห่างอย่างและมากกว่าเดิมด้วยสา เช่น วัดบ้านปาง ประเพณีของวัด โรงเรียน ฝีบ้าน ฝีเมือง ฝีปี่ป้ำ กลุ่ม

* เป็นสมาชิกโดยตั้งใจมาทำบุญประจำที่วัดนี้

มาปณกิจพบ้านปาง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มน้ำประปาภูเข้า และที่เกิดขึ้นมาใหม่ตามยุคสมัย เช่น ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ สถานีอนามัย เป็นต้น

6. กิจกรรมการดำเนินชีวิต

รูปแบบพื้นฐาน

ชุมชนหมู่บ้านชนบทดังเดิมมีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งกันเองเป็นการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่มที่หลากหลายและต่างระดับที่ไม่มีการแยกห่างกัน เช่น ครอบครัวรุ่นคนที่ 1-4 จะตั้งชุมชนครอบครัวห่างจากกันมาก เป็นการกระจายตัวและดำเนินชีวิตแบบชุมชนที่มีอิสระบนพื้นที่ราบและทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชและสัตว์ที่สามารถใช้เป็นอาหารอย่างเหลือเฟือ ในยุคพึ่งกันเอง ชุมชนมีจิตวิญญาณของความเป็นชุมชนชนบทที่กำหนดบทบาทในกระบวนการทางเศรษฐกิจ คือกระบวนการแจกจ่าย แบ่งปัน และบริโภค โดยแทบจะไม่ต้องผลิตอะไรที่เกินสิ่งที่ธรรมชาติผลิตให้จากป่า ยกเว้น ข้าว ผัก นุ่น ปอ และเกลือ ดินปืน ของใช้ที่เป็นโลหะ เป็นต้น หรือปัจจัย 4 บางส่วนที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในยุคที่ไม่พัฒนาอพยพมาเป็นยุคเมืองที่ตั้งถาวร ชุมชนชนบทดังแต่ยุคพึ่งกันเอง และวงในของชุมชนยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาตนนั้น ไม่มีคำว่า “อาชีพ” แบบที่ราชการให้ระบุเวลากรอบประวัติส่วนตัวว่ามีอาชีพทำนาหรือทำไร่ เป็นต้น แต่ใช้คำว่า หาภิน^{*} ที่มีหมายความแบบองค์รวมทั้งเพาะปลูกพืชผักสวนครัว พืชสวน พืชไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่า ล่าสัตว์ป่า หาปลา เป็นต้น กิจกรรมทั้งหมดที่ทำเพื่อวัตถุประสงค์บริโภคในครอบครัวเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ และส่วนเกินที่เหลือก็ไม่สนใจที่จะกักตุนหรือนำไปขาย อาจปล่อยให้เน่าเปื่อยผุพังกลับไปเป็นดินเป็นปุ๋ยตามธรรมชาติต่อไป ไม่มีการเอาเปรียบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการทำงานที่ใช้แรงงานครอบครัวตันเองเป็นหลัก และการเพาะปลูกใช้วิธีธรรมชาติที่ประยุกต์ดันทุนทุกอย่าง กล่าวคือ การปลูกต้นไม้ยืนต้นที่คล้ายปลูกป่า ซึ่งจะสามารถเก็บผลไม้ต่อได้อีกหลายสิบปี เพราะปีท้ายๆ จะเก็บกินผลจากการลงทุนในปีแรก การปลูกพืชผักสวนครัวที่งอกและเติบโตได้ตรงตามฤดูกาล ซึ่งจะมีผลลัพธ์ไปทุกฤดู แม้นในหน้าแล้งก็มีพืชผักกิน เหล่านี้ คือ การเกษตรแบบผสมผสาน ตามภูมิปัญญาของชุมชนครอบครัวชนบทในแบบง่ายๆ ในวิถีชีวิตชุมชนชนบทที่จัดการเองได้

การขอแรง

ในยุคพึ่งกันเองและวงในปัจจุบันมีกิจกรรมการทำงานร่วมกันที่แสดงถึงความเอื้ออาทรต่อกันเรียกว่าการขอแรง (ลงแขก) ในการทำงานที่เกินกำลังแรงงานของหนึ่งครอบครัว เช่น การสร้างวัด การสร้างหรือปรับปรุงถนน การสร้างบ้าน งานศพ งานแต่งงาน งานวัด งานบวช การจัดงานนันทนาการ งานรื่นเริง เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องเรื่องการบริโภค เพราะเรื่องอาหารพบบ่อยๆ มีเพียง การปลูกและเกี่ยวข้าว และการทำเหมืองฝาย การล่าสัตว์ เท่านั้น แต่โดยรวมถือว่าปัจจุบันยังมี กิจกรรมขอแรงเกือบครบถ้วนอย่างในยุคพึ่งกันเองที่วงในของชุมชนหมู่บ้าน ส่วน

* ออกรสี่แบบภาษาเหนือ ซึ่งตรงกับภาษาไทยว่า “หาภิน” แต่มีความหมายคล้ายกับคำว่า ทำมาหากิน

วงนอกนั้นมีกิจกรรมในแต่ละชุมชนหมู่บ้านที่มีความหนักเบาต่างกันไปตามสภาพทั้งภัยในและภัยนอกที่เป็นจริงของแต่ละชุมชนหมู่บ้าน และที่สำคัญกระบวนการขยายผลผลิตในรูปกลุ่มในชุมชนหมู่บ้านแก่ภายนอกແບບไม่มีเลย เพราะจะตัดสินใจอย่างเป็นอิสระในรูปชุมชนครอบครัวเป็นหลัก

ทำงานสร้างความสุขและคุณธรรม

ชุมชนชนบทจะรู้สึกดีใจมากขณะทำงานร่วมกัน เพราะมีแรงงานเพิ่มเข้ามาช่วยกันอีก งานจะได้เสร็จเร็ว งานจะมีคุณภาพดีขึ้น และที่สำคัญสนับสนุนเพิ่มขึ้นด้วย เป็นสุขภาวะที่เกิดขึ้นพร้อมไปกับการทำงานในวิถีชีวิตแบบชุมชนชนบทที่ไม่ต้องแยกส่วนไปหาซื้อด้วยเงิน กิจกรรมการทำงานในไร่นาจะหยุดพักในตอนเที่ยงที่อากาศร้อน เนื่องจากอยู่ในเขตเส้นศูนย์สูตรที่ระยะเวลากลางวันจะยาวนานที่สุดในโลก และอุณหภูมิความร้อนจะขึ้นสูง คนในครอบครัวจะนั่งหรือนอนพักที่เตียงหรือเพลียงน้ำดื่มน้ำบ้านหรือใต้ต้นไม้ เป็นการพักผ่อน พูดคุยหยอกล้อกันสนุกสนานในครอบครัวหรือเพื่อบ้าน จะหักโหมเฉพาะช่วงที่ผลผลิตจะเสียหาย เช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น พืชผัก ข้าว ผลไม้ เป็นต้น

ระบบเงินตราชุมชน

การซื้อ-ขายในระบบชุมชนชนบทที่มีที่ว่างในมาตั้งแต่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนมาตั้งปัจจุบันจะเป็นระบบคุณธรรมและเอื้อเฟื้อในระบบซื้อ-ขาย โดยใช้เงินตราของชุมชน เรียกว่า หมายคำพูดใน กล่าวคือ ในงานประเพณีต่างๆ ที่บางครอบครัวจัดขึ้นและขาดเครื่องปุ่ง พืชผัก อุปกรณ์จำนวนมาก แต่ไม่มีหรือไม่เพียงพอ เช่น มะพร้าว มะนาว ใบตองกล้วย ไม้ไผ่เครื่องเทศ ต่างๆ ฯลฯ กลุ่มคนที่ไปช่วยงานจะนำหมายคำพูดในนี้ไปมอบให้เจ้าของสวนของครอบครัวให้เห็นก็ได้ที่มีสิ่งของ พืชผัก ฯลฯ ที่งานประเพณีของครอบครัวนั้นต้องการจริง แล้วเข้าไปช่วยกันเลือกเก็บ เอาเองได้ตามจำนวนที่จำเป็นใช้ บางครั้งเจ้าของสวนลงไปช่วยเก็บด้วย

ความสัมพันธ์ในเศรษฐกิจชุมชนในระบบชุมชนชนบทจากอดีตถึงปัจจุบันwang ในนั้นไม่มีการแข่งขันเพื่อความเป็นเลิศระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่ม แต่เป็นการพัฒนาและยกระดับไปพร้อมกัน ด้วยระบบชุมชนขนาดใหญ่อยู่ๆ ที่มีเกิดขึ้นหลายชนิดและหลายมิติตามสถานการณ์ ความเป็นชุมชนกลุ่มย่อยแบบเปิด ทำให้กลุ่มที่ทำงานร่วมกันและประสบผลสำเร็จโดยครอบครัวอื่นสามารถเข้ามาร่วมเรียนรู้ หรือมาช่วยการผลิตซึ่งความสำเร็จนั้นด้วยกันเสมอไม่มีการปิดกัน เช่นเกี่ยวข้าวในนาของครอบครัวหนึ่งเสร็จเร็ว ยังมีเวลาเหลือก็จะพา กัน (บางส่วน) “ไปช่วยเกี่ยวข้าวอีกครอบครัวหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทมีความเข้มแข็งในตัวระบบเองในเรื่องนี้ ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านชนบทจึงมีพลังมหาศาลในการผลิตขัญพืชและปศุสัตว์เลี้ยงสัมคมได้โดยใช้ต้นทุนแบบทุนนิยมที่ต่ำมากๆ ได้ มีการเรียนรู้ร่วมกันที่จะจัดการผลิตตามแบบแผนนี้ได้จริง เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อสร้างส่วนเกินเพิ่มตามที่ระบบอุตสาหกรรมแนะนำที่ทำให้คนในชุมชนหมู่บ้านชนบทยากจนอยู่ทุกวันนี้มาจากการกลไกตลาดภายนอกເອරัดເອເບຣີຍນໃນເຮືອງດອກເບີຍ “ไม่ใช่มาจากการผลิตและปัจจัยการผลิตของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทไม่ดีหรือคุณภาพสินค้าไม่ได้มาตรฐานตามที่รัฐและทุนกล่าวอ้าง

ภาวะอดอยางในระบบเศรษฐกิจชุมชน

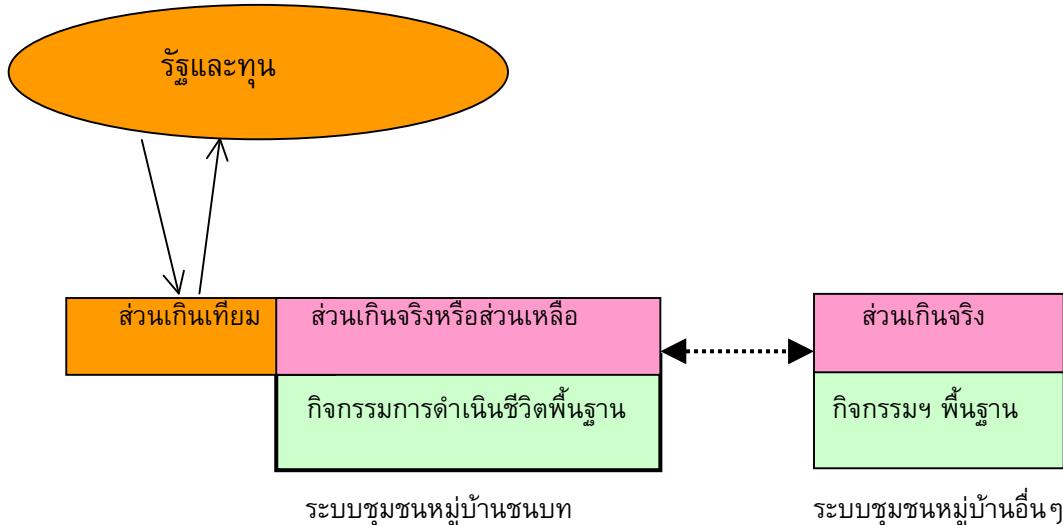
ชุมชนหมู่บ้านชนบทมีกระบวนการปรับตัวตลอดเวลา เช่น เริ่มก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านจะไม่มีปัญหาในเรื่องการอยู่อาศัย เช่น บ้านเรือน วัสดุอุปกรณ์ และที่ดินสร้างบ้านและที่ดินทำกิน แต่เรื่องมาตราฐานและคุณภาพยังต้องการพัฒนาปรับปรุง แม้ปัจจุบันส่วนของเศรษฐกิจชุมชนด้านการบริโภคเคยตกอยู่ในภาวะอดอยางข้าว ในขณะที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งกันเองในช่วง พ.ศ. 2470-2495 เพราะสาเหตุการมีโอกาสเมื่อตั้งถาวรและไม่แยกออกเป็นกลุ่มเล็กๆ เมื่อข้อเสนอและมีภาวะเจริญพันธุ์ที่สูงมากทำให้ประชากรทั้งชุมชนมีมากเกินที่ดินจำนวนจำกัด เพราะมีที่ราบแคบจึงขยายที่จะผลิตข้าวได้ไม่มาก ข้าวจึงไม่เพียงพอ ขณะที่การเดินทาง พาหนะลำบากเพราะแหล่งซื้อขายห่างออกไปประมาณ 30 กิโลเมตรทำให้ลำบากและมีเงินไม่มากสำหรับการซื้อข้าวจากชุมชนชนบทอื่น โดยไม่ยอมอพยพย้ายหมู่บ้านหนีลงไปอยู่ในที่ราบใกล้น้ำลึกลึครืออพยพไปอยู่ที่อื่นที่จะสามารถเพาะปลูกข้าวได้มากกว่า ชุมชนเลือกที่จะปรับตัวหลายอย่าง เช่น การขุดกลอยจากป่ามากินแทนข้าว การทำการผลิตที่เข้มข้นมากขึ้น โดยการเพิ่มพื้นที่และชนิดของพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า เช่น ผักหวาน หน่อไม้ เห็ด สมุนไพร เพื่อนำไปขายหรือแลกข้าวเปลือกหรือข้าวสารกับญาติทึ้งในและนอกชุมชนหมู่บ้าน รวมถึงจากคนที่รู้จักกันจากชุมชนหรือขายให้ฟรีค่าภายนอกชุมชนแล้วนำเงินไปซื้อข้าวสารจากชุมชนอื่นมาบริโภคและแบ่งปัน หรือแบ่งขายแก่ญาติและเพื่อนบ้านในชุมชนหมู่บ้าน จึงเกิดวิวัฒนาการของคนในชุมชนว่า “คนมีข้าวอยู่กับที่ ส่วนคนไม่มีข้าวต้องเดินทาง” ต่อมาเมืองหลวงแผ่นดินตัดผ่านเป็นทางลุกรังในปี พ.ศ. 2495 มีเกวียนและรถยนต์จากภายนอกนำข้าวสารเข้ามาขายได้ จึงหาซื้อข้าวสารได้ง่ายขึ้น แต่ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อทำงานให้มีเงินสดมาซื้อข้าวสาร จากการรับจ้างเกี่ยวกับป่า เช่น ตัดไม้ เลื่อยไม้ เผาถ่าน ฝ่าฟืนขาย ขายของป่า ฯลฯ รวมถึงการรับจ้างแกะสลักไม้แก่นายทุนภายนอก ภาวะอดอยางข้าวจึงค่อยๆ หมดไป

ส่วนเกินจริงกับส่วนเกินเทียม

หลังจากก่อตั้งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนา ชุมชนครอบครัวชนบทมีความจำเป็นต้องใช้เงินสดบ้างตามวิถีชีวิตแบบทันสมัยของนัก เพื่อใช้แลกเปลี่ยนหรือซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและที่เป็นสิ่งพื้นเมืองตามสมัยนิยม ชุมชนหมู่บ้านจึงเพิ่มโครงสร้างงานนอกของวิถีการดำเนินชีวิตส่วนหนึ่งไปเป็นการผลิตส่วนเกินเทียม (ดังแสดงในแผนภาพ 12) เช่น การปลูกพืชเชิงเดียว การเป็นนายหน้าซื้อขายผลผลิตการเกษตรในชุมชนหมู่บ้านหรือตั้งร้านชำเพื่อขายสินค้าโรงงานที่รับมาจากตลาดในเมือง และปัจจัย 4 เช่น การปลูกพืชเชิงเดียวตน ไม่ว่าเมล็ดพันธุ์ วิธีการปลูก ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง อุปกรณ์ ฯลฯ ล้วนไม่ได้เกิดจากวิริฒนาการพื้นฐานของชุมชนหมู่บ้านชนบทดั้งเดิมหรือความต้องการพื้นฐานเพราภูบแบบและวิธีการปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว รวมถึงเงินทุน คนซื้อ คนหรือสัตว์ที่บริโภค คนขายสินค้า พาหนะขนสินค้า อัตราหรือราคาซื้อ-ขาย ฯลฯ ล้วนกำหนดมาจากการภายนอกทั้งสิ้น เพียงแต่ใช้ที่ดินและแรงงานของครอบครัวในชุมชนและอุปกรณ์บางอย่างของชุมชนประยุกต์ไปใช้บ้างเท่านั้น เพื่อแลกับเงินสดที่เกิดจากส่วนเกินเทียมในการผลิตที่ไม่รวมตันทุนแรงงานและค่าเช่าที่ดินของชุมชนครอบครัว ขณะที่โครงสร้างส่วนเกินจริงที่เกิดจากพื้นฐานของชุมชนหมู่บ้านทำหน้าที่แจก

จ่าย แบ่งปัน และเปลี่ยนกันในหมู่ชุมชนหมู่บ้านชนบทด้วยกันมาก่อนและยังคงมีอยู่จนถึงทุกวันนี้ ผ่านชุมชนเครือญาติ ชุมชนเพื่อนบ้าน ชุมชนเพื่อนฝูง และชุมชนประเพณี บนบริบทที่ระบบชุมชน หมู่บ้านชนบทแต่ละแห่งมีที่ตั้งถาวรและกระจุกอยู่ใกล้ๆ กันในภูมิประเทศที่ไม่มีความแตกต่างกันมาก

แผนภาพที่ 12 ส่วนเกิน และส่วนเกินเทียมของชุมชนหมู่บ้านชนบท

การผลิตส่วนเกินเทียมในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่บ้างอย่าง ลำดับแรก คือ ที่ดิน แรงงาน รวมทั้งทุนทางสังคมจากการมีระบบของเรց ไม่ใช่เริ่มที่เงินทุนที่สะสม ไว้ โดยไม่ทิ้งการผลิตเดิมของที่ส่วนเกินจริง เช่น จะทำนาปลูกข้าวประมาณ 3 ไร่ จะพอกินในครอบครัวที่มีสมาชิก 4 คน ได้ตัดอดปี จึงใช้เวลา สถานที่ แรงงาน และอุปกรณ์ที่เหลือไปผลิตส่วนเกิน เทียมเพื่อหาเงินสด ในยุคกึ่งพึ่งตนเอง-กึ่งพัฒนา การผลิตส่วนเกินเทียมตามที่รัฐและทุนกำหนดให้ จะแ朋การเอาเปรียบแบ่งอื่นๆ เอาไว้ เช่น ต้องเสียดอกเบี้ยเงินกู้ ปุ๋ยยาจากแมลงที่มีราคาแพงขึ้น และ ต้องใช้ในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นไปเรื่อยๆ ความต้องซื้อพัสดุจากระบบทลัด หรือระบบทุนเลือกซื้อ ผลผลิตที่ผลิตได้เพียงบางส่วน (เพราะชุมชนจัดการกลไกราคาไม่ได้) เป็นต้น ซึ่งล้วนทำให้เกิดภาวะ หนี้สินกับธนาคารเพื่อการเกษตร (รากส.) และสหกรณ์การเกษตรของรัฐและนาการเอกสารเรื่องร่วมมา จนถึงทุกวันนี้

กิจกรรมการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

หลังการมีถนนหลวงตัดผ่านตั้งแต่ พ.ศ. 2495 การหาเงินโดยการรับจำนำไม้จากนายทุน ภายนอกมีความเข้มข้นขึ้น จนมีถนนหลวงลาดยางในปี พ.ศ. 2512 เริ่มมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและ ใช้สารเคมี คือ หอมแดงและกระเทียมตั้งแต่ พ.ศ. 2518 และลำไยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 การกู้เงินจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (รากส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 การขายที่ดินใกล้ถนน หลวงและที่ไร่แก่นายทุนในปี พ.ศ. 2535-37 กู้จากกองทุนเศรษฐกิจชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2542 และกู้ เงินจากกองทุนหมู่บ้าน (1 ล้านบาท) ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 รวมถึงการออกใบทำงานในโรงงานและงาน

บริการหรืองานราชการในเขตเมืองของสมาชิกบางคนในครอบครัวที่มีการศึกษาค่อนข้างสูงที่รัฐและทุนให้การส่งเสริมภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ล้วนเป็นกิจกรรมการดำเนินชีวิตส่วนของออกที่สร้างส่วนเกินเทียมที่ยิ่งจะทำให้ความเข้มข้นในชุมชนครอบครัวเพราะติดกับการมหันสินขณะที่การดำเนินชีวิตในกิจกรรมต่างๆ ไม่ได้ผลิตในชุมชนครอบครัวหรือชุมชนหมู่บ้านได้ การแข่งขันเชิงเศรษฐกิจในภารกิจการดำเนินชีวิตในชุมชนหมู่บ้านชนบทในเมืองใช้การแข่งขันแบบแนวตั้งเพื่อสูงขึ้นไปเรื่อยๆ เข้าสู่ศูนย์กลางทำให้ทั้งประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับมหภาค แต่ในระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทนั้นประกอบด้วยหลายชั้นหลายกลุ่มหลายระดับเป็นเครือข่ายทั้งแนวตั้งและแนวราบ แต่สุดท้ายก็กลับไปรับใช้ชุมชนครอบครัวที่เป็นฐาน และรับใช้ชุมชนกลุ่มย่อยอื่นๆ เพื่อให้ทำหน้าที่ของตัวแสดงต่อไปอย่างยั่งยืน โดยชุมชนครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนหมู่บ้านไม่นิยมจะเป็นพ่อค้า-แม่ค้าที่ซื้อขายจากครอบครัวอื่นเพื่อเอากำไรอีกต่อหนึ่ง แต่หากจะเป็นพ่อค้าจะเป็นได้แค่เพียงขายผลผลิตที่ผลิตจากแรงงาน ที่ดิน และปัจจัยการผลิตอื่นของครอบครัวเพื่อให้ได้เงินสดส่วนหนึ่งเท่านั้น

7. การสื่อสารติดต่อ

หน้าที่ของการสื่อสาร

การรักษาศักยภาพการพึ่งกันเองและอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทนั้น องค์ประกอบชุมชนย่อยต่างๆ ของชุมชนหมู่บ้านต้องทำหน้าที่สื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้เกิดการขัดเกลา สังคมแก่สมาชิกใหม่ (Resocialization) และผลิตข้าวความเป็นชุมชนชนบทจากภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์จริงของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่อง โดยผู้นำชุมชนอยู่ในกิจกรรมการดำเนินชีวิตในชุมชนทุกระดับและชุมชนเครือข่ายด้วย และความเชื่อที่ยึดถือร่วมกันในชุมชน ตัวแสดงพื้นฐานคือชุมชนครอบครัวที่สร้างและยึดถือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก โดยอาศัยระบบครอบครัวเดียวกัน ชุมชนเครือญาติ ชุมชนเพื่อนบ้าน และชุมชนหมู่บ้านที่มีที่ตั้งและประวัติศาสตร์ร่วมกัน เป็นพื้นฐาน

ชุมชนครอบครัวมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวในการสื่อสาร โดยอาศัยศูนย์รวมจิตใจ คือ พ่อและแม่ ความผูกพันที่มีตอกันนั้นมีในทุกฝ่าย พ่อแม่ถือว่าลูกคือเลือดเนื้อเชือไข่ของตนต้องทะนุถนอมเลี้ยงดูตั้งแต่เบาะจนกว่าจะช่วยตนเองได้ไปเป็นผู้ใหญ่ที่ดีของชุมชนและสังคมในวันข้างหน้า ส่วนลูกถือว่าพ่อแม่คือผู้ให้กำเนิด จึงต้องทดแทนบุญคุณและเลี้ยงดูตอนท่านแก่ชรา ส่วนพี่ถือว่าห้องเกิดมาจากท้องเดียวกันหรือคลานตามกันมา จึงต้องรักษาใจใส่และดูแลช่วยเหลืออีกต่อไปมากกว่าคนอื่น และการสื่อสารเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทั่วไป เช่นรู้ว่าการแต่งงานระหว่างสายเลือดเดียวกันจะได้ทำลายที่อ่อนแอด้วยสมบูรณ์ต้องถูกสื่อสารให้สมาชิกในระบบชุมชนเครือญาติในรูปของ การชี้ด* จึงจำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับครอบครัวอื่นๆ เพื่อที่หนุ่มสาวต่างครอบครัวจะได้แต่งงานกัน และจะมี

* ความเชื่อว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีแน่นอนที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และห้ามขัดขืนเด็ดขาด

จุดอ่อนตรงที่ต้องตั้งครอบครัวใหม่และต้องแยกออกจากครอบครัวเดิมที่เป็นชุมชนที่เคยเข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้ครอบครัวเดิมอ่อนแลงไปช้าคราว มนุษย์จะได้สร้างระบบสวัสดิการชุมชนในระบบเครือญาติจะมีการสื่อสารเพื่อเกื้อหนุนระบบชุมชนครอบครัวทั้งเก่าและใหม่ โดยมีระบบเครือญาติหรือเก้าอี้เป็นตัวแสดงที่สำคัญจนถึงทุกวันนี้

ชุมชนครอบครัวและชุมชนเครือญาติเป็นสิ่งที่อธิบายการที่มนุษย์เราต้องอยู่ร่วมกับคนอื่น หรือเป็นชุมชนได้ชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะชุมชนอยู่เพร่ำมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีการสืบพันธุ์และขยายพันธุ์จากการมนุษย์เพศชายกับเพศหญิงรุ่นก่อนเท่านั้น ดังนั้นตั้งแต่ปฏิสนธิก็ต้องอยู่ในท้องร่วมกับมารดา และเมื่อคลอดออกมายเป็นทารกต้องอาศัยสถาบันครอบครัวสื่อสารผ่านกระบวนการเลี้ยงดู กล่อมเกลาทางสังคมแก่สมาชิกใหม่จนพร้อมที่จะออกไปอยู่ร่วมในชุมชนอยู่และชุมชนระดับหมู่บ้าน ได้อย่างสอดคล้องวัฒนธรรมของชุมชนครอบครัว

เครือข่ายการสื่อสาร

ศูนย์รวมจิตใจและความเชื่อที่ทำให้หน้าที่สื่อสารเชื่อมโยงชุมชนครอบครัวนั้นใช้วัตถุมาประกอบ คือ เอือน (เรือน) ซึ่งรวมทั้งตัวบ้านและบริเวณบ้านที่มีคนอาศัยอยู่เป็นครอบครัว และจะขยายไปเกี่ยวข้องกับระบบเครือญาติ จะมีบ้านเก่าหรือเรือนหลักซึ่งโดยทั่วไป คือ บ้านหลังแรกที่สร้างและเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ป่วยติดภายนอกหรือพ่อแม่ในกรณีที่ป่วยติดภายนอกแล้ว ดังนั้นตัวบ้านและบริเวณบ้านจึงมีความหมายและความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนครอบครัว ซึ่งชุมชนอยู่อื่นๆพยายามนำอาคารเชิงวัตถุลักษณะนี้ไปทำมาเป็นศูนย์กลางในการสื่อสาร เช่น การมีวัดในระดับชุมชนหมู่บ้าน การมีสำนักงานหรือที่ทำการหรือที่ทำงานกลุ่ม เช่น สถานีอนามัย ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน ที่ทำการกำนัน เป็นต้น ดังนั้นสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านที่มีความผูกพันธ์กับชุมชนระดับครอบครัวมากเมื่อออกจากบ้านเกิด จะอัลัยและมีความต้องการลึกๆ ในวาระสุดท้ายของชีวิตจะต้องกลับไปอยู่และตายที่บ้านเกิดเมืองนอน ชุมชนหมู่บ้านที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อที่มาสนับสนุนครอบครัวเป็นแรงดึงในทิศทางเดียวกัน เช่น การกลับบ้านเกิดในวันปีใหม่ เมือง (สงกรานต์) วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ฯลฯ ชุมชนอยู่สร้างและมีศูนย์รวมจิตใจมาสนับสนุนการสื่อสารระหว่างกันที่เห็นชัดเจน เช่น การกลับไปพบหน้ากันในวันขึ้นบ้านใหม่ วันรับขัญเด็กเกิดใหม่ วันบวชลูกชาย วันแต่งงาน งานศพ หรือการเยี่ยมไข้ญาติที่แก่เฒ่าและเจ็บป่วย จึงพบว่าเวลาเจ็บป่วยไปรักษาที่โรงพยาบาลจะมีคนไปด้วยมากมายเต็มคันรถและหยุดงานพื้อตู้แล เอาใจใส่ นอกจากนี้ชุมชนเครือข่ายกันช่วยในทิศทางเดียวกันในรูปแบบปอยหลวงหรืองานฉลองสมโภชนี้สิ่งก่อสร้างของวัดหรือสาธารณะสมบัติที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสแก่ทั้งครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนฝูงมาร่วมพบประชุม และปรึกษาหารือ ช่วยเหลือ เจือจาน แบ่งปันทรัพย์สิน และร่วมทำบุญกับวัดที่สามารถทำหน้าที่สนับสนุนในทางจิตใจ จิตวิญญาณให้แก่ชุมชนทุกระดับ

* หมายถึงบ้านพ่อแม่ ท้องถิ่น และชุมชนหมู่บ้าน

การสื่อสารของชุมชนเครือข่ายที่เด่นที่สุดเกิดจากความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาทั้งเพื่อขัด เกลานุคคลให้เข้าสู่ความเป็นชุมชนทุกระดับ ความเชื่อที่เกี่ยวกับชุมชนเครือข่าย เช่นนี้จะเป็นเครื่องดึงดูด คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาพิธี ศาสนาบุคคล และศาสนาพิธี ดังจะเห็นตัวอย่างในประวัติศาสตร์ชุมชน หมู่บ้านชนบทในกรณีของท่านครูบาศรีวิชัยที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านปางยุคที่มีครอบครัว ประมาณ 50 ครอบครัวได้สร้างประวัติศาสตร์ โดยสื่อสารให้เกิดชุมชนเครือข่ายที่ข้ามเขตเดนการ ปกครองไปทั่วล้านนาไทย (รวมบางส่วนของพม่า ลาว อินเดียและจีนตอนใต้ในปัจจุบัน) และข้าม พรหมเดนปุถุชนที่ปกติจะมีแต่ความเห็นแก่ตัวมาเป็นมีจิตใจที่เสียสละด้วยความสมัครใจหรือมี จิต สาธารณะ (Public Mind) มาสร้างเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนเครือข่ายที่มีอาณา เขตกว้าง กว่าชุมชนหมู่บ้าน และระบบชุมชนหัววัดที่กว้างกว่าเขตการปกครองหมู่บ้านที่วัดสังกัดอยู่จนถูกกล ไกของรัฐและองค์กรสงฆ์สูงสุด คือ เกรซมาคม เข้าใจผิดจับกุมคุณขังและพิจารณาโทษ ถึง 3 ครั้ง

โครงสร้างการสื่อสารในนั้น ไม่ใช่แค่การสื่อสารทางเดียวหรือสองทางเท่านั้น แต่เป็นแบบ การสื่อสารแบบเครือข่าย (Network Communication) หลักหลายมิติและระดับความสัมพันธ์เป็น หลัก การสื่อสารเรื่องเดียวกันอาจดำเนินการโดยหลายกลุ่มและหลักหลายระดับความสำคัญ โดยชุม ชนครอบครัวสามารถตรวจสอบข้อมูลและความถูกต้องได้หลายครั้งจากหลายหน่วยของชุมชนหมู่ บ้านที่ส่งข่าวสารให้ได้โดยตรง ดังนั้นในยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาที่ข่าวสารข้อมูลจากรัฐและทุนจะ มาทางเดียวและเป็นฝ่ายถูกกระทำ และการใช้สื่อสารมวลชนที่ผลิตขึ้นข้อมูลข่าวสารได้ง่ายหลัก หล่ายรูปแบบและวิธีการจึงมีผลต่อการรับรู้ของชุมชนชนบท แต่ชุมชนชนบทมีกลไกชุมชนกลุ่มผู้นำ และกลุ่มกิจกรรมที่มีประสบการณ์การภายนอกมาก่อนเคยรับหน้า ตรวจสอบ และคัดสรร หรือรอง น้ำหนักและความสำคัญของข้อมูลข่าวสารจากรัฐและทุนหรือ NGO ภายนอกได้ จึงพบว่าสินค้าที่ถูก โฆษณาทางโทรทัศน์ชุมชนใช้น้อยกว่าใช้สินค้าอย่างเดียวกันที่ทำเองหรือที่หาซื้อได้จากตลาด ท้องถิ่น เป็นต้น วิธีชีวิตของชุมชนเป็นอิกรูปแบบหนึ่งที่มองว่าสิ่งของที่ความทันสมัยหรือการ พัฒนา ที่มีโฆษณาล้วนต้องซื้อด้วยเงินจำนวนมากเท่านั้น ไม่ใช่ช่องทางที่ชุมชนจะขายให้ชุมชนของ ชนบทเกิดรายได้ จึงเรียนรู้ที่จะประเมินผลความพอประมาณที่จะยึดถือความทันสมัยเฉพาะที่ ประยุกต์ (จัดการเองได้) และหมายความกับวิถีชีวิตแบบชุมชนชนบทเท่านั้น

สารที่ส่ง

การสื่อสารระหว่างกันภายในชุมชนหมู่บ้านนั้นอาศัยโอกาสในกิจกรรมแห่งความเอื้ออาทรที่ อย่างใกล้ชิดระหว่างกันในทุกชุมชน ถึงแม้จะมีความขัดแย้งกันบ้างแต่จากการที่มีพื้นฐานที่คล้ายกัน มาตั้งแต่ก่อเกิดชุมชน จึงสามารถใช้ความขัดแย้งไปสู่การปรับตัวมากกว่าการหักล้างเข่นฆ่ากัน ดัง นั้นการสื่อสารในรูปแบบมุขปากะ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนอยู่อีกนิด ผ่านทางชุมชนที่ใหญ่ กว่า คือ ชุมชนระดับหมู่บ้าน และชุมชนเครือญาติ โดยสารที่บอกกล่าวออกไปนั้นจะเป็นเรื่องราวที่ หลักหลายเฉพาะตัวกัน เวลา และเหตุการณ์ แต่เมื่อนอกกันตรงที่เป็นการสื่อกันแต่ความจริง ไม่

* แบบปากต่อปากหรือเล่าต่อๆกันไป

ปัจจุบันนี้ แต่แบบการโฆษณาเรื่องราวข่าวสารที่ส่งถึงกันก็เป็นเรื่องราวที่เป็นจริงของการดำเนินชีวิตในชุมชนที่ต้องช่วยเหลือเอื้ออาทรเป็นหลัก ไม่ใช่ดำเนินธุรกิจที่ล่อหลอกเพื่อเอากำไรระหว่างกัน แม้ที่วงนอกระบบมีการสื่อสารด้วยระบบไปรษณีย์ โทรเลข โทรศัพท์ (รวมโทรศัพท์ อินเตอร์เน็ต) ที่ทันสมัยและมาจากต่างประเทศ แต่ว่าในสื่อสารโดยใช้ภาษาพื้นเมืองของชุมชนชนบทมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่มีการใช้ภาษาต่างประเทศเหมือนในประเทศไทยเจ้าของผู้ผลิตอุปกรณ์สื่อสารเหล่านั้น

เส้นทางสื่อสารในยุคพึ่งกันเองไม่มีถนนหลวงก็ไม่เดือดร้อน เพราะมีเส้นทางที่ใช้ติดต่อสื่อสารกันเป็นทางเท้าใช้เดินลัดเลาะไปตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ และเนื่องจากระบบเครือญาติจะกระจายอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่ใกล้กันในอาณาเขตประมาณ 2-3 ตำบลเป็นส่วนใหญ่ การเดินทางที่ลำบากจึงไม่เป็นอุปสรรค เพราะไม่จำเป็นต้องเดินทางไปไกลออกนอกท้องถิ่นที่ไม่มีเครือญาติอาศัยอยู่ แม้ต้องการติดต่อสื่อสารนอกรอบเครือญาติก็จะทำผ่านเครือญาติ เช่น การไปพักบ้านญาติต่างชุมชนหมู่บ้านในวัยหนุ่มสาวเพื่อช่วยงานไร่นาจะเป็นโอกาสพบปะหนุ่มหรือหญิงสาวต่างตระกูลที่จะแต่งงานด้วย เป็นต้น

8. การบริหารชุมชน

8.1 การบริหารชุมชนหมู่บ้าน

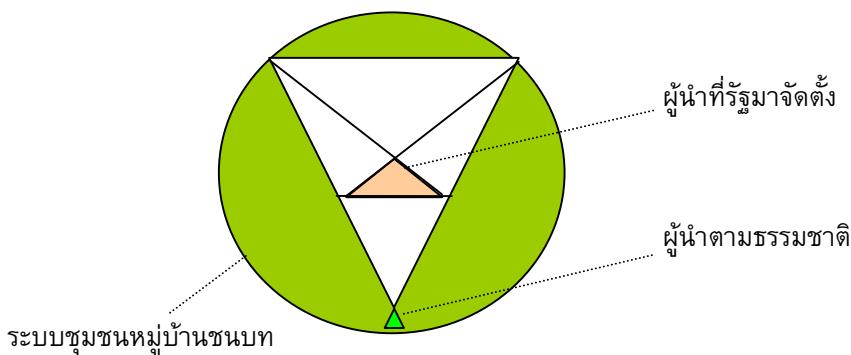
วัฒนธรรมชุมชนในการบริหารกลุ่มต่างๆ ในชุมชนหมู่บ้านชนบทในยุคพึ่งกันเอง และในปัจจุบันที่วงในจะอาศัยตัวแสดงหลัก คือ ชุมชนเครือญาติ สภาผู้นำ และชุมชนสภาผู้อาวุโสเป็นพื้นฐาน บนหลักของความสมัครใจทำหน้าที่และคุณธรรมเสมอภาคที่สูงกันได้ดีพอดี โดยพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันแบบแనวราบ เช่น ชุมชนเครือญาติ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มศรัทธาวัด กลุ่มหัววัด กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวบ้าน เป็นต้น เป็นแบบแผนที่ไม่ส่งเสริมให้ปัจเจกชนคนใดคนหนึ่งก้าวหน้าต่างออกไปเป็นระบบชุมชนเชิงอำนาจแนวดิ่ง และรูปแบบและวิธีการบริหารก็ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ตายตัวในแต่ละยุค การดำเนินงานเกิดจากการตัดสินใจร่วมกันในการประชุมชาวบ้านหรือสภาผู้นำหมู่บ้านเป็นแบบประชาธิปไตยโดยตรงที่ให้ผู้นำครอบครัวแต่ละคนจะมาร่วมประชุม เพื่อวางแผนจัดกิจกรรมแต่ละครั้งไม่มีการเขียนไว้เป็นแผนงาน/โครงการและการจดบันทึกอย่างลายลักษณ์อักษร เพราะกำหนดไว้ในรูปของวัฒนธรรม ประเพณี และอีติที่เป็นประสบการณ์และอธิบายด้วยภาษาพูดจากคนรุ่นก่อนและปฏิบัติต่อเนื่องกันมาข้ามกาลเวลา สถานที่ และรุ่นคุณมาถึงปัจจุบัน ผู้นำวงในที่มีอิทธิพลได้ต้องมีความรู้หลักคำสอนของศาสนาหรือเคยบวชเรียนมาก่อน อาจเรียกว่า **ราชญ์ชาวบ้าน** หรือ **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ซึ่งส่วนใหญ่มีความรู้ ความสามารถ ฐานะ ทรัพย์สิน และหลักฐานมั่นคงกว่าผู้นำวงนอกปัจจุบันมาก แต่ไม่สนใจจะไปทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. แต่จะร่วมทำงานร่วมกันอยู่โดยอยู่ในตำแหน่งประกอบ เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มย่อยที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำกลุ่มตนหรือพื้นเมือง กลุ่มกฐิน กลุ่มผ้าป่า และกรรมการวัด เป็นต้น โดยกลุ่มเหล่านี้จะแสดงบทบาทของชุมชนย่อยที่พึงกันเองในปัจจุบัน และสร้างสรรค์หรือผลิตช้าความเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทเพื่อชุมชนหมู่บ้านชนบทเอง กิจกรรมไม่มีการครอบคลุม ตรงกันเป็นกิจกรรมที่ต้องเสียสละเงิน

ทอง ทรัพย์สิน เวลา และข้าวของครอบครัวด้วยซ้ำ เช่น กฐิน ผ้าป่า และงานฉลอง เป็นต้น และการทำงานบริหารไม่จำเป็นต้องมาแยกส่วนตั้ง สำนักงานรับผิดชอบแค่การบริหารเหมือนทำงานในบริษัท ผู้นำตามธรรมชาติต้องใน สามารถทำงานให้คำแนะนำตักเตือนได้แม้กำลังทำงานอยู่ในทุกนาของตน เมื่อมีคนเดินทางมาหาเพื่อรับคำแนะนำถึงที่ โดยไม่ต้องหยุดงานในไร์นาของตน

ชุมชนวงในไม่สนใจเข้าร่วมเป็นผู้นำแบบทางการตามแนวทางของรัฐและทุน เพราะเชื่อตามประสบการณ์ของชุมชนหมู่บ้านชนบทที่พบมาตลดrop ประวัติศาสตร์ชุมชนว่าในระบบที่เป็นทางการ และบริษัทแบบชุมชนเมืองแล้วจะมีการครอบปัชชันหรือแก่งแย่งผลประโยชน์และเอากำไรอย่างไรคุณธรรม ซึ่งจะนำความเสื่อมเสียคุณงามความดีที่อุดสាត์สะสมมานาน เพราะ “เมื่อเข้าร่วมแล้วถ้าไม่กินไม่โงก็อยู่ร่วมกับเขาไม่ได้” และการเป็นผู้นำกลุ่มวงในร่วมแบบเป็นรองในระบบบริหารแบบองค์กร ที่รัฐมาจัดตั้งนั้นเพื่อทำหน้าที่ของอธิบุคคลชั้นต้นที่มีเจตนาจะสร้างกุศลส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาที่ครอบคลุมวิถีชีวิตการทำงานเพื่อจิตใจที่มีคุณธรรมแบบไม่โงกแม้มีโอกาสและเพื่อถ่วงดุลผู้นำวงนอกนั้นเอง

ขณะที่ผู้นำการบริหารที่รัฐลงมาจัดตั้งในหลังยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาหันปัจจุบันจะมีหลายๆ คนและโครงสร้างวงนอกนั้นจะรวมกลุ่มอยู่ในรูปแบบองค์กรตามแบบระบบชุมชนเมืองที่มี ลำดับชั้นของการใช้อำนาจ โดยอยู่ในตรงกลางชุมชนไม่ใช้อยู่สูงสุดตามที่รัฐเข้าใจ นอกจากนี้ระบบชุมชนชนบทที่แท้จริงนั้นมีโครงสร้างเป็นรูปคล้ายไม่มีแบบแผนที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และช่วงเวลา ซึ่งน่าจะคล้ายวงกลมหรือวงเบี้ยวแบบต่างๆ หากกว่าสามเหลี่ยมแบบองค์กร (แต่เป็นสามเหลี่ยมได้ในบางครั้ง) และสามารถหยุดโครงสร้างชั่วคราวและแยกสลายออกเป็นชุมชนเล็กๆ และเริ่อนอพยพไปก่อตั้งชุมชนใหม่ที่อื่นได้ (ดังเช่นในอดีต) ดังนั้นองค์กรชุมชนที่รัฐส่งเสริมจึงไม่มีทางจะโตและควบคุมโครงสร้างแบบอื่นของชุมชนหมู่บ้านได้ หมายเหตุที่เราไม่สามารถสรุปสามเหลี่ยมในวงกลมให้มีพื้นที่มากกว่าวงกลมที่ล้อมสามเหลี่ยมนั้นได้ ดังแสดงในแผนภาพที่ 13

แผนภาพที่ 13 สถานะภาพของผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนหมู่บ้านกับผู้นำที่รัฐมาจัดตั้ง

8.2 อาคารที่ทำงานเป็นสัญลักษณ์

อาคารที่ทำงานหรือที่ทำการของกลุ่มผู้นำชุมชนหมู่บ้านชนบทหรือผู้ใหญ่บ้านมาถึงยุค

ปัจจุบันไม่เคยแบบเป็นทางการแยกออกจากครอบครัวผู้นำปัจจุบันเลย เพราะไม่เน้นการมีอาคารที่ทำงานเป็นลำดับแรกในการทำงาน เหมือนสำนักงานอันเป็นสัญลักษณ์ของการบริหารกิจการของหน่วยงานราชการหรือบริษัทเอกชน ซึ่งเป็นแบบชุมชนเมืองที่นำมาใช้กับ สถานีอนามัย โรงพยาบาล อบต. ตู้ยามตำรา ฯลฯ หมู่บ้านของชุมชนชนบทแล้ว อาคารสำนักงานเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจนิยมที่ล้าเข้ามาในเขตชุมชนหมู่บ้าน เพราะผู้ใหญ่บ้านตามแบบชุมชนหมู่บ้านwang ในนั้นทำหน้าที่บันความเป็นจริงของวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านที่ตนเป็นกิจกรรมหนึ่ง การปรับตัวโดยมีโครงสร้าง ผู้นำชุมชนหมู่บ้าน 2 วงศ์นี้ เพราะมีนโยบายสาธารณะที่บัญญัติด้วยกฎหมายจากรัฐให้เลือกผู้นำแบบเลือกตั้งมาตั้งแต่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาแบบรวมอำนาจมาถึงปัจจุบันเรียกว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” และประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาผู้ใหญ่บ้านต้องมีภารกิจการดำเนินการต่อเนื่อง 4 ปี และพอหมดภาระแล้ว และไม่ประสงค์จะเป็นต่อหรืออายุเกิน 60 ปี แล้วก็ต้องกลับไปเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านเดิมต่อไปจนตาย ไม่สามารถเปลี่ยนหรือแลกหรือข้ามไปเป็นผู้ใหญ่บ้านในชุมชนหมู่บ้านอื่นได้ เหมือนผู้จัดการบริษัทในชุมชนเมือง

8.3 การบริหารเพื่อสามารถจัดการปัจจัยภายนอกได้

ตั้งแต่ยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพัฒนาจนถึงปัจจุบัน และปัจจัยภายนอกที่สำคัญ คือ จำนวนครอบครัวที่เป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นความสมัพันธ์ภายในชุมชนมีรูปแบบที่หลากหลายและแปลกใหม่เพิ่มขึ้น เนื่องจากการมีชุมชนย่อยเพิ่มมากขึ้นในลักษณะชุมชนเชิงช้อน ในโครงสร้างรูปแบบ บทบาทและหน้าที่ยิ่งมากขึ้นจากชุมชนหมู่บ้านอดีต เพราะต้องเกี่ยวข้องกับรัฐและทุน ชุมชนหมู่บ้านสร้างโครงสร้างวงนอกเพิ่มมาจากพื้นฐานวงในของชุมชน คือ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อของชุมชน เพื่อให้สามารถควบคุมปัจจัยภายนอก (ที่เดิมควบคุมไม่ได้) บนที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านให้ได้ เป็นการผลิตช้าความเป็นชุมชนของตนเองเสมอเพื่อคงความเป็นชุมชนแห่งความสมัครใจ และไม่มีกติกาบังคับเป็นลายลักษณ์อักษรแต่ทำตามไม่ได้หมด โดยโครงสร้างวงนอกนี้จะประยุกต์จากประเพณีวัฒนธรรมและกฎหมายของภายนอกในชุมชนแต่ละแห่งจึงมีแบบแผนที่ไม่ต่างกันอยู่กับภูมิภาค เทศ และรุ่นคน ของชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่เป็นชุมชนกลุ่มย่อยที่ราชการเข้ามาจัดตั้งให้จะมีกติกาข้อบังคับตามตัวในรูปกฎหมายหรือระเบียบ ครอบครัวที่ไม่ยอมรับหรือทำผิดระเบียบก็ออกจากชุมชนหรือกลุ่มเช่นนี้อาจได้รับโทษไม่ให้กลับเข้ามาใหม่อีก ส่วนชุมชนกลุ่มย่อยๆ ของชุมชนหมู่บ้านชนบทวงในหากมีสมาชิกครอบครัวได้ไม่สมัครใจร่วมแล้วสามารถออกได้โดยไม่มีความผิดตามกฎหมาย แต่อาจมีโทษทางสังคมบ้าง เช่น การถูกกินหา ส่วนชุมชนเครือญาตินั้นจะออกแบบไม่ได้ แต่ก็ไม่บังคับตามตัวถึงความรับผิดชอบที่มีต่อกัน ส่วนชุมชนเพื่อนบ้านหากย้ายครอบครัวไปอยู่หรือตั้งครอบครัวใหม่ในพื้นที่อื่นก่อสร้างขึ้นใหม่ได้โดยชุมชนเพื่อนบ้านเก่าบางครอบครัวอาจกล่าวเป็นชุมชนแบบเพื่อนบ้านไป

บทที่ 4

ชุมชนหมู่บ้าน : ตัวแสดงที่มีปัจจัยภายนอกที่จัดการได้

อัตลักษณ์อย่างหนึ่งของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท คือ การเป็นชุมชนระดับชุมชน และให้ความสำคัญ และสร้างปัญญาความรู้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัดอยู่รอบชุมชน หมู่บ้านแบบพอประมาณเท่านั้น ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ชิดที่ชุมชน หมู่บ้านสามารถจัดการกันเองเพื่อนำมาใช้ประโยชน์แบบพึ่งพาหรืออนุรักษ์ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้ ซึ่งมีอย่างน้อย 3 อย่างคือ 1) ที่ตั้งชุมชนหมู่บ้าน 2) นิเวศน์ชุมชน ซึ่งมี 2 แบบ คือ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่โดยธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมที่ระบบชุมชนหมู่บ้านร่วมกันสร้างขึ้นมา และ 3) เครือข่ายชุมชนหมู่บ้านชนบท ดังรายละเอียด ดังนี้

1. ที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้าน

ยุคพึ่งกันเองที่ยังมีการอพยพนั้น ชุมชนหมู่บ้านชนบทที่มีจำนวนไม่กี่ครอบครัว ชุมชน หมู่บ้านเริ่มแรกเป็นฝ่ายตัดสินใจเลือกที่ตั้งที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่จะสามารถจัดการเพื่อเป็น ประโยชน์ต่อชุมชนหมู่บ้าน 4 ประการ คือ

1. ตั้งอยู่บนแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่จะประกันความเพียงพอในการดำรงชีวิตร่วมกันทั้งชุมชนหมู่บ้าน (ไม่ใช่องค์ประกอบชุมชน) เช่น ที่ราบโกลลปา ห้วย แม่น้ำ หรือทะเล เช่น ชุมชนบ้านปางเลือกที่ราบเล็กๆ โกลล้ำห้วย โดยประเมินแล้วว่าจะประกันความเพียงพอในการผลิตทางการเกษตรสำหรับครอบครัวที่อยู่ในยุคการอพยพย้ายถิ่นบ่อยๆ

2. ตั้งห่างจากระบบชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางของอำนาจนิยมของรัฐและทุน แบบที่เรียกว่า “หันหน้าเข้าหาป่า หรือหันหลังใหเมือง”

3. ตั้งห่างจากชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ จนเห็นเขตแดนระหว่างกัน เพราะต้องการมีระบบนิเวศน์ ที่มีอาณาเขตกว้างระดับหนึ่งรอบชุมชนหมู่บ้านที่สามารถจัดการร่วมกันได้ และเห็นอาณาเขตของแต่ละชุมชนหมู่บ้านที่แน่นอนได้แม่ไม่ปักป้าย แต่มีทางเดินหรือทางเกวียนเชื่อมติดต่อกันได้ทุกหมู่บ้าน เพราะเป็นชุมชนเปิดต่อชุมชนชนบทด้วยกันเป็นหลัก และระบบเครือญาติจะเป็นสื่อแห่งชุมชน เครือข่ายพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งจะเข้มข้นอยู่ในอาสาบริโภค 2-3 ตำบลในปัจจุบันเท่านั้น การตั้งชุมชนห่างกันเช่นนี้แสดงถึงความต้องการอิสระเฉพาะหมู่บ้าน เพราะผู้นำชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งไม่สามารถย้ายระหว่างกันได้เหมือนผู้จัดการบริษัทหรือองค์กรของชุมชนเมือง

4. มีความสะดวกที่จะอพยพต่อไปอีก หากภัยกรุภัยจากชุมชนหัวเมืองหรือเกิดโรคระบาด ซึ่งทิศทางของชุมชนหมู่บ้านชนบทหันหน้าเข้าหาป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติ และหันหลังให้ระบบเมืองแล้ว ทิศทางที่มีความสะดวกและปลอดภัย คือ เข้าหาป่าดงดิบไปเรื่อยๆ

แบบแผนนี้ชัดเจนในยุคพึ่งกันเองที่เต็มไปด้วยสังคม โรคระบาด และพื้นที่ป่ายังมีมาก

เหลือเพื่อ ขณะที่ประชากรยังมีน้อย ส่วนในยุคกึ่งพึ่งตนเอง-กึ่งพัฒนานั้นจะเห็นแบบแผนนี้ในกลุ่ม สมาชิกครอบครัวดั้งเดิมหรือว่างใน และไม่มีชุมชนหมู่บ้านชนบทที่ไหนที่อยู่เพื่อรับเป็นเมือง หรือร่วม ประชุมกันแล้วพากันอพยพเข้ามาอยู่ในเขตเทศบาลและกรุงเทพฯ ทั้งหมู่บ้านมาก่อนในประวัติ ศาสตร์ไทย มีแต่เพียงสมาชิกบางคนของครอบครัวและด้วยความจำเป็นในเรื่องการเรียนหนังสือหรือ ทำงานหาเงิน

กระจายตัวของชุมชนครอบครัวในชุมชนหมู่บ้านชนบท

ชุมชนหมู่บ้านชนบทในภาคเหนือที่มักอาศัยอยู่ตามที่ราบ夷ๆ ใกล้ลุ่มน้ำหรือลำห้วย ใหญ่ๆ บนสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ไม่ใช่ที่ราบผืนใหญ่และมีความสูงต่ำไม่สม่ำเสมอ มีทางหลวงแผ่น ดินตัดผ่านมาได้ประมาณ 50 ปีแล้ว แต่การกระจายตัวของครอบครัวในชุมชนหมู่บ้านชนบททั้งหมดก็ ไม่มีการขับออกมากอาศัยอยู่ติดถนนหลวงจนผิดสังเกต มีแต่ถนนหรือซอยที่ต้องตัดเข้าไปทางชุมชน หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างถนนหลวงออกไป ดังตัวอย่างในชุมชนบ้านปางปัจจุบันมีแบบแผนการกระจายตัว ของการตั้งครอบครัวอย่างน้อย 3 แบบซึ่งกันอยู่ (ดังแสดงในแผนภาพที่ 14) คือ

แผนภาพที่ 14 แบบแผนการตั้งครอบครัวในชุมชนบ้านปาง

1. การจุกตัวใกล้ลำห้วยและใกล้ที่ราบแปลงใหญ่ ที่เป็นทรัพยากรที่ดินและน้ำที่จำเป็นต่อ การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ รวมถึงสามารถจะขยายพื้นที่ต่อไปของลูกหลาน
2. การจุกตัวอยู่ใกล้บ้านเรือนของกลุ่มเครือญาติ โดยมีบ้านเก้าฝั่ง เป็นศูนย์กลาง
3. การจุกตัวรอบวัดประจำชุมชนหมู่บ้าน
ในทางตรงกันข้ามหมายความว่าเมื่อเวลาผ่านไป 50 ปีหลังการมีถนนหลวง แบบแผนของ

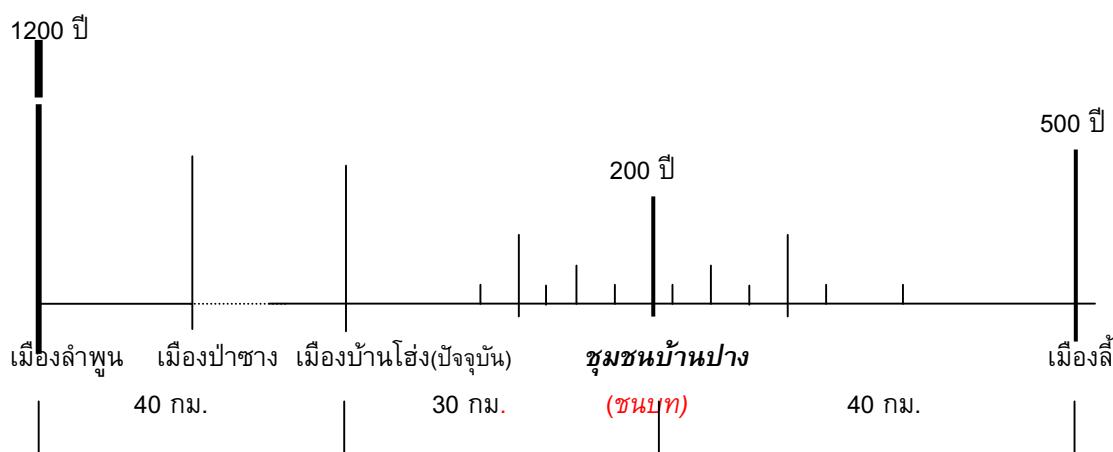
* บ้านหลังแรกที่สร้างขึ้น ซึ่งปกติ คือ บ้านของปู่ย่า ตายาย และมี ผู้เก้า หรือต้นตระกูลที่มีชีวิตอาศัยอยู่

การตั้งกรอบครัวไม่เข้ามากระจุกตัวใกล้ถนนหลวงซึ่งเป็นสัญญาลักษณ์ของชุมชนเมือง (ที่อาจเรียกว่าเป็นชุมชนขอบถนน) ยังคงลักษณะตามแบบเฉพาะของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทว่าเป็นอีกระบบหนึ่งที่แตกต่างและต้องการหนีห่างจากระบบชุมชนเมืองได้อย่างชัดเจน โดยปัจจุบันการกระจุกนี้จะนำมาเป็นหลักเกณฑ์แบ่งหมวดของกลุ่มแม่บ้านในการทำกิจกรรมกลุ่ม 10 หมวดร่วมกัน ใน 2 หมู่บ้าน และจำนวนสมาชิกไม่จำเป็นต้องเท่ากัน กล่าวคือ มีจำนวน 30-60 ครอบครัว ส่วนบ้านศรีบุญเรืองหมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านตั้งใหม่มาได้ประมาณ 40 ปีที่ผ่านมาจะมีครอบครัวที่ตั้งอยู่ติดถนนหลวงมากกว่าบ้านปาง แสดงถึงรุ่นคนสมัยใหม่นิยมระบบเมืองมากกว่าครอบครัวคนรุ่นก่อน

การกระจายตัวของชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชนหมู่บ้านต้องการมีอาณาบริปัตย์หรืออิสระจากอำนาจของชุมชนหัวเมืองในยุคพึ่งกันเอง จึงยอมที่จะแตกตัวหรือขยายชุมชนหมู่บ้านใหญ่หรือแบ่งตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ ออกมานอกชุมชนหัวเมืองหลังถูกกดดันหรือเกณฑ์แรงงานไปรับใช้มีอง มาตรฐานท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมภายนอกที่ชุมชนสามารถจัดการได้ จนมีการรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตกในอีเชีย ราชพุทธศัตรูรัชที่ 22 จึงมีโอกาสสมีที่ตั้งถาวรของเป็นชุมชนหมู่บ้านแม่ เช่น ชุมชนบ้านปางในภาคเหนือ และบ้านคีริวงในภาคใต้ เป็นต้น แต่แบบแผนการแตกตัวยังดำเนินต่อไป จนเกิดชุมชนลูกชุมชนหลาน ชุมชนเหลน ฯลฯ ที่พิศทางห่างตามอายุการก่อตั้งชุมชนของชุมชนลูก/หลานและชุมชนแม่จะเป็นแบบสถาปัตย์ (ดังแสดงในแผนภาพที่ 15) กล่าวคือ กลุ่มหมู่บ้านที่เป็นชุมชนลูก/หลาน/เหลนของชุมชนบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทที่อายุนานที่สุดในกลุ่มหมู่บ้าน 2 ตำบล 19 หมู่บ้าน ประมาณ

แผนภาพที่ 15 ระยะเวลา ก่อตั้งและระยะห่างของชุมชนชนบทที่ศึกษาเทียบกับชุมชนเมืองใกล้ๆ

3,000 กว่าครอบครัวในปัจจุบัน กล่าวคือชุมชนหมู่บ้านแม่ตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางระหว่างเมืองเวียงหนองล่อง (อยู่ติดกับอำเภอบ้านโ原因之一ปัจจุบัน) กับเมืองลี (หรืออำเภอจังหวัดปัจจุบัน) ประมาณ 40 กิโลเมตรเท่ากัน ที่มีแบบแผนการเกิดชุมชนลูก 2 หมู่บ้านในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน คือ 45 ปีหลัง

ก่อนตั้งชุมชนแม่ และระยะทางใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 15 กิโลเมตรทางทิศเหนือและทิศใต้ ต่อ มารวมกับชุมชนลูกทั้งสองสร้างชุมชนกลางระหว่างชุมชนแม่และชุมชนลูกทั้ง 2 ข้างในเวลาใกล้ เคียงกัน และร่วมกับชุมชนกลาง/เหลนในช่วงเวลาและระยะห่างจากชุมชนบ้านปางใกล้เคียงกัน

ขอบชุมชนหมู่บ้านชนบท

ที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยนั้นยังแสดงนัยของการผสมผสานของทั้งภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพของนิเวศชุมชน ซึ่งล้วนส่งเสริมการผลิตช้า ความเป็นชุมชนชนบทอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงพบว่ามีชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ห่างจากถนนหลวงออกไป เป็นจำนวนมากกว่าตั้งอยู่ติดถนนหลวง และเมื่อมีถนนหลวงผ่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา ชุมชนหมู่บ้านแบบชนบทแบบดั้งเดิมในตำบลหรือครอบครัวดั้งเดิมในชุมชนหมู่บ้านก็ยังคงตั้งอยู่บน ที่ตั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่ไม่อพยพย้ายออกจากมาตั้งบ้านเรือนตามขอบถนนหลวง ยิ่งไปกว่านั้น ชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ไม่ถึง 10 ปี อย่างบ้านแม่อี้และบ้านใหม่สุขสันต์ กลับมีที่และศูนย์กลางห่าง ออกไปแบบไม่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของถนน ซึ่งถือว่าเป็นขอบชุมชนหมู่บ้านชนบท เพราสถาน

แผนภาพที่ 16 ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางของชุมชนหมู่บ้านชนบทกับถนนหลวงที่เป็น สัญลักษณ์ของชุมชนเมือง

ศูนย์กลางชุมชนหมู่บ้าน

หลวงเป็นสัญลักษณ์และสื่อของระบบชุมชนเมือง (ที่อาจเรียกว่าสังคมขอบถน) ที่ยืนเข้ามาหาระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท มีเพียงลูกหลานของครอบครัวที่มีที่ดินติดถนนอยู่แล้ว หรือครอบครัวที่อพยพมาจากชุมชนเมืองที่มาซื้อที่ดินที่ติดถนนจากครอบครัวดั้งเดิม โดยครอบครัวเหล่านี้จะมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ผสมผสานเอาระบบชุมชนเมืองมาใช้เข้ามัน เช่น ครอบครัวที่เปิดหน้าบ้านเป็นร้านค้าขายผลผลิตการเกษตร และ ขายสินที่จำเป็นในชีวิตประจำวันที่รับซื้อมาจากในเมืองให้ครอบครัวต่างๆในหมู่บ้าน ขอบชุมชนหมู่บ้านชนบทนี้ที่เป็นเส้นตรงผ่านกลางหมู่บ้านบนสองข้างทางใกล้กันหลวงหรือถนที่ต่อจากถนนหลวงเข้าไป ซึ่งในชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างจากถนนหลวงจะไม่ค่อยเห็นแบบแผนที่ชัดเจนเหมือนชุมชนที่ตั้งติดทางหลวงสายหลักที่เชื่อมระหว่างชุมชนเมืองใหญ่ด้วยกันและต่อเชื่อมลงไปถึงเมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานคร

2. ນິເວສນ໌ຫຼຸມຈານ

ความหลากหลายทางชีวภาพ

บริเวณชุมชนหมู่บ้านชนบทอย่างชุมชนบ้านปาง อยู่ในติดป่าธรรมชาติเขตร้อนชื้น โดยในยุคพึ่งกันเอง ในช่วงประมาณ 50 แรกของการก่อเกิดชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าโดยไม่ตัดต้นไม้ เพราะเกินความจำเป็นและไม่คิดจะตั้งบ้านเรือนกثار โดยคนในชุมชนบอกว่าไม่เคยตัดไม้ในป่า เพราะนอกจากวิถีไม่สร้างบ้านด้วยไม้สักถาวรสแล้ว ยังไม่กลัวชำนาญรู้ที่ห้ามตัดไม้ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าเป็นเสียงเดียวกันว่า “ในช่วงที่ป่าอุดมสมบูรณ์อยู่นั้น คนในชุมชนไม่กล้าตัดไม้สัก แม้แต่จะเอามาแค่ทำด้ามกระเบยตัดน้ำ” แต่พอเริ่มมีคนก่อตั้งบ้าน-ก่อพัฒนามีบริษัทตัดไม้ของต่างชาติจากพม่าที่เข้ามาตัดไม้ผ่านด่านแม่สอด (จังหวัดตากปัจจุบัน) เข้ามาตัดไม้ในและรอบชุมชนจนหมดสิ้น ซึ่งด้านหนึ่งการตัดไม้สักใหญ่ก็เป็นข้อดืออย่างหนึ่งสำหรับคนในชุมชน หมู่บ้านชนบทแถบนั้น ที่จะสามารถหักรัง stag พง จับจองที่ดิน ทำนาทำไร่ ตั้งบ้านเรือนใหม่ และขยายพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านได้ง่าย แต่ความอุดมสมบูรณ์ก็ยังมีมาก “ เพราะแค่ทิ้งที่ดินไว้ไม่กี่เดือนต้นไม้ เก่าวัลย์ และหญ้าต่างๆที่ไม่ถูกตัด และยังมีรากและเมล็ดตกค้างอยู่ ก็จะงอกงามคลุมดินท่วมศรีษะอย่างรวดเร็ว ” และแม่นการขยายพื้นที่ทำกินจะเป็นสิ่งผิดกฎหมายก็ยังทำกันอยู่จนถึงปัจจุบัน

หลังปี พ.ศ. 2515 เมื่อมีถนนหลวงผ่านชุมชนหมู่บ้านลายเป็นทางลาดยาง การปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็เริ่มต้นขึ้น ดังแต่ลำไย กระเทียม หอมแดง พริก มะเขือ เป็นต้น และการใช้สารเคมี ปุ๋ย กับเพร่หลายมานานถึงทุกวันนี้ แต่ต่อมามาชุมชนหมู่บ้านชนบทเกิดการปรับตัวโดยใช้ภูมิปัญญาจากที่พบเห็นในธรรมชาติรอบชุมชน คือ เลิกปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่อายุสั้น เพราะเสี่ยงกับการขาดทุน และเสี่ยงต่อการต้องซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในราคาที่แพงมาก แล้วหันมาปลูกพืชยืนต้นที่อายุนานๆ ที่เรียนรู้จากป่า คือ ลำไย มะม่วง เป็นต้น อีกประการหนึ่งสามารถลดความเสี่ยงได้และสามารถอ้างกรรมสิทธิ์ครอบครองและออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้นได้ภายหลัง

พื้นที่ป่าล้อม

เนื่องจากภูมิประเทศเป็นบริเวณป่าที่อุดมสมบูรณ์ ห่างถนนห่างทางที่ทอดยาวตามแม่น้ำเล็กๆ จำกัด

ทิศเหนือไปได้ จึงมีพื้นที่ป่าห่างถนนออกไปทางทิศตะออกและตะวันตกไปไกลถึง 30 กิโลเมตร การบุกรุกที่ดินป่าจังหวัดเชียงใหม่ที่มาทำรัฐวิสาหกิจเรื่อง ยุงในชุมชนหมู่บ้านปางนี้ในปี 2545 บอกว่าจากภาพถ่ายทางอากาศพบว่าชุมชนหมู่บ้านปางที่ทำให้เนื้อที่ป่าหายไปจากแผนที่มากเป็นลำดับต้นของอำเภอจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน นิเวศน์ชุมชนหมู่บ้านชนบทเสื่อมโstromลงไปเรื่อยพร้อมกับการดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐในชุมชนหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องหลังการเข้ามาตัดไม้สักของนายห้างผรั่ง* จนปัจจุบันน้ำห้วยจะไม่ไหลในหน้าแล้งอีกแล้ว

ชุมชนครอบครัวในชุมชนหมู่บ้านและจากต่างอำเภอที่เคยอาศัยป่าดงดิบรอบชุมชนหมู่บ้านที่มีเนื้อที่กว้างขวางเป็นแหล่งอาหาร ของใช้ สมุนไพร การขาดความอุดมสมบูรณ์ จึงต้องเดินทางเข้าไปในป่าใกล้ๆ จากรัฐบาลมากเกิน 10 กิโลเมตรจึงจะหาได้ และไฟป่าก็จะเกิดปีละ 2 ครั้งทำให้ต้นไม้เล็กและความอุดมสมบูรณ์ลดลงจากห้าของป่าลามากและน้อยลง วงในของชุมชนเห็น การเผาป่า ในความหมายที่แตกต่างไปจากรัฐ คือ เห็นว่าจะทำให้ไม่เกิดไฟป่าที่รุนแรง เพราะจะเผา ก่อนที่ใบไม้จะแห้งมากๆ และเผาอีกครั้งตอนใบที่แห้งจากไฟป่าครั้งแรกแล้วหล่นลงมา และจะทำให้เหตุอุบัติเพิ่มมากขึ้น แต่เช้าๆ และเข้าไปเก็บหาของป่าสะดาว กโดยที่ไม่ต้นใหญ่จะไม่ได้รับผลกระทบไฟป่าที่เผาเมื่อยังมีใบแห้งไม่มาก แม้รัฐโดยกรรมป่าไม้จะห้าม กำหนดบทลงโทษ และมีอาสาสมัครชาวบ้านร่วมอยู่ด้วย แต่ก็ไม่เคยจับคนที่เผาป่าได้เลยสักคนทั้งที่มีการเผาปีละ 2 รอบทุกปี ซึ่งไฟจะไม่สามารถเข้าไปถึงความสดและเขียวชี่อุ่นของป่า คงดินธรรมชาติ แต่ก็ถูกรุกเข้าไปเรื่อยๆ ขณะที่เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เห็นว่าการเผาทำให้ต้นไม้เล็กๆ ตาย ซึ่งชาวบ้านก็เบี้ยงบ้านหากไม่เผาเมล็ดก็จะไม่ตอกถึงพื้นดินและไม่ออกใหม่อีกในฤดูฝน เพราะเห็นด้วยตาว่าป่าที่ถูกเผาปีละ 2 ครั้งที่ไหนก็ยังมีต้นไม้เล็กขึ้นอยู่เหมือนเดิม เป็นความเห็นที่ต่างกันและรัฐมองก็ไม่เคยรับฟังชุมชน ประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพภารณ์ได้มากนักในปัจจุบัน

ที่ดินถูกเปลี่ยนมือ

หลังจากที่พื้นที่ป่าหายไปแล้ว ที่ดิน น้ำ อากาศ และ ป่าถูกทำลายไปมากจากการบุกรุกที่ดินนี้ยมต่างประเทศที่รัฐเปิดทางให้เข้ามาตัดไม้ใหญ่ น้ำเริ่มแห้งในหน้าแล้ง และเกิดความสะคลานในการทางป่ามาเป็นที่ดินสำหรับทำไร่ของครอบครัวในชุมชนชนบทที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ จนปัจจุบันจำนวนที่ดินมีจำนวนไม่เพียงพอจะแบ่งกันเพื่อจับจองใหม่ได้อีกต่อไป ส่วนที่จับจองอยู่ปัจจุบันก็เกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อยู่ระดับใกล้ชิดกับคนใน ชุมชน ส่วนใหญ่จะร่วมกับทั้งนายทุนภายนอกชุมชน และคนในชุมชนบางส่วนหลอกหลวงรัฐและชุมชนเอง โดยการรับสินบนจากคนวงนอกรบบคนในการออกเอกสารสิทธิ์แก่ครอบครัวในชุมชนชนบทเป็นลำดับแรก และนายทุนในเมืองค่อยเข้าไปซื้อต่อในราคากลางก็ทีหนึ่ง

สภาพป่าในปัจจุบันในรัศมี 10 กิโลเมตรรอบชุมชนหมู่บ้านมีการถูกตัดไม้ไปเรื่อยๆ โดยมีนายทุนจากเมือง

* นายทุนผู้รับที่ดินที่ได้รับสัมปทานท่านจากรัฐในการตัดไม้สัก ซึ่งคนในชุมชนจะไม่เข้าใจระบบบริษัทแบบผู้รับที่ดิน

เชียงใหม่หรือต่างจังหวัด รวมทั้งกรุงเทพฯ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินจากครอบครัวในชุมชนรวมเป็นแปลงใหญ่ๆ แล้วปลูกลำไยเป็นสวนสมัยใหม่ขนาดใหญ่และจ้างคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของเดิมบางรายเป็นคนงานฝ่า รวมถึงจ้างคนงานชาวพม่ามาเป็นแรงงานรับจ้างรายเดือนโดยไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน มีการตัดถนนลูกรังและนำไฟฟ้าเข้าไปสู่สวนเหล่านั้น

สภาพความแห้งแล้งจะเกิดขึ้นชัดเจนหลังการชุดอ่างเก็บน้ำกันลำห้วยแม่ปางในปี พ.ศ.2539 เป็นเหตุให้น้ำในลำห้วยไม่ไหลมายังที่นาที่อยู่ติดกันแหล่งทางทิศตะวันตกอีกเลย และบริเวณนี้เองเริ่มมีการสร้างบ้าน และทำสวนลำไยแทนการทำการสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็กในลำน้ำลี** ที่ไหลเลาะไปตามซอกเขาเกือบทุกระยะ 5-10 กิโลเมตร หรือเกือบทุกหมู่บ้านประมาณ 15 แห่งของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐไม่ได้ทำให้ปริมาณน้ำในหนองแล้งมีเพียงพอที่จะไหลไปตามคลองชลประทานคอนกรีตที่ยาวหลายสิบกิโลเมตรทุกฝายได้ทั้งปี ในชุมชนบ้านปางเริ่มเกิดการแย่งน้ำในหนองแล้งมา 2-3 ปี โดยการลักลอบสูบน้ำหนองด้วยเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ของนายทุนที่อยู่ใกล้ๆ และมีสวนลำไยพื้นที่มากๆ ซึ่งชุมชนยังรวมตัวไม่ติดในการแก้ไขปัญหานี้ เพราะน้ำในหนองจะเพียงพอต่อการทำนาตามวัตถุประสงค์ของรัฐที่ลงใจดำเนินการ และพื้นที่การทำนาถูกลดลงเพราะเปลี่ยนมาเป็นการทำสวนลำไยที่ได้เงินก้อนโตๆ ดีกว่าและเก็บผลได้หลายปีโดยไม่ต้องปลูกใหม่ เพราะเป็นไม้ยืนต้น แต่ปัญหาเกิดในหนองแล้ง เพราะรูปแบบการใช้น้ำของแต่ละคนและช่วงเวลาต่างกันมาก บางครอบครัวใช้จากบ่อขนาด ซึ่งจะขาดน้ำ บางครอบครัวสูบจากลำคลอง บางครอบครัวสูบจากฝาย บางครอบครัวมีสระของตนเอง บางครอบครัวมีบ่อขนาดน้ำลึกของตนเอง บางครอบครัวใช้น้ำประปาเข้า เป็นต้น

เกษตรผสมผสาน

อาหารในชุมชนเป็นอาหารที่หาหรือปลูกโดยอาศัยความสมบูรณ์จากธรรมชาติ โดยพืชผักผลไม้มีอุดมสมบูรณ์ในชุมชน โดยเฉพาะผลไม้มีหลายชนิดและมีทุกรส ทุกฤดูหมุนเวียนให้กินได้โดยไม่ต้อง หรือต้องทนออมเก็บไว้กิน แต่กินสด ๆ ก็เหลือเน่าร่วนหล่นเป็นจำนวนมาก การดำรงชีวิตโดยรวมตั้งแต่ยุคพึ่งกันเองมาถึงปัจจุบันในวงใน ครอบครัวพำนภูมิแบบปลูกแบบธรรมชาติ คือ ให้เป็นไม้ยืนต้นเป็นพันธุ์พื้นเมือง ที่คัดพันธุ์โดยวิธีเลือกพ่อพันธุ์ที่ออกลูกดก อาจเพราะด้วยเมล็ด หรือต่อน และดูแลง่าย เพราะไม่ต้องรดน้ำมาก ส่วนใหญ่ไม่ต้องรดน้ำ เนื่องจากน้ำที่ต้องปลูกใหม่ทุกปี และบางชนิดที่ต้องปลูกใหม่ทุกปีจะเก็บคัดพันธุ์เอง เช่น ข้าวโพดสารี แตงต่างๆ ฟัก พakis มะเขือ หอม กระเทียม เป็นต้น รวมถึงสัตว์พื้นบ้าน เช่น ไก่ เป็ด ห่าน ปลา ผึ้ง หมู วัว ควาย เป็นต้น ยุคพึ่งกันเองเรียกว่า พืชผักสวนครัว หรือปัจจุบันราชการเรียกว่า เกษตรผสมผสาน เพราะจะสามารถลดต้นทุนการผลิตทั้งในแง่การหาพันธุ์ เวลาดูแล เป็นดัชนีวัดความอุดมสมบูรณ์ของดิน การประกันการมีพืชผักผลไม้ที่

*** คำว่า ลี ในภาษาพื้นเมืองแปลว่าลืบ เพราะแม่น้ำลีไม่สามารถมองเห็นได้แม่นยำอยู่บนภูเขา

คุณภาพเหมือนเดิมกินในปีต่อๆไป และรักษาสภาพแวดล้อมแบบอยู่ร่วมกับธรรมชาติให้มากที่สุด การอยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้มีปัจจัยมี 4 เหลือเพื่อไม่จำเป็นต้องหาเงินมากมาย ไปซื้อกินเพิ่มเติมอีก เพราะมีหลากหลายจนกินไม่หมด โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน ดังนั้นเงินตราในสภาพเช่นนี้ จึงไม่จำเป็น และไม่มีคุณค่าเท่ากับปัจจัย 4 ได้

3. เครือข่ายชุมชนหมู่บ้านชนบท

ชุมชนหมู่บ้านมีเครือข่ายกับชุมชนหมู่บ้านชนบทด้วยกัน เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกที่สามารถจัดการหรือควบคุมได้แบบแทบไม่ต้องจัดการ เพราะต่างมีวัตถุประสงค์ แบบแผนสมาชิกวัฒนธรรม และแนวทางการดำเนินชีวิตแบบเดียวกัน เพียงแต่เป็นอิสระจากกัน ต่างไม่เป็นชุมชนเชิงการเมืองที่จะพยายามรวมตัวกันเป็นเมืองเพื่อแข่งกับชุมชนเมืองเดิมที่มีอยู่ จึงพบว่าไม่มีตำบลหรืออำเภอหรือจังหวัดgradeที่เรียงในประเทศไทย ทั้งที่มีจำนวนประชากรมากพอจะรวมกันได้มากกว่า 1 จังหวัด

ภายใต้ความสัมพันธ์กับชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยในยุคพึ่งกันเอง การติดต่อสื่อสารกันบนพื้นฐานของเครือญาติ เศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน และวัฒนธรรมชุมชน ในกลุ่มชุมชนหมู่บ้านชนบทด้วยกันที่มีความเข้มข้นประมาณ 2-3 ตำบลเท่านั้น โดยใช้ทางเดินเท้าหรือทางเกวียนที่ลัดเลาะไปตามภูมิประเทศ จนรู้และทุนตัดถนนหลวงผ่านชุมชนหมู่บ้านและมีการคมนาคมสะดวกมากขึ้นในยุคก่อนพัฒนา แต่เมื่อพัฒนาถึงการปรับวิถีการดำเนินชีวิตที่ผสมผสานเอกสารระบบชุมชนเมืองที่ผ่านมาทางถนนหลวงแล้ว การปรับตัวยังมีมากมีน้อยต่างกันไปในแต่ละชุมชนหมู่บ้าน กล่าวคือ ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทที่เก่าแก่และมีที่ตั้งอยู่ใกล้ระบบชุมชนเมืองที่สุดอย่างชุมชนบ้านปางและหมู่บ้านใกล้เคียงได้รับประโยชน์จากการโกรงสร้าง-หน้าที่ในกระบวนการทางเศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน ฯลฯ จากชุมชนหมู่บ้านชนบทอื่นที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองกว่า ที่เรียกว่า “ชานชนบท” เช่น ชุมชนบ้านห้วยกาน ในเขตอำเภอปะคำ ซึ่งเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทเดิมแต่ต่างนอกผสานเอกสารวิถีการดำเนินชีวิตตามระบบเศรษฐกิจตลาดแบบเมืองมาใช้มากกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นแหล่งกระจายสินค้า และบริการที่มาจากระบบชุมชนเมืองเป็นหลัก สินค้าชุมชนที่นี่จะถูกกระจายไปให้ชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ โดยจะมีแม่ค้าจากชุมชนหมู่บ้านชนบทที่ตั้งอยู่ห่างไกลออกไปรับซื้อมาจำหน่ายในร้านค้าย่อย* ที่ตั้งเรียงรายอยู่ที่ขอบชุมชนหมู่บ้านชนบทหรือขอบทางหลวงเป็นส่วนใหญ่

ปัจจุบันชุมชนหมู่บ้านที่ทำโกรงสร้าง-หน้าที่ของ “ชานชนบท” ให้แก่หมู่บ้านชุมชนชนบทที่อยู่ห่างชุมชนเมืองออกไปมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่ขนาดเล็กกว่าบ้านห้วยกาน และกระจายไปเป็นระยะของถนนหลวง โดยกำหนดจากขนาดของชุมชนหมู่บ้าน (ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ห่างออกไปจากถนนหลวง) แสดงว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนระบบกึ่งพึ่งกันเอง กึ่งพึ่งตลาดแบบทุนนิยมที่ผสมผสานเอกสารระบบการซื้อ-ขายแบบชุมชนเมืองเข้ามาเป็นบางส่วนที่วงนอกในวิถีแบบชุมชนชนบทดังเดิมที่เพิ่ม

* เป็นร้านค้าที่ใช้ตัวบ้านของครอบครัว โดยเปิดบริการเข้ามีดจันค่าไม่มีค่าน้ำซื้อ ไม่ได้แยกออกเป็นเอกเทศ

ขึ้นตามจำนวนสมาชิกคือจำนวนครอบครัวชนบทโดยรวมเพิ่มขึ้น ขณะที่ส่วนสินค้าหรือผลผลิตเกษตรจากระบบชุมชนชนบทที่จะผ่านไประบบเมืองนั้นไม่ผ่านตลาดนี้ จะมีพ่อค้าคนกลางเข้าไปซื้อในราคากูจากในชุมชนหมู่บ้านโดยใช้รถปิคอัพหรือหกล้อไปขายในเมืองโดยตรง

เครื่อข่ายชุมชนส่วนอื่นๆ ได้แก่ ล่าวบัง ไว้แล้วในหน้า 18-19 และข้างต้น

สรุปแล้วตัวแสดงร่วมของระบบเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนคือ ชุมชนหมู่บ้านชนบทแบบชาวasser หรือสามัญชนที่เป็นอีกระบบหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ของพลวัตของการรักษาความสมดุล เชิงโครงสร้างขององค์ประกอบที่เป็นทั้งภาษาภาพ จิตวิญญาณ และวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นชุมชน เปิดใจเกี่ยวข้องกับปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งหากพิจารณาเชิงระบบและมุมมองของชุมชนแล้วจะมีทั้ง 1) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่จัดการเองได้ผ่านระบบของตัวแสดง จะทำให้เห็นประกายการณ์เชิงประวัติศาสตร์และโครงสร้าง-หน้าที่ 2) ระบบห้องสองที่มีพลวัต ศักยภาพ ความยั่งยืน และความหวังต่อสังคมไทยในอนาคต 3) ปัจจัยภายนอกที่ชุมชนหมู่บ้านจัดการเองไม่ได้ คือ นโยบายสาธารณะที่มาเกี่ยวข้อง โดยเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนมีพลวัตจากยุคพึ่งกันเอง ในอดีตที่ชุมชนชนบทอยู่ร่วมกันและพึ่งพาเฉพาะสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จัดการเองได้สอดคล้องตามหลักพุทธศาสนาจนฝังในจิตวิญญาณมหาลัยพันปี

ต่อมาเมื่อเป็นชุมชนมีการตั้งถาวร (ช่วง 200 ปีก่อนมาถึงปัจจุบัน) จึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องแบบถูกกระทำกับปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่จัดการเองไม่ได้ คือ รัฐและทุนที่เกิดมาภายหลัง หรือตั้งแต่เกิดรัฐชาติ พ.ศ. 2417 ระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทในยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนได้สร้างโครงสร้างวงนอกขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ป้องกันและประยุกต์สิ่งที่มีประโยชน์จากภายนอกมารับใช้ แก่นแท้ดั้งเดิมที่หลบไปอยู่ในโครงสร้างวงใน หรือเพื่อสามารถใช้สิทธิชุมชนในการจัดการหรือควบคุมปัจจัยภายนอกที่เข้ามาภายหลังบนที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านชนบท ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทในตัวแสดงจึงยังคงยั่งยืนและมีพลวัตของศักยภาพการพึ่งกันเองข้ามกาลเวลาและรุ่นคนมาได้ถึงปัจจุบัน

*****

ส่วนที่ 3

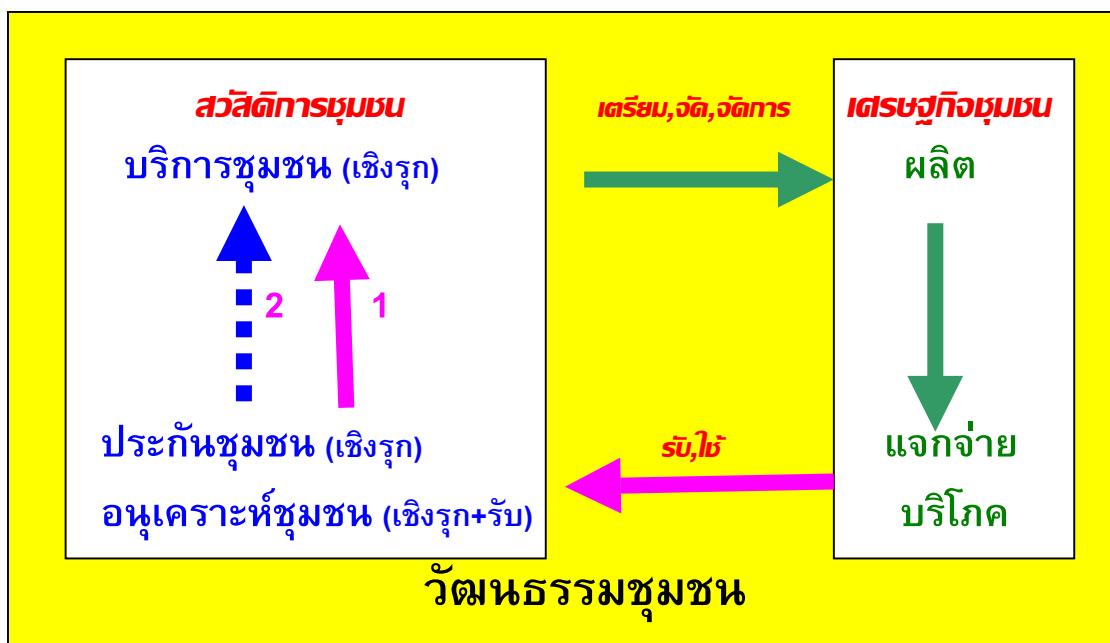
ระบบเศรษฐกิจชุมชนกับระบบสวัสดิการชุมชน

บทที่ 5

ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชน

ระบบสวัสดิการชุมชนเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจชุมชน โดยระบบสวัสดิการชุมชนเป็นโครงสร้างเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่จัดเตรียมแรงงาน ทักษะและประสบการณ์ในเรื่องการจัดและการจัดการของแรงงานในรูปชุมชน เช่น ชุมชนครอบครัว ชุมชนการลงแขก ฯลฯ แก่กระบวนการผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชน และผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้ตามกระบวนการแจกจ่ายและบริโภคของเศรษฐกิจชุมชนจะถูกส่งคืนมาให้ระบบสวัสดิการชุมชนได้รับและได้ใช้เพื่อกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการอยู่กินอย่าพอจีและความสุขร่วมกันอีกรึหนึ่ง สวัสดิการด้านอาหารและน้ำดื่มในยุคปัจจุบันเองได้จากการระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นแบบเศรษฐกิจยังชีพที่พ่อเพียงโดยอัตโนมัติ เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านชนบทตั้งอยู่ในที่ตั้งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของนิเวศน์ชุมชนที่ชุมชนที่หมู่บ้านสามารถจัดการเองได้ และจะหมุนเวียนความสัมพันธ์ในองค์ประกอบของกระบวนการระหว่างกันเป็นวัฏจักร การผลิตซึ่งรอบต่อไปในชุมชนย่อยระดับต่างๆ ที่เป็นตัวแสดง (ดังแสดงในแผนภาพที่ 17) โดยกิจกรรมพื้นฐานในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนชนบทที่ผลิตในรอบแรกให้แก่ระบบสวัสดิการชุมชน แบบองค์รวมที่จำเป็นมากที่สุดในยุคที่ชุมชนมีที่ตั้งถาวร คือ สวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งรวมที่ดิน

แผนภาพที่ 17 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน และวัฒนธรรมชุมชนบท

บ้านเรือนและของใช้ในครัวเรือนต่างๆ ซึ่งอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในที่ตั้งของชุมชนนั้นเอง ไม่ได้ซื้อทั้งหมดเหมือนการไปอยู่ในบ้านจัดสรรในระบบชุมชนเมือง

โครงสร้าง-หน้าที่และกระบวนการทั้งหมดของความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนนี้จะยกระดับเชิงนามธรรมจิตวิญญาณหรือศีลธรรมที่จะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมร่วมกันเรียกว่า วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นโครงสร้างที่เป็นนามธรรมที่สูงกว่าระบบห้องสองที่จะสิ่งอิทธิพลย้อนกลับมาทำหน้าที่ 2 อย่างในเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบท คือ

1. เชิงนามธรรมในฐานะจิตวิญญาณชุมชนที่เป็นพื้นฐานของความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี และแนวทางการดำเนินชีวิตในชุมชนระดับต่าง ๆ ในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งจะสอดคล้องกับปรัชญาของพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนยกให้เป็นจิตวิญญาณของผู้หรือธรรมชาติที่ปักถิ่นที่ไม่ได้พัฒนาจิตใจตนเองด้วยหลักธรรมสอนของศาสนาไปอธิบายหลักการเหตุผลได้ชัดเจนด้วยตนเอง

2. พฤติกรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนระดับต่างๆ ซึ่งเป็นผลผลิตจากการผลิตข้าวของระบบห้องสองที่ไปด้วยกันและเกิดขึ้นในระบบชุมชนชนบทระดับต่างๆ บนที่ตั้งและนิเวศน์ของชุมชนหมู่บ้านและครอบครัว ฯลฯ พลวัตเหล่านี้ดำเนินไปท่ามกลางการโต้ตอบกับอยู่กับกาลเวลา และสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกระบบชุมชนชนบทที่ชุมชนหมู่บ้านจัดการเองได้

โดยผลผลิตที่ระบบเศรษฐกิจชุมชนส่งให้แก่ระบบสวัสดิการชุมชนรับและใช้ในกระบวนการหรือกิจกรรมสวัสดิการชุมชนนั้นเป็นกระบวนการแบบเบ็ดเสร็จ (On Stop Service) เพราะอยู่ภายใต้ระบบวัฒนธรรมชุมชนและระบบชุมชนหมู่บ้านระดับชุมชนภาคที่เป็นตัวแสดงเดียวกัน และสามารถประเมินผลความพอใจและขนาดของความเพียงพอเชิงปริมาณของสวัสดิการชุมชนที่ได้รับในระบบชุมชนที่เป็นตัวแสดงเดียวกันนั้นได้ในตัวเช่นกัน โดยเฉพาะชุมชนครอบครัวที่จะเปรียบเทียบระหว่างวัตถุประสงค์ที่กำหนดเองและผลผลิต/ผลกระทบที่ออกมากับรับผลเอง การที่กระบวนการที่จัด รับผล และประเมินผลแบบเบ็ดเสร็จในระบบเดียวกันเช่นนี้ จึงเกิดหลักประกันแก่ทุกส่วนในระบบชุมชนหมู่บ้านที่เป็นตัวแสดง และสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนแก่ระบบเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนข้างลง รวมถึงวัฒนธรรมชุมชนข้างนี้รอบต่อไป ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชนบทในตัวแสดงจึงยังยืนและมีพลวัตข้ามกาลเวลาและรุ่นคนมาได้ถึงปัจจุบันได้ เมื่อจะต้องสูญเสียองค์ประกอบหลายส่วนเพื่อสร้างนวัตกรรมของโครงสร้างวงนอกไว้โดยต้องสภาพแวดล้อมภายนอกที่ชุมชนหมู่บ้านจัดการหรือควบคุมไม่ได้อย่างรัฐและทุนที่มีวัฒนธรรมเชิงกลไกและอำนาจคือนโยบายสาธารณะ แต่ก็ได้รับผลดีที่จะเกิดขึ้นในภาพรวมของระบบชุมชนชนบทนั้นที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านจากนวนรัตกรรมการปรับตัวโดยสร้างวงนอก ที่เกิดจากภูมิปัญญาของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบทไทยที่นำมหัศจรรย์ มีศักยภาพ และสร้างประโยชน์แก่ระบบชุมชนชนบททุกองค์ประกอบในบริบทสมัยใหม่ได้มาก และสามารถเป็นความหวังสำหรับการดำเนินอยู่ของสังคมไทยโดยรวมต่อไปได้ถึงในอนาคต

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนกับสวัสดิการชุมชนหมู่บ้านชุมชนบทไทยในมุ่งของ
ของระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีกระบวนการเริ่มจากการผลิตไปสู่กระบวนการแลกเปลี่ยนและบริโภคันน
เมื่อพิจารณาความเกี่ยวพันกับกระบวนการ 3 อย่างตามประเภทของสวัสดิการชุมชนแล้ว เศรษฐกิจ
ชุมชนจะไม่เริ่มการผลิตที่ตรงกับกระบวนการของสวัสดิการชุมชนด้านการประกันชุมชน ซึ่งเป็น¹
ระบบชุมชนหมู่บ้านที่เป็นตัวแสดงถึงว่าปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ของการคงอยู่และความเป็นจริงของ
ตัวแสดง (ดังแสดงในแผนภาพ 16) ข้อเท็จจริงนี้จะไม่ถูกค้นพบหากนักนโยบายสาธารณะแยกกัน²
วางแผนนโยบายเศรษฐกิจชุมชนออกจากนโยบายสวัสดิการชุมชน และนโยบายจะขัดแย้งและไม่เกิดผลดี
ในขั้นการนำนโยบายไปปฏิบัติ และประเมินผลทั้งที่มีตัวแสดงเดียวกัน

โดยระบบสวัสดิการชุมชนชุมชนบทที่ไปสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนชุมชนบทและรับหรือใช้ผลผลิต
จากระบบเศรษฐกิจชุมชนชุมชนบทมาผลิตข้ามกระบวนการและกิจกรรมในระบบสวัสดิการชุมชนชุมชนบท
อีกรอบนั้นสามารถแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ การประกันชุมชน การบริการชุมชน และการ
อนุเคราะห์ชุมชนชุมชนบท และแต่ละประเภทต่างมีผลลัพธ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งแบ่งโดยใช้การพึงกันเองที่
เป็นแก่นแท้ของระบบชุมชนหมู่บ้านชุมชนบทเป็นฐานได้ 3 ยุค คือ

1. ยุคพึงกันเอง หรือก่อน พ.ศ. 2417 (เริ่มการปกครองแบบสมุทเตาภิบาล)
2. ยุคกึ่งพึงกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนแบบรวมอำนาจ หรือ พ.ศ. 2417-2537
3. ยุคกึ่งพึงกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนแบบกระจายอำนาจ หรือ พ.ศ. 2537-ปัจจุบัน (2545)

ต่อไปนี้จะขอเน้นอธิบายรายละเอียดของระบบสวัสดิการชุมชน โดยกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจ
ชุมชนหมู่บ้านชุมชนบทเพียงในบางส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนขณะอ่าน และสาระของ
เศรษฐกิจชุมชนชุมชนบทสามารถหาอ่านได้ง่าย เพราะมีองค์ความรู้อยู่มากแล้ว ขณะที่สาระของสวัสดิ
การชุมชนหมู่บ้านชุมชนบทที่ยังมีองค์ความรู้อยู่น้อย ผู้อ่านน่าจะได้เข้าใจสาระของสวัสดิการชุมชนให้
ชัดเจน กระบวนการและกิจกรรมของระบบสวัสดิการชุมชนในมุ่งของระบบเศรษฐกิจชุมชนมี
รูปธรรม 3 ประเภทดังนี้

1. สวัสดิการชุมชนเพื่อกระบวนการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน : การบริการชุมชน

สวัสดิการชุมชนด้านการบริการชุมชนเป็นทั้งส่วนรวมและกิจกรรมระหว่างสมาชิกของชุมชน
พื้นฐานหรือชุมชนครอบครัว ชุมชนกลุ่มย่อยต่างๆ ชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนเครือข่ายที่เป็นผลจาก
การรวมตัวจัดและรับกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกชุมชนครอบครัวของกลุ่มนั้นต่างมีความเข้มแข็งมั่น
คงเหลือนักและชุมชนหมู่บ้านอยู่ในภาวะสมดุล เพื่อสนับสนุนกันและกันให้กระดับมาตรฐานวิถี
ชีวิตความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตตามแบบชาวราษฎรในระบบชุมชนหมู่บ้านชุมชนบทไทยให้สูงขึ้นโดย
อาศัยแนวทางตามคำสอนของพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งอาจแบ่งประเภทสวัสดิการตามผลที่ตกลงแก่
สมาชิกชุมชนแต่ละระดับในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน คือ การอยู่ การกิน การใช้ และสุขภาวะ
เพื่อการบริการชุมชนนั้นดำเนินการผู้รับและผลรับเป็นสำคัญ และในระบบสวัสดิการชุมชนหมู่บ้าน
ชุมชนบท ผู้จัด ผู้รับและผู้ประเมินผลความพอใจคือกลุ่มชุมชนเดียวกัน

ภายใต้บริบทที่ชุมชนหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นชุมชนที่มีที่ตั้งถาวรและจำนวนครอบครัวเพิ่มขึ้นคล้ายกับชุมชนเมือง 2) ในชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชุมชนครอบครัวที่เป็นสมาชิกจะคล้ายคลึงกัน เพราะอยู่ในระบบนิเวศน์ชุมชนและภูมิศาสตร์นิเวศน์ที่มีความเฉพาะอันเดียวกัน 3) ระบบชุมชนหมู่บ้านเป็นอีกระบบหนึ่งที่มีตัวแสดงแตกต่างไปจากระบบชุมชนเมือง แต่ต้องเกี่ยวข้องแบบเป็นฝ่ายลูกกระทำจากระบบชุมชนเมือง และ 4) พลวัตยุค มีความเกี่ยวข้องกับระบบสวัสดิการสังคมเพื่อชุมชนที่รัฐและทุนส่งเสริมจะเปลี่ยนแปลงแบบแผนตามแบบแผนกิจกรรม ผู้เกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์ และผลกระทบของระบบสวัสดิการชุมชนด้านการบริการชุมชน ซึ่งมีพลวัติเชิงเชิงโครงสร้าง-หน้าที่ และกระบวนการผ่านมา 3 ยุค ดังนี้

1.1 การอยู่

1.1.1 บ้านเรือน

ยุคพึ่งกันเองตอนปลายระบบชุมชนหมู่บ้านมีที่ชุมชนตั้งถาวรแล้ว แต่ตัวบ้านยังไม่มีมาตรฐานทั้งที่อยู่ท่ามกลางทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์และมีสัดส่วนสูงกว่าจำนวนครอบครัวมาก แต่นิยมสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ไผ่ มุงหลังคาหรือใบตอง เพราะอยู่ต่ำจากยุคของพญานาค สงเคราะห์ว่าง หัวเมืองและโรคระบาด ชุมชนแม่oyerบ้านปางจึงยังไม่แน่ใจว่าการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหมู่บ้านมาได้ระยะหนึ่ง ๆ แล้วต่อมาจะต้องอพยพจากไปภัยหลังหรือไม่

บ้านเรือนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแต่ละชุมชนครอบครัวใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมชุมชนครอบครัวและสมาชิกทุกคน คือ เกิด เลี้ยงดู บวช แต่งงาน แก่ เจ็บ และตาย เมื่อครอบครัวได้สร้างบ้านเรือนเสร็จจะมีผู้เรือนหรือผู้บ้านของชุมชนครอบครัวนั้น ๆ ขึ้นมาทันที โดยทุกครอบครัวจะทำหินบูชาไว้บนเสาเอกผู้บ้านนี้จะเป็นขวัญร่วมกันของสมาชิกชุมชนครอบครัว มีความศักดิ์สิทธิ์สำหรับชุมชนครอบครัวนั้น ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับผู้บ้านของครอบครัวอื่น แต่ครอบครัวอื่นก็ไม่ได้ลบหลู่ผู้บ้านหรือผู้เรือนของครอบครัวอื่น

บ้านเรือนจะถูกสร้างขึ้นมาหลังการสร้างครอบครัวใหม่หรือแต่งงาน โดยอาศัยประเพณีลงแขกสร้างบ้าน จากแรงงานในชุมชนหมู่บ้าน คือ เครือญาติ และเพื่อนบ้าน เพราะเป็นยุคที่ครอบครัวในแต่ละหมู่บ้านยังมีจำนวนน้อยและมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกันทั้งทางสายเลือดและประเพณีจากการแต่งงานเข้ามาเป็นขยาย-สะไภ้ การลงแขกเช่นนี้ทำให้สามารถสร้างบ้านใหม่ได้ภายใน 5-10 วัน โดยมากมักสร้างบ้านใหม่ในหน้าแล้งหลังเสร็จก็ดำเนินการทำไร่เพาะปลูก ครอบครัวที่จะสร้างบ้านใหม่จะไปวนาน*เพื่อบ้านล่วงหน้า 1-2 วัน ขณะที่ยังอาศัยอยู่กับพ่อตาแม่ยายมา 1-2 ปี ก่อนได้เตรียมวัสดุบางอย่างเท่าที่จะเตรียมได้ เช่น หลังคา ตอก ไม้บานงส่วน เป็นต้น เมื่อถึงวันลงแขก ครอบครัวที่ได้รับการขอแรงจะหยุดงานของครอบครัวพร้อมกันและมาเป็นแรงงานชายไปตัดไม้ ขนไม้จากป่าในบริเวณใกล้ชุมชน หมู่บ้าน เพราะป่ายังอุดมสมบูรณ์มาก แต่ยังไม่มีการเลือยไม้ ส่วนผู้ชายใหญ่จะมาช่วยทำงานเบา ๆ กับบ้าน เช่น ไฟหลังคา ไฟในต่อง เป็นต้น ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ก็มาช่วยจักตอก* ทำพิธีขอมาเจ้าที่และแม่ธรณ์ และผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านช่างหรือเคยสร้างบ้านเรือนมาก่อนก็จะช่วยกันวางแผนแนวปึกไม้สำหรับชุดเสา โดยเฉพาะเสาเอก

และ世人那เมื่อสร้างเสร็จก็จะทำพิธีขึ้นของบ้านโดยฝ่ายหญิงที่เป็นเครื่องญาติและเพื่อนบ้านจะมาช่วยกันขน

ยุคก่อนพึ่งกันเอง-ก็พึ่งรัฐและทุนมาถึงปัจจุบัน รูปแบบและวิธีการลงแขกและลักษณะตลอดจนวัสดุสร้างบ้านเรื่องได้เปลี่ยนแปลงไป การลงแขกจะอยู่ที่โครงสร้างวงใน ไม่ว่าจะเป็นบ้านที่สร้างด้วยวัสดุแบบไหนจะมีการลงแขกในตอนเริ่มตั้งเสาเอกและ世人那 และการขอเช้าแม่ธรณ์เจ้าที่โดยผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นการลงแขกเฉพาะกลุ่มเครื่องญาติและเพื่อนบ้านใกล้ชิดประมาณ 10 หลังคารีอนเท่านั้น และฝ่ายหญิงจะมาช่วยกันทำอาหารเลี้ยง และช่วยขนของขึ้นบ้านใหม่ ส่วนโครงสร้างวงนอก จะทำหน้าที่ต่อโดยอาจจ้างช่างไม้ ช่างปูน ช่างเหล็ก ช่างไฟฟ้า ฯลฯ ทั้งชุดหรือเฉพาะหัวหน้าช่าง 1-2 คน มาควบคุมการก่อสร้างควบคู่ไปกับการลงแขกของวงใน ขึ้นอยู่กับว่าหมู่บ้านไหนยังมีการลงแขกเข้มข้นมากแค่ไหน ส่วนวัสดุนั้นเริ่มใช้ไม้สักหรือไม้เนื้อแข็งอื่น ๆ จากการเลือยเอง เป็นบ้านที่มั่งคงถาวรมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังเพิ่มประเพณีการขึ้นบ้านหมู่ที่บางครอบครัวที่มีฐานะดี ๆ ก็จะสมโภชด้วยมหรสพ เช่น ซอพื้นเมือง ดนตรี ภาคยนตร์ เป็นต้น แต่ที่ขาดไม่ได้เลย คือ การนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาและฉันภัตตราหารเพลที่บ้านใหม่

ตัวบ้านในชุมชนหมู่บ้านชนบทมีลักษณะตามวิัฒนาการ 5 แบบ คือ

1. กระท่อม ทำด้วยไม้ไผ มัดด้วยตอก มุงด้วยหญ้าคาหรือใบตอง
2. กระท่อม เสาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก พื้น ฝา ทำด้วยไม้ไผ มัดด้วย

3. บ้าน 2 ชั้น เสาพื้นและผาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก แต่ไม่ใส่ไม้ หลังคามุงด้วยอิฐเผา มีเดินและชานกว้าง ๆ ได้ถูกเก็บของได้

4. บ้าน 2 ชั้น เสาปอนมุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้องปูน ส่วนพื้นและผาทำด้วยไม้เนื้อแข็งที่มีการใส่ไม้ มีเดินและชานที่แคบลงใต้ถุนบ้านให้อยู่อาศัยตอนกลางวันได้

5. บ้าน 2 ชั้น หรือชั้นครึ่ง หรือชั้นเดียว ฝาบานส่วนก่อด้วยอิฐบล็อก ผสมไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยกระเบื้องปูน หรือกระเบื้องลอน มีชานแคบลง และสร้างโรงเก็บของแยกออกไป

แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันครอบครัวที่แต่งงานใหม่ ๆ ส่วนใหญ่อยู่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนในแบบที่ 2-3 และมีทางเลือกว่าจะมุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนได้ตามฐานะ และเมื่อทำงานเก็บเงินเก็บไม้เนื้อแข็งได้เพียงพอ ซึ่งจะใช้เวลา 10-20 ปี จึงจะมีโอกาสสร้างบ้านแบบที่ 4-5 ซึ่งใช้ไม้เนื้อแข็งจากบ้านเดิมมาทำ บางส่วนเพื่อประหยัดเงินงบประมาณที่จะใช้

การสร้างบ้านตามแบบของวงนอกจะผสมอิทธิพลระบบชุมชนเมืองในรูปการใช้เงินซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ที่ทันสมัยและราคาแพงมากก่อสร้างและตกแต่ง เช่น ปูน กระจาด สี และเฟอร์นิเจอร์ และระบบสวัสดิการสังคมเพื่อชุมชนของรัฐและทุนจัดสวัสดิการสังคมด้านบริการอีกรอบหนึ่งตามแบบของจิตวิญญาณของชุมชนเมือง คือ มุ่งเอาไว้จากการขยายอุปกรณ์การก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์ ที่ดินจัดสรร บ้านจัดสรร กิจการให้เช่าหอพักและคอนโดฯ ฯลฯ และการออกเงินกู้เพื่อหวังดอกเบี้ยจาก การกู้เงินสร้างบ้านจากธนาคารอาคารสงเคราะห์เพื่อนำมาสร้างบ้านตามแบบแปลนแบบชุมชนเมือง และเน้นวิถีชีวิตครอบครัวเดียว ซึ่งไม่เหมาะสมกับระบบสวัสดิการชุมชนด้านบ้านเรือนในชุมชน

ชนบทที่ได้รับที่ดินเป็นมรดกตกทอดมาจากการบรรพบุรุษ โดยไม่จำเป็นต้องซื้อที่ดินสำหรับสร้างบ้าน และการที่ทึ่งอยู่ติดป่าและทรัพยากรป่าไม้หรือสามารถปลูกต้นไม้เนื้อแข็งสำหรับสร้างบ้านเองได้ แต่กฏหมายป่าไม้และกฏหมายที่ดินไม่ออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินให้ เพราะถือว่าอยู่ในเขตป่าสงวนและจะถูกจับกุมหากตัดต้นไม้สักที่โดยน้ำดินของครอบครัว แม้ปัจจุบันนโยบายสาธารณะจะอนุญาตและส่งเสริมการปลูกต้นไม้สักในที่ดินของตนแต่ครอบครัวส่วนใหญ่ยังไม่แน่ใจกับกฏหมายนี้ จึงยังไม่ปลูกไม้ยืนต้น ประเภทเดียวกับที่มีในป่าเพื่อเตรียมใช้ในการสร้างบ้านในอนาคต

การสร้างบ้านในชนบทเป็นอีกแบบแผนหนึ่งที่พบมาก คือ การจ้างกู้เงิน รถส. มาสร้างบ้านตามรูปแบบและวิธีการของระบบชุมชนหมู่บ้านชนบท ทั้งที่วัตถุประสงค์ของ รถส. สนับสนุนการกู้ว่าเพื่อการลงทุนด้านการเกษตร และถึงความจำเป็นที่ต้องมีบ้านเรือนบนข้อจำกัดด้านต่าง ๆ ดังกล่าว การอาศัยศักยภาพของวงในได้ไม่เต็มที่ในการลงแขกตัดเลือย และขณะไม่เนื้อแข็งจากป่า เพราะรัฐและทุนที่อยู่ในเมืองบอกว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายทั้งที่เคยทำมาก่อนที่กฏหมายจะออก หากทำก็ต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยนำไม้ที่ได้มาสร้างบ้านประ芳โดยไม่ใส่ไม้ และสะสมไม้ที่ลากเล็กที่ละน้อยนานหลายปี และรื้อมาสร้างใหม่อีกครั้งให้ถาวรจากป่า ซึ่งใช้เวลานานนับ 10 ปี แต่มีบางครอบครัวที่มีบ้านถาวรแล้วกระทำเช่นเดียวกันนี้เพื่อขายเพื่อมีเงินก้อน ทำให้รัฐและทุนเห็นว่าทุกครอบครัวทำเช่นนี้เพื่อขายไม่ถือเป็น “ไม่ยกเว้นครอบครัวใหม่ที่จำเป็นต้องสร้างบ้านใหม่” ดังนั้นบ้านทุกหลังในหมู่บ้านชนบท จึงเป็นบ้านที่ได้จากไม้ที่ผิดกฎหมายที่บัญญัติขึ้นหลังการก่อเกิดของชุมชนหมู่บ้านเกือบ 100 ปี

1.1.2 งานและรายได้

สวัสดิการชุมชนด้านงานในยุคพึ่งกันเองเป็นระบบคุณค่าการดำเนินชีวิตที่ผสมผสานภาษาใต้ระบบวัฒนธรรมสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ศีลธรรม และจิตใจ งานจะดำเนินอยู่ภายใต้การพึ่งและยอมรับในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่มีคำว่าอาชีพ แต่ใช้คำว่า งาน ที่หมายถึงภารกิจหรือสวัสดิการชุมชนที่จำเป็นต้องทำเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด เช่น ทำนา จัดงานปอยหลวง ทำพิธีแต่งงาน เลี้ยงน่อง ทำอาหาร ฯลฯ ล้วนเป็น “งาน” ทั้งนั้น และไม่มีคำว่ายากจนในระบบชุมชนชนบทว่าในปัจจุบันมีแต่คำว่า ตู้ก (ทุกชี) หมายถึงการขาดแคลนปัจจัย 4 ดัวแสดงหลักคօระบบชุมชนครอบครัว เพราะใช้แรงงานและที่ดินของครอบครัวในการผลิตและมีเป้าหมายเพื่อการมีกินมีใช้ในครอบครัวเป็นหลัก ขนาดและความเข้มข้นของการทำงานจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการบริโภคในครอบครัวและความอุดมสมบูรณ์และความเหมาะสมของทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศน์ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านที่ชุมชนจัดการเองได้ โดยการทำงานทุกอย่างจะอยู่ในรูปชุมชนหรืออาเภอ-เอวัน (ลงแขก) และขอแรง * เสมอ ตั้งแต่ชุมชนครอบครัว กลุ่มย่อย และเครือข่ายเป็นการทำงานที่ผลิตข้าวตามเป็นชุมชน การปฏิบัติธรรมและการยอมรับกฎหมายที่ธรรมชาติตลอดเวลา

* เป็นการลงแขกอีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องชดใช้คืนเมื่อไร เพราะกิจกรรมนั้นไม่ใช่เหตุการณ์ปกติ แต่ทำแค่คืนหรือสองคนไม่ได้ เช่น โดยนัดไม่ใหญ่ ลงเส่าเอกปลูกบ้าน ตามหาค่วยที่ถูกขโมย ซ้อมแซมของใช้ เป็นต้น

ในยุคกึ่งพึ่งกันเอง-กึ่งพึ่งรัฐและทุนถึงปัจจุบัน แก่นแท้ยังคงดำรงอยู่ที่วงศ์ในโดยเพิ่ม
วงนอกขึ้นมา แบบแผนการลงแขกทำงานเปลี่ยนเป็นรูปแบบแขกกึ่งจ้างระหว่างเครือญาติและเพื่อน
บ้านเท่านั้น เพื่อให้ครอบครัวมีระบบเงินสดหรือรายได้ไว้ใช้จ่ายซึ่งของบางอย่างตามยุคของ
สังคมบริบทสมัยใหม่ แต่ไม่มีการเอากำไรจากการลงแขกในระบบชุมชนชนบทแบบกึ่งลงแขก-กึ่ง
จ้าง และไม่มีนายหน้า แม้แต่การจ้างนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาราคาการผลิตเกษตรแพร่ในชุมชน
หมู่บ้านก็ไม่มีการเอาค่านาายหน้าที่มาบอกว่าต้องการแรงงานรับจ้าง โดยฝากรอกไว้กับครอบครัวได้
ครอบครัวหนึ่งแล้วข่าวจากการจ้างจะแพร่ไปในคืนเดียว พ่อเข้าวันรุ่งขึ้นก็จะมีแรงงานมากันรอขึ้นรถ
ปิกอัพที่เรื่องนายทุนส่งมารับ และนำมาส่งต่อนายืนหลังเลิกงาน หรือการขายอาหารจะให้ผู้ซื้อรับ
ประทานให้อิ่มก่อนค่อยเก็บเงิน จะรู้สึกเกรงใจมากหากจะขอเก็บเงินก่อน และหลายคนทำใจไม่ได้กับ
เรื่องการขายเพื่อเอากำไร จึงไม่มีการขายเพื่อกำไรมากในชุมชนหมู่บ้าน จะมีแต่ขายผลผลิตที่เกิด¹
จากน้ำพักน้ำแรงและปัจจัยการผลิตของครอบครัวและไม่รวมค่าแรงและค่าเชื้นที่ดินลงไปในผลผลิต
นั้นด้วย ดังนั้นผลผลิตที่ผลิตจากระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงราคาถูกกว่าที่ผลิตจากโรงงาน

งานในระบบชุมชนชนบทหรือเรียกว่าเศรษฐกิจชุมชนบทนั้นมีวิวัฒนาการ ดังนี้

1. เป็นงานที่พึ่งพาอาชีวกรรมชาติมาก เช่น เก็บผักจากสวนครัวและหัวไร่ปลายนา หาปลา²
จากแหล่งน้ำธรรมชาติ หาของจากป่าตามฤดูกาล เป็นต้น และรู้จัก เพราะปลูกข้าวมากก่อนแล้ว
2. ทำไร่และนาผสมการเลี้ยงสัตว์ และปลูกไม้ผลซึ่งเป็นไม้ยืนต้นเลียนแบบป่า เช่น มะม่วง
มะพร้าว มะปราง ส้มโอ ฯลฯ โดยปลูกด้วยเมล็ดและปล่อยให้ต้นโตอยู่หลายสิบหลา
ร้อยปีและครอบครัวเก็บผลกินตลอดไป โดยไม่ต้องปลูกทุกปี
3. เพิ่มการเพาะปลูกพืชอายุสั้นบางอย่างมากเป็นพิเศษ เช่น ข้าว พริก ผัก เพื่อใช้และ
บริโภคในครอบครัว และเหลือไว้ขายเพื่อมีเงินสดหรือนำไปแลกสิ่งของหรืออาหารที่ชุมชนครอบครัว³
ยังขาดแคลน และการหาของป่ายังคงดำรงอยู่เสมอมา
4. เพิ่มการเพาะปลูกพืชอายุสั้นที่นำพันธุ์และกุ้งเงินทุนจากภายนอกเพื่อเน้นการนำออกขาย
เอาเงิน เช่น พริกพันธุ์ดี หอมแดง กระเทียม กระหล่ำปลี ผักชี ผักกาด ถั่วฝักยาว เป็นต้น
แหล่งทุนสำคัญ คือ สหกรณ์การเกษตร รากส. และคนรวยในท้องถิ่น เป็นต้น
5. เพิ่มงานรับจ้างในภาคเกษตรทั้งระหว่างชุมชนเครือญาติ/เพื่อนบ้านและรับจ้างครอบครัว⁴
นายทุนที่อพยพเข้ามาราคาการเกษตรแพร่ใหม่และแปลงใหญ่ ๆ ในชุมชนหมู่บ้าน รวมถึงการออกไป
รับจ้างภายนอกชุมชนหมู่บ้าน
6. ลดการปลูกพืชระยะสั้นหันมาปลูกพืชยืนต้นเชิงเศรษฐกิจเพื่อขายและลดการลงทุน เช่น
ลำไย มะม่วง มะนาวหวาน เป็นต้น และยังมีการหาของป่าอยู่ในบางครอบครัว
7. มีบางครอบครัวเปิดร้านชา

8. และร้านขายของป่าหรือที่ผลิตได้จากชุมชนบริเวณข้างทางหลวง ทำหน้าที่เป็นวงนอกที่
ขอบชุมชนหมู่บ้านชนบท โดยรับสินค้าจากชานชนบทหรือบางครั้งจากในเมืองมาจำหน่ายแก่ครอบ
ครัวอื่น ๆ โดยแบ่งเป็นกำหรือห่อแล้วนำไปขายราคากำละ 5 หรือ 10 บาท รวมถึงจำหน่ายสินค้า⁵
จากระบบโรงงานอุตสาหกรรมของระบบชุมชนเมืองด้วย สินค้าพื้นบ้านที่นิยมซื้อจากชุมชนชนบท